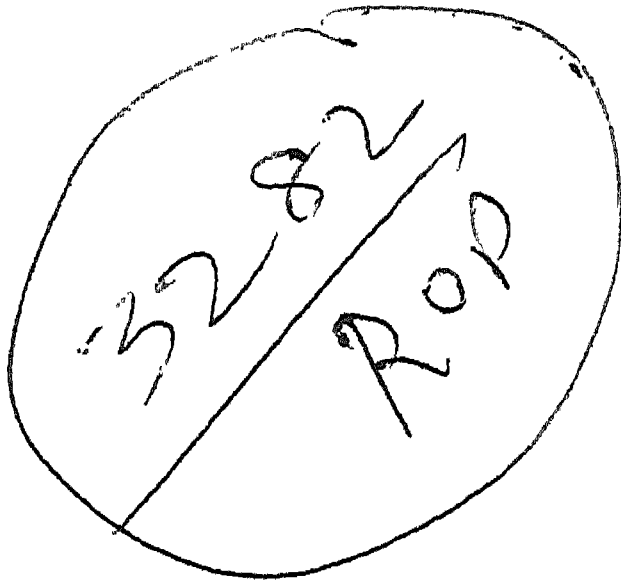

Acc. NO - 274

సుద్దాల ఆశోక్ రచనావళి - 2

వీర తెలంగాణ

సాంఘిక యక్షగానం

సుద్దాల హన్మంతు

సుద్దాల ఆశోక్

ప్రచురణ

వెలుగు కళా వేదిక

మేడిపల్లి (పడమర)

తొలికిరణం.

VEERA TELANGANA SANGIKA YAKSHAGANAM

by

SUDDALA HANUMANTHU and SUDDALA ASHOK

© సుద్దాల అశోక్

Acc. No. 274

ప్రథమ ముద్రణ ఆగస్టు 1988

వేయి ప్రతులు

వెల : రూ. 20/-

ముఖచిత్రం

మోహన్ - (ఉదయం)

ముద్రణ

శ్రీలక్ష్మి వేంకటేశ్వర పవర్ ప్రెస్

హిమాయత్ నగర్, హైదరాబాద్.

ప్రతులు

సుద్దాల అశోక్

పోస్ట్ : మేడిపల్లి (పడమర)

వయా : మెట్టుపల్లి - 505325

కరీంనగర్ జిల్లా.

మరియు

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

ఆబిడ్స్, హైదరాబాద్

విశాలాంధ్ర బుక్ హౌస్.

విశాఖపట్నం, తిరుపతి, విజయవాడ,

హన్మకొండ, గుంటూరు, కాకినాడ, అనంతపురం.

సమర్పితం

అమ్మా :

నాటి తెలంగాణ పోరుబాబులో

నాన్నతోపాటు నడిచింది నువ్వే.

ఆనాటి రక్తకన్నీటి వాస్తవాలను

కన్నీళ్ళతో

చరిత్రగా నా కందించింది నువ్వే.

పుస్తక ప్రపంచాలను నా మేధస్సు

లోకి

దండయాత్ర చేయించింది నువ్వే

నా రచనా దీపావళికి చమరువి నువ్వే.

నా చదువుకి, బతుక్కి.....నా

సమస్త చైతన్య శక్తికి,

అర్థం, పరమార్థం నువ్వే నమ్మా

నువ్వే.

అందుకే

మా 'వీరతెలంగాణ' యక్షగాన గ్రంథాన్ని

అందుకోవాలి.....నువ్వే

నీ పెదబాబు

సుద్దాల అశోక్

కృతి స్వామిని
శ్రీమతి సుద్దాల జానకమ్మ

శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డి

వీరతెలంగాణ పోరాట నాయకులు

హైదరాబాదు

తేది. 4-7-88

శుభాకాంక్షలు

సుద్దాల హనుమంతు, అతని కుమారుడు సుద్దాల ఆశోక్ సమిష్టిగా రచించిన వీరతెలంగాణ యక్షగానమును పూర్తిగా చదువలేకపోయినాను. ఓపిక లేక అక్కడక్కడ చూచాను. దీనికి నా వృద్ధాప్యము, అనారోగ్యము కారణము. తండ్రి సుద్దాల హనుమంతు కొంత వ్రాసి అమరుడైనందున దానిని కుమారుడు ఆశోక్ పూర్తి చేసినాడు.

ఈ యక్షగానము తెలంగాణాలో ఘృడల్ విధానమునకు వ్యతిరేకముగా జరిగిన చరిత్రాత్మక పోరాటమునకు చక్కగా అద్దం పట్టింది. తెలంగాణాలో ఒక గ్రామము- ఆ గ్రామములో దొర, పట్వారి ఇద్దరుకల్సి ఆ గ్రామ ప్రజలపై అమలు జరిపిన, వెట్టిచాకిరి, అక్రమ వసూళ్లు, హత్యలు మొదలగు ఘృడల్ దౌర్జన్యములు, వాటికి వ్యతిరేకముగా ప్రజలు జరిపిన పోరాటము, చివరకు దొర పట్వారి ఇద్దరు ప్రజలచేత మరణింపకు గురికావటము.....స్థూలంగా ఈ యక్షగానము యొక్క ఇతివృత్తం. నాడు జరిగిన ఘోరాల్ని వున్నదున్నట్లుగా తండ్రి ఆశయాల మేరకు రచించిన శ్రీ సుద్దాల ఆశోక్కు నా శుభాకాంక్షలు.

రావి నారాయణరెడ్డి

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి
M A. Ph.D., D. Litt.
వైస్ చాన్సలర్.

హైదరాబాదు

తేది. 22-7-1988

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంస్కృతిక విశ్వవిద్యాలయం

అభినందన

తెలంగాణా రైతాంగ పోరాటాన్ని తలచుకుంటే చాలు; సుద్దాల హన్మంతు పాటలు దూసుకొస్తాయి ఈటెలు ఈటెలుగా.

హన్మంతు తెలంగాణా జానపద బాణీలను, పలుకుబళ్లను పాటల్లో కుదించిన అసలుసీసలు ప్రజాకవి.

‘వీర తెలంగాణ’లో అనుసరించిన యక్షగాన రీతులు, పాత్రల ప్రవేశం, దరువులు, సంభాషణలు అత్యంత సహజంగా రూపొందాయి. పాటను పాటలా గతుకులు లేకుండా నడపడం అందరికీ సాధ్యంకాదు. తండ్రి గేయ సంప్రదాయాన్ని జీర్ణించుకున్నవాడు కాబట్టి, సుద్దాల ఆశోక్ చేతిలో పాటల దరువులు సెలయేళ్లలా పరుగులెత్తాయి.

నిజాం పాలనలో మగ్గుతున్న రైతాంగం పరిస్థితిని కళ్లకు కట్టినట్లు చిత్రించిందీ యక్షగానం. అప్పటి రైతు ఉద్యమాన్ని ఇప్పటికీ గుండెలుబికేంత ఊపుతో ప్రదర్శించిన బలమైన రచన యిది.

సుద్దాల హన్మంతు ప్రారంభించిన ఈ ‘వీర తెలంగాణ’ సాంఘిక యక్షగానాన్ని సమర్థంగా పూర్తిచేసి ఆశోక్ అక్షరాలా అతని వారసు డనిపించుకున్నాడు. ఈ రచనను ఇంత బలంగా రూపొందించిన కీ. శే. హన్మంతుకు నా జోహార్లు. ఆశోక్కు నా ఆశీస్సులు. దీన్ని వెలువరించిన వెలుగు కళావేదికకు నా అభినందన.

సి. నారాయణరెడ్డి

డా॥ జయధీర్ తిరుమలరావు

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

సాహిత్యపీఠం, రాజమండ్రి.

తేది. 1-7-1988

ప్రజాసాహిత్యపు తోటలో విరిసిన 'వీరతెలంగాణ'

ప్రజలకు సంబంధించిన ఒక 'సంఘటన' పాటై, గాధై, జానపదుల జీవితంలో ఒక భాగంగా కళారూపమై కొన్ని మార్పులతో ప్రచారం పొందుతుంది. ఇది నోటిద్వారా ప్రచారమవుతుంది. సన్యాసమ్మ కథ, ఆలేరువాగు ప్రమాదం మొదలైన వాటికి రాత సాహిత్యంలో జగా ఉండదు. ప్రజా వ్యవహారంలో తప్ప. ఇట్లే ఈ 'సంఘటన'లు ఒక జాతి జనులకు సంబంధిస్తే మాత్రం అది ఒక గొప్ప కథావస్తువుగా ఉపయోగపడుతుంది. దీన్ని ఉపరితలవర్గాలు స్వీకరిస్తాయి. తమకు ఉపకరించే రీతిలో (Interpret) వాడుకుంటాయి. స్థానిక, ప్రాంతీయ, దేశ, దైవ భాషల్లోకి ఈ కథావస్తువు ఎగుమతి అవుతుంది. ఉదా : రామాయణం, భారతం.

భార్యను ఎత్తుకుని పోయిన రాక్షసుణ్ణి, భూమిని (ఊళ్ళను లేదా రాజ్యాన్ని) లాక్కున్న దుర్యోధనుణ్ణి ఎదుర్కొని, పోరాడి హతమార్చిన మూలకథ నానా రకాలుగా మార్పు చెందింది. 'తండ్రిమాట జవదాటరాదు' అన్నమాట. గౌరవిం చాలి అనే విలువల ప్రచారం రానురాను ఎక్కువయ్యాయి.

అలాగే తెలంగాణ రైతాంగ పోరాటం ప్రభావంలోంచి అనేక కళారూపాలు వెలువడ్డాయి. అవి చాలావరకు ఎక్కడా అచ్చుకాలేదు. కొన్ని అచ్చయినా గుజిలీ ప్రతులుగా (అతి తక్కువ ధర) వెలువడ్డాయి. అంటే సాహిత్యంగా గుర్తింపు పొందని రీతిలో వెలువడ్డాయి. కానీ ఇవ్వాల సాహిత్య తెరపైకి ఒక్కొక్కరే వస్తున్నారు. సాహిత్యంలో తమ స్థానంకోసం ప్రశ్నిస్తున్నారు.

పోరాటం జరిగిన నలభై ఏళ్ల తరువాత కూడా ఇవాళ కళారూపాలు వెలువడుతున్నాయి. సుద్దాల తండ్రి తనయులు ఈ రచనకి సాహిత్యంలో 'జాగా' ఇవ్వక తప్పనట్లుగా ఈ రచన చేశారు. ఈ పోరాటాన్ని ఇంకా ఉపరితల వర్గాలు తమకు అనువుగా ఉపయోగించుకునే స్థితిలేదు. కారణం నేటికీ ఏదో ఒక రూపంలో పోరాటం కొనసాగడమే. అందుకే వక్రీకరణతో కాకుండా కొన్ని పరిమితులతో, పరిధులతో ఇలాంటి రచనలు వస్తున్నాయి.

ఉపరితలవర్గాల సాహిత్యంలో ఒక భాగం కాకుండా ప్రజాసాహిత్యంలో భాగంగా వచ్చిన ఈ రచనకి నా సుస్వాగతం !

*

*

*

ఈ రచనలో కేవలం వస్తువేకాదు, రూపం కూడా ప్రజలదే. భాష, భావ వ్యక్తీకరణ అన్నీ తెలంగాణా ప్రజలవే.

ఇదంతా ప్రజాకవి సుద్దాల హనుమంతు రాస్తే ఆశ్చర్యంలేదు. సుద్దాల ఆశోక్ రాసాడని సంతోషం.

సరిగ్గా పదేళ్ల కింద పాటలకోసం క్షేత్రపర్యటనలో భాగంగా సుద్దాల గ్రామానికి వెళ్లి హనుమంతుగారిని కలిసాను. నాటినుండి ఆయన మరణించే వరకు నాకు ఆప్తులు. ఆనాడే ఈ యక్షగానంలో తను రాసినవి, పాడి విసిపించారు. దాన్ని పూర్తి చేయాలనే సంకల్పాన్ని ఆశోక్ ఇవాళ నెరవేర్చాడు. అందుగ్గాను పోరాట చరిత్రని తెలుసుకున్నాడు. యక్షగాన ప్రక్రియని నేర్చుకున్నాడు. రక రకాల దరువుల్లో రచన చేశాడు. ఇలాంటి శక్తిమంతమైన ప్రజాకళారూపం 'సగం' భాగం గురించే చెప్పవలసి వచ్చినందుకు బాధగా ఉంది. ఎందుకంటే ప్రదర్శన నేను చూడలేదు.

ఇలాంటి కళారూపాల 'శక్తి' ప్రదర్శనలోనే తెలుస్తుంది. ఇప్పుడు తాతలో కనిపించే ప్రతిమాట 'ధ్వని'గా ఎంతో బలంగా ఉంటుంది. ఈ ధ్వనికి తోడు హావభావాలు జతై ప్రేక్షకులను తన్మయులను చేస్తుంది. ఇది సహజ ప్రదర్శన. ఇక్కడ ప్రదర్శనలో ప్రేక్షకులు కూడా భాగస్వామి లౌతారు. ఒక

సామూహిక భావవాతావరణం అలుముకుంటుంది. 'రచన'లోని ప్రతి అక్షరం లోని భావం ప్రేక్షకునిలో వెయ్యిరెట్లు బలంగా హత్తుకుంటుంది.

అందుకే ఇలాంటి కళారూపాల సాహిత్య విలువల్ని ఉపరితలవర్గాల సాహిత్య విలువలతో పోల్చకూడదు. ప్రజాకళల్ని పునాది, ప్రయోజనం, ప్రేక్షకులమీద చూపే ప్రభావం మొదలైన అంశాలతో గ్రహించాలి. ఆ రకంగా చూస్తే ఈ యక్షగానం ఇతర యక్షగాన సాహిత్యం కన్నా భిన్నమైందే కాదు విశిష్టమైంది కూడా!

*

*

*

తెలంగాణాలో యక్షగానాలనే వీధినాటకాలని అంటారు. ఈ యక్షగానాలు గుజిలీప్రతుల రూపంలో చాలా ప్రచారం పొందాయి. పోరాట కాలంలోనే చలమ చర్ల రంగాచారిగారు 'ఆంధ్రపితామహ జీవితచరిత్ర' (మాడపాటి హనుమంత రావు) రాశారు. ఈ పోరాట ప్రభావంతోనే పొట్టిపల్లి వీరప్ప 'క్రోధాపురి రైతు విజయం' (1953) రాశారు. అంతే తప్ప యక్షగానాలు వచ్చిన దాఖలాలు లేవు. తెలంగాణాలో యక్షగానానికి ప్రాధాన్యత ఉంది కాని యక్షగానం ప్రదర్శన కౌస్త భారంతో కూడుకొన్నది కాబట్టి కళాకారులు ఈ ప్రక్రియని ఎక్కువగా స్వీకరించలేదు.

*

*

*

సుద్దాల ఆశోక్ కవేకాదు, తండ్రిలాగే కళాకారుడు కూడా. అందుకే యక్షగాన రచన చేసాడు. ప్రదర్శన పద్ధతి ఔపోసన పట్టాడు. ఇప్పటికే ప్రదర్శనలు ప్రారంభమయ్యాయి. రాత సాహిత్యానికి లేని సౌలభ్యం దీని కుంటుంది. ఒక పుస్తకం ఒకచోట బంధింపబడుతుంది. కాని ఒక ప్రదర్శనని వేలాది మంది చూస్తారు. ఎన్నో ప్రదర్శనదళాలు తయారవుతాయి. ప్రతి ప్రేక్షకునిలో ఒక 'పాఠ్యం' తయారవుతుంది ఆ రకంగా ఈ యక్షగాన పాఠ్యం (Text) ఈ పుస్తకంలో ఉన్నదేకాదు కొంత అదనంగా చేరుతుంది కూడా! అంటే 'పొడగింపు'నకు లోనవుతుంది.

నైజాం లొంగుబాటు వరకే కథని తీసుకున్నప్పటికీ అరవై వూళ్ళ దొరని ప్రజలే శిక్షించిన ఘట్టంతో భూస్వామ్య వ్యతిరేక ప్రజావిజయానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. అంతేకాదు ఒక స్త్రీని ప్రధానపాత్రచేసి ప్రజాబలంతో 'విసునూరి దొర'లాంటి రామిరెడ్డిని, దుష్టుడైన కరణం పంతుల్ని హతమారుస్తారు. దీంతో యక్షగానం పూర్తవుతుంది. కాని వాస్తవానికి పోరాటం ఆ తరువాత కూడా కొనసాగింది. సుద్దాల హనుమంతు పోరాటం చివరి అంచుదాకా తన గళాన్ని అంకితం చేశాడు.

చివరలో గాంధీకి, అల్లూరికి, భగత్ సింగుకి జోహార్లు చెప్పారేకాని ప్రజా కవుల్ని, కళాకారుల్ని స్మరించుకోలేదు. ఇది కేవలం యాదృచ్ఛికం కాదు. ఈ కవులకి సాహిత్యంలో స్థానం లేనట్టే చరిత్రలో కూడా పెద్ద చెప్పుకోదగిన స్థానం లేదనే దృక్పథం జీర్ణించుకుని పోవడంవల్ల ఇలా జరిగిందేమో !

కాసి ఈ పోరాటంలో ప్రజాకవుల, కళాకారుల పాత్ర చిన్నదికాదు. నేటి వర్తమాన రాజకీయాల వెలుగు ఆ చీకటి తెరల్ని తొలగిస్తోంది. ప్రజాసాహిత్యం తన స్థానం తాను ఆక్రమించుకుంటుంది. ప్రజాకవులు నీరాజనా లందుకునే రోజు దగ్గర్లోనే ఉంది. అందాక 'వీరతెలంగాణ' నాటక ప్రదర్శనలు వెలువడుతూనే ఉండాలి !

బలమైన కళారూపం

భారతదేశ చరిత్రలో తెలంగాణా పోరాటాని కొక ప్రత్యేక స్థానముంది. ఒకవైపు స్వాతంత్ర్యోద్యమం సాగుతుంటే, అదే తరుణంలో భూస్వామ్యానికి వలస వాదానికి వ్యతిరేకంగా పునాదిలో జరిగిన కొద్ది పోరాటాలలో తెలంగాణా పోరాటం ఒకటి. పోరాటం ఏం ఫలితాలనిచ్చిందన్న ప్రశ్నతోపాటు అది ఏం అనుభవాన్నిచ్చిందన్నది కూడా ముఖ్యమైన ప్రశ్న. ఈ అనుభవం సమకాలీన ఉద్యమాలకు స్ఫూర్తి నివ్వడవేకాక సామాజిక పునర్నిర్మాణానికి ఎంతో ఉపకరిస్తుంది. ఇంత లోతైన సామాజిక అనుభవాన్ని అనుభవంలోని చైతన్యాన్ని ఇంతవరకు సరియైన, సమగ్రమైన, శాస్త్రీయమైన విశ్లేషణ చేయకపోవడం గమనార్హం. ఆ కాలంలో వచ్చిన సాహిత్యం కొంతవరకు విశ్లేషించబడింది. కాని ఆ ఉద్యమాన్ని ఆధారం చేసుకొని తర్వాత కాలంలో సాహిత్యసృష్టి ఏమంత జరగలేదు. అలా సృష్టించడం కష్టం కూడా. 1970 నుండి వచ్చిన సాహిత్యానికి సమకాలీన ఉద్యమాలు ఊపిరి పోసాయి కాని, తెలంగాణా ఉద్యమం కాదు. ఈ నేపథ్యంలో పరిశీలిస్తే 1988లో ప్రచురిస్తున్న సుద్ధాల హన్మంతు, అశోక్ గారల వీరతెలంగాణ సాంఘిక యక్షగానం మంచి రచనయనే చెప్పాలి.

యక్షగాన కళాప్రక్రియ గురించి తెలియని నాలాంటి వారికూడా ఈ రచన చదివినప్పుడు ఇది చాలా బలమైన ప్రజాకళా రూపమని అనిపిస్తుంది. ముఖ్యంగా సామాన్య ప్రజలనుండి సామాన్య ప్రజలకొరకు వచ్చిన కళారూపంలో సరళత, స్పష్టత ముడివేసుకొని ఉంటాయి. ఇది మధ్యతరగతి సాహిత్యానికి ప్రజాకళకుండే ప్రధానమైన తేడా. ప్రజల జీవనం నుండి దూరంగా ఉండే కళలో రూపం సంక్లిష్టంగా ఉండి 'సారం' అస్పష్టంగా ఉంటుంది. యక్షగాన కళారూపంలో పాత్రను ప్రవేశపెట్టే పద్ధతి, పాత్ర తనకు తాను పరిచయం చేసుకునే తీరు, రెండు పాత్రల మధ్య సంభాషణ, కథ సాగే పద్ధతి-చాలా సరళంగా ఉంటాయి. ఈ రచనలో ఆనాటి తెలంగాణా భూస్వామ్య సంస్కృతి, వాళ్ల ఆగడాలు, ఆ ఆగడాలకు రాజ్యయంత్రాంగపు మద్దతు చాలా స్పష్టంగా చిత్రీక

రింపబడ్డాయి. ముఖ్యంగా ఆమీన్ పాత్ర, ఆ పాత్ర పాటలో పఠకిన భాష, భావం చాలా బౌద్ధిత్వంగా, బలంగా చిత్రీకరింపబడినవి. దీనికి తోడుగా సామాన్య కుటుంబ సంబంధాలు, ఒకరిపట్ల మరొకరి ఫీలింగ్స్, ఆ కుటుంబ చైతన్యంలో నుండి పుట్టుకొచ్చిన నాయకత్వం, నాయకత్వపు నిజాయితీ, పట్టుదల, అంకితభావాలను ఈ రచన బలంగా ప్రెజెంట్ చేయకల్గింది.

ఇలాంటి మంచి రచనలో కొన్ని లోపాలు కూడా దొర్తినట్లు తోస్తుంది. ఒకటి, రచన ఉద్దేశం ప్రజలను చైతన్యవంతులను చేయడమని భావిస్తే, నారిగాడు నాగయ్యను చంపడానికి ఆయన భార్య లచ్చి చనిపోవడానికి సంబంధాన్ని కల్పించడం మూఢనమ్మకాలకు మద్దతు నిచ్చినట్లే నాగయ్య చనిపోతూ నారిగాడిని ఏం అనకూడదనీ చెప్పడం నాటకీయంగా ఉంటుందే కాని వాస్తవంగా ఉండదు. ప్రగతి, హనుమయ్య, లచ్చి, అన్నపూర్ణలను చాలా ఆవర్కవంతమైన పాత్రలుగా మలచడం కూడా వాస్తవాలకు దూరంగా ఉంటుంది.

ఈ రచన హన్మంతుగారు ప్రారంభిస్తే వాళ్ల ఆబ్బాయి సుద్దాల ఆశోక్ పూర్తిచేయటం విశేషం. తల్లిదండ్రుల విశ్వాసాలు వాళ్ళు వాళ్లపిల్లల్ని పెంచేవిధానంలో ప్రతిఫలిస్తాయనే ఒక సూత్రీకరణ ఉంది. ఆ దృష్టితో చూస్తే హన్మంతుగారి ప్రభావం ఆశోక్ మీద ఉండబట్టే ఆశోక్ ఈ రచనను పూర్తిచేయగలిగాడు. అవుతే హన్మంతుగారికి తెలంగాణా పోరాటంతో ప్రత్యక్ష సంబంధముంది, ఆశోక్ కు ఆ అవకాశం లేదు. ఈ రచన చేయాలని అనుకున్నప్పటి నుండి తెలంగాణా పోరాట అనుభవాలను సమగ్రంగా తెలుసుకోబట్టే ఈ రచన పూర్తి కాగలిగింది. ఒక తరం మొదలుపెట్టిన కార్యక్రమాన్ని మరో తరం ముందుకు తీసుకెళ్తుందన్న సామాజిక సూత్రాన్ని ఈ తండ్రి కొడుకుల ప్రయత్నంలో సూక్ష్మంగా చూడవచ్చు. ఇలాంటి సామాజిక ప్రయోజన మున్న రచనను ప్రారంభించిన సుద్దాల హన్మంతుగారికి నా జోహార్లు దీనిని గొప్పగా పూర్తిచేసిన సుద్దాల ఆశోక్ ను మనస్ఫూర్తిగా అభినందిస్తున్నాను

ధన్యవాదాలు

1987 ఆగస్టులో ఓ సాయంకాలం మామేడిపల్లి (పడమర) లో శ్రీ చంద్రప్రకాశ్ రెడ్డిగారి ఇంట్లో కూచుని నా కొత్త పాట వినిపిస్తున్నాను. అక్కడ వారి సోదరుడు డా॥ విజయభాస్కర్ రెడ్డిగారు వున్నారు.

పాట విని.... ....

“ఎన్నాళ్ళలా నీ పాటల్ని మాకు మాత్రమే వినిపించడం వీటిని పుస్తకంగా వేయిస్తే....” అన్నారు శ్రీ చంద్రప్రకాశ్ రెడ్డిగారు.

“ఎలా వేద్దామంటారు” అన్నాను.

నా అసహాయత ముఖంలో కనపడిందేమో మరి

“నీకెందుకు నీ పాటలు విని ఆనందించే వాళ్లేకాదు, నీకు ఆర్థిక సహకారం అందించేవాళ్లు కూడా వున్నారక్కడ” అన్నారు.

ప్రక్కనే వున్న డాక్టర్ గారు అన్నగారి అభిప్రాయాన్ని ఏకీభవిస్తూ హృదయం వెలిగించే తన చిరునవ్వుతో వెన్నుతట్టారు. అంతేనా ఇవ్వడమేకాని బేయిసాచని వారు నాకోసం తమ సమయాన్ని వెచ్చించారు.

అంతే ఆత్మీయులు శ్రీ శ్రీగద్దె లక్ష్మీనారాయణ, శ్రీ గడ్డం లక్ష్మారెడ్డి సర్పంచ్ (మేడిపల్లి), శ్రీ గడ్డం రాజిరెడ్డి, శ్రీ ఏనుగు లక్ష్మారెడ్డిగారలు అండగా నిలబడ్డారు.

చందా యజ్ఞం మొదలైంది.....

డా॥ రామచంద్రారెడ్డి (సంఘం నర్సింగ్ హోం) గారు, శ్రీ ముక్క లక్ష్మీ కాంతయ్యగారు, ఆత్యధిక మొత్తం అందించిన మామేడిపల్లి (ప.) కాపు సంఘం సోదరులు మెట్టపల్లి ‘లాయర్స్ బార్’ నా పాటంటే గుండెకు హత్తుకునే న్యాయ వేత్తలు శ్రీ దామోదర్ రావు, శ్రీ వెంకటరామరెడ్డిగారలు తమ సహకార హస్తా లందించారు.

మాజీ సమితి ప్రెసిడెంట్ శ్రీ మిరియాల కిషన్ రావు, కోరుట్ల మ. డలాధ్యక్షులు శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి మరియు సర్పంచ్ శ్రీ రషీంపాషా, బీడి కార్మిక నాయకులు శ్రీ సి. ప్రభాకర్ గారలకు.

మెటుపల్లిలో శ్రీ పడిగెల నాగభూషణం, శ్రీ మోటూరి బాలకిషన్, శ్రీ గజవాడ గంగాధర్ గోధూరులో శ్రీ కె. వెంకటస్వామి, శ్రీ సి. హెచ్. చంద్రయ్య, సిసినటులు గోధూరు ముఠా మా ఆత్మీయులైన సహోపాధ్యాయులు శ్రీవి. శ్రీహరి, శ్రీవి. నర్సయ్య, సత్యక్కపల్లిలో శ్రీవిఠల్, మెటుపల్లి D E. E. శ్రీ యాదయ్య, మట్టెల గంగాధర్, మిత్రులు మెటుపల్లి సింగిల్ విండో అధ్యక్షులు శ్రీ బర్ల సాయన్న, యూసఫ్ నగర్ సర్పంచ్ శ్రీ తుకారాం, సిరిపురంలో శ్రీ రాజారెడ్డి, కరీంనగర్ లో మా సోదరి పద్మజ, మా బాల్య విద్యాసాగర్ జీ, సుద్దాల సాహితీ మిత్రమండలి, నా బాల్యమిత్రుడు ముజాహెద్ (హైదరాబాద్) గారలకు తమ చేతులతో నా రచనలు వెలిగిస్తున్న దాతలకు, తమ సాహితీ హృదయంతో తమవాడిగా భావిస్తున్న శ్రీ ఎ. మహిపాల్ రెడ్డి (శాసన సభ్యులు), డా॥ అందె వేంకటరాజం, ఆదినుండి తోడై, సీడై నిలిచిన ఆత్మీయులు శ్రీ శ్రీగాదె శంకర కవి గారలకు ఆనందబాష్పాలతో చేతులెత్తి నిలిచిపోతున్నాను.

తమ అభిప్రాయాలతో నన్ను అభినందిస్తున్న పూజ్యులు శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డి, డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి, డా॥ జి. హరగోపాల్, డా॥ జయధీర్ తిరుమలరావు గారలకు, ఈ యక్షగానము విని మనసులో మధించుకొని ముఖచిత్రం గీసి ఇచ్చిన మిత్రుడు మోహన్ గారికి నా కృతజ్ఞతాంజలిలు.

ప్రేమతో కోరుకున్న రీతిలో ముద్రించిన శ్రీ లక్ష్మీ వేంకటేశ్వర పవర్ ప్రెస్ మేనేజర్ శ్రీ పి. శ్రీనివాసులుగారికి, ముఖ్యంగా ఎ. ప్రభాకర్ గారికి నా అభినందనలు.

ప్రచురణకాలంలో విశ్రమించని శ్రమలో నాతోపాటు పాలు పంచుకున్న మా 'చిన్న' తమ్ముడు సుధాకర్, మరియు శ్రీమతి మౌనలకు నా శుభాశీస్సులు.

—సుద్దాల అశోక్

యక్షగాన రచన పూర్వాపరాలు

నేను తొమ్మిది నెలలవానిగా వున్నపుడు మా నాన్న ప్రజాకవి సుద్దాల హన్మంతు, మహాకవి సుంకర సత్యనారాయణగారి 'కష్టజీవి' బుర్రకథ ఇతివృత్తాన్ని అనుసరిస్తూ ఈ యక్షగానాన్ని ఆరంభించారట. కొన్ని గేయాలు అవి రామిరెడ్డి, అన్నపూర్ణ, స్వామిరావు, శీతయ్య పాత్రల ప్రవేశములు, "తెలుపుడి నను పిలిచిన", "పొడిచి చంపలేను" అను సంవాదములు మాత్రం వ్రాసి ఎందుకో ఆపివేశారు.

నాన్నగారు పోయాక శ్రీ శ్రీగాడె శంకరకవిగారి ప్రేరణతో ఈ యక్షగానం పూరించాను. నల్లగొండ, కరీంనగర్ లోని శతాధిక యక్షగానాలు చదివి కొన్ని ప్రాడించుకుని. ఆడించుకుని (క్షమించండి ఆ భాషకు ఫోటోలు ఏవీ తీర్చుకోలేదు) ఈ రచన చేయగలిగాను.

ముఖ్యంగా దళాబ్దాలుగా యక్షగానకళలో ఆరుభవం పండిన నటగాయకులు మా మేనమామ శ్రీ పాశికంటి సత్యనారాయణ (ఆలేరు), మా మేడిపల్లి (ప)లో జీవితకాలం అంతా యక్షగానాలలో మంత్రీవేషంతో తలపండి 'మంత్రీ తాత'గా ప్రాంతీయ జనులతో పిలిపించుకుంటున్న శ్రీ భాగవతుల నర్సిములు గారలకు ఋణపడిపోతున్నాను. ఇంకా మా వూరి ప్రజానాట్య మండలి కళాకారులు శ్రీ గనగాని అయిలన్న, శ్రీ కాశ యాదగిరి, శ్రీ గడ్డమీది నర్సయ్య, శ్రీ వడ్ల చంద్రయ్య, ముఖ్యంగా మా తమ్ముడు ప్రభువీరంతా పట్టుబట్టి ఈ యక్షగానాన్ని వ్రాయించారు అచ్చుకన్నా ముందే ప్రదర్శించారు.

ప్రధానంగా ఈ రచన పూర్తిగా వ్యవహారికం. ఇంకా చెప్పాలంటే నల్లగొండ మాండలికంలోనే చేశాను. ఈ రచనలో కనిపించే గడ్డం అమీను, రాధ పాత్రలు నేను కల్పించినవి. మూల రచనలో లేనివి. (నాన్న కల్పించిన కరణం శీతయ్య మొదలైనవి కాక)

రామిరెడ్డి పాత్రను ఆనాటి ధోరణుకు ప్రతీకగానూ, ముఖ్యంగా గడ్డం 'అమీను'గా ఆ కాలంలో మోతూర్లు ప్రాంతంలో పరమ కిరాతకుడుగా ప్రసిద్ధి కెక్కినవాణ్ణి యధాతథంగా అదే పేరుతో ఇందులో చిత్రించాను. అలాగే రాధ పాత్ర కూడా.

ఆనాటి వాతావరణం రచనలో రావడానికి ఎందరో నాటి పోరాట నాయకులు, మా అమ్మ సహకరించారు.

ప్రదర్శనాభిలాషులకు సూచిక

ఇంత పెద్ద యక్షగానం ప్రదర్శించడం కష్టం. నాకు తెలిపితే ఈ యక్షగానాన్ని కేవలం గంటన్నరలో వేసే వీలుగా సలహా ఇవ్వగలను. ఎందుకంటే మా సుద్దాల గ్రామ ప్రజానాట్య మండలివారు సంక్షిప్తం చేసిన 'వీరతెలంగాణ' యక్షగానం ప్రదర్శించి ప్రశంసలు పొందినారు గనుక.

—సుద్దాల అశోక్

వీర తెలంగాణ

సాంఘిక యక్షగానం

పాత్రములు

1. సూత్రదారి	
2. హనుమయ్య	వృద్ధుడైన రైతు
3. అన్నపూర్ణ	హనుమయ్య భార్య
4. నాగయ్య	కథానాయకుడు
5. భీమయ్య	నాగయ్య తమ్ముడు
6. కృష్ణయ్య	నాగయ్య రెండవ తమ్ముడు
7. ప్రగతి	నాగయ్యచెల్లె - కథానాయకురాలు
8. రామిరెడ్డి	రామాపురం జమీందరు
9. స్వామిరావు	కరణం
10. శీతయ్య	శేక్ సింది
11. నారిగాడు	తాగుబోతు
12. లచ్చి	నారిగాని భార్య
13. గడ్డం అమీన్	అమీన్ సాబు
14. రాధ	ఆనాథ యువతి

ఇంకా రైతులు మొదలగువారు

సూత్రధారి ప్రవేశం - పాట

శ్రీలక్ష్మి నిన్నెప్పుడు
నేవించుచారము - భరతమాత
పాలించవే మమ్ము
భవితవ్య మొసగుచు - భరతమాత
పొంగడు నడులతో
శృంగారముగ తనరు - భరతమాత
ఎనలేని జానివిగ
వెలుగొంది నావమ్మ - భరతమాత
పసిడిరాసుల నిచ్చు
పంట భూములు గల్గి - భరతమాత
అసమాన కళలతో
యశము గాంచితవమ్మ - భరతమాత
వీరధీరోత్తమ
వారీనడల గన్న - భరతమాత
నెనరుతో సుద్ధాల
హనుమంతును త్రోవే - భరతమాత

ప్రేక్షక మహాశయులారా ! ఇప్పుడు మీరు 'వీర తెలంగాణ' అనే సాంఘిక యక్ష
గానాన్ని తిలకించబోతున్నందుకు నాకెంతో సంతోషంగా ఉంది.... అదిగో
ఎవరో మాతృమూర్తి వస్తున్నట్టుంది....

తెరలో ఉన్న అన్నపూర్ణ పరిచయం

పాట - సూత్రధారి

రైతు వనిత వచ్చెను - తెరలోపలికి
రైతు వనిత వచ్చెను
అతులిత సౌందర్యవతి సత్త్వగుణశీల
హితగాత్రి సుచరిత్ర ఇందివరనేత్రి   "రైతు॥

తలకంటి స్నానమాడి - మేన పసుపు
కలయ బూసియు స్వదేశి
తలువలును గట్టి జరి రవికయును తొడిగి
అరిరాతు ఇల్లాలు అదర్శమున వేగ ॥రైతు॥

కురులు నున్నగ దువ్వియు - విరిసినమల్లె
సరులు కొప్పున జుట్టియు
గరిత కుంకుమబొట్టు కనుల కాటుకబెట్టి
పరిమళగంధము మెరిసే చెక్కిలిబూసి ॥రైతు॥

ఇమ్మహీతలమందున - కొమ్మలంత
సమ్మతి మది నెంచిన
అమ్మా! యెన్నటికైన అరిగి తరుగని తెల్గు
సొమ్ములు ధరియించి శోభిల్లుచు నెంతో ॥రైతు॥

అత్తమామల సేవయే - చేతుల వసిడి
అందెలు అనిపించగా
చిత్తమందున విభుని చింతానురాగమ్మె
పుత్తడి ఓఠ్యాణముగ డాబ్బి పువుబోడి ॥రైతు॥

అమ్మా ! అన్నపూర్ణమ్మా ! సంతోషం తల్లీ ! మీరు తొందరగా తెరవెడలి
రావాలని మా అందరి కోరిక.

అన్నపూర్ణ ప్రవేశం - పాట

చెలియ ! తెర వెడలి వత్తునమ్మా !

నా వార్తలెల్ల

తెలియ చెప్పెద వినరమ్మా !

లలన ! సకల ప్రాణులకు నిలయమై

వెలుగుతున్న భూమాతకు మ్రొక్కుచు ॥చెలియ॥

కోమలాంగిరో ! వినవమ్మా
అన్నదాత రైతు
తామనేనంచు తెలియరమ్మా
నామము తెలిపెద అన్నపూర్ణ నా
తామము వినగదె రామాపురము ||కోమ||

దీనజనుల పాలిబిడైవం
నా ప్రాణేశ్వరుడు
హనుమయ్య అనునదతని నామం
మాననీయుడు యథార్థవాది
జ్ఞానధనుడు సఖి ! నా మనోహరుడు ||దీన||

తనయులు నాకు మువ్వరమ్మా !
ఒక తనయ, వారి
తగిన పేర్లను తెలిపెదనమ్మా
అనఘులు నాగయ భీమకృష్ణులు
తనయపేరు ప్రగతి యని యందురు ||తన||

దేశభక్తుండు సామ్యవాది
కార్మిక రాజ్యాభి
లాషి సామ్రాజ్యవిరోధి
విశారదుడు జననాయకుండు మరి
విశాల హృదయుడు మా నాగయ్య ||దేశ||

ఇంకా తేటతెల్లంగ మావూరు సంగతులు చెప్పతాను వినండి.

సూత్రధారి

తప్పకుండా వింటామమ్మా !

అన్నపూర్ణ - మంజరి

బాగై న దక్షిణధారతావనిని
 రామాపురమ్మనే గ్రామమ్ము కలదు
 రామిరెడ్డనెడి భూస్వామిదీ వూరు
 ఇరవు మాకై నది యీ వూరె సుమ్ము
 ఇట్టి వూళ్లతని కింకెన్నియో కలవు
 వాటి కన్నింటికి వారనత్వముగ
 జాగీరుదాడుడై జనుల పీడించు
 రామిరెడ్డని యంటె రగులు గ్రామాలు
 ఆతడు చేయని అవినీతి పనులు
 అవని నింకెబను లేవని చెప్పవచ్చు
 అతని పాలనలోన అల్లాడు ప్రజల
 వీడ్పులాప్పులు చెప్ప నెవ్వారిశరము
 బర్త చేసుల నుంచి వచ్చువేళాయె
 పోయి వచ్చెన వింక పుణ్యాత్ములార !

(నిష్క్రమిస్తుంది)

తెరలో ఉన్న హనుమయ్య పరిచయం

పాట - సూత్రధారి

కాంతిపూర్ణుడు వచ్చెను

తాపసులను మించే

కాంతిపురుషుండు వచ్చెను

పరనిందెకుగని పరమపావనుడు

పురజనులందరు గౌరవింపగను

॥కాంతి॥

నాగన్న కన్నతండ్రిగాను
 పేరూ ప్రతిష్ఠలు
 బాగ వచ్చేనవి మురియుచును
 ప్రగతమ్మే తన ప్రాణమ్మనుచును
 కొడుకుల చూసే కడపు నింపుకొను

॥శాంతి॥

పాడు కాలమ్మ పోవాలంటూ
 మన సంఘం కోరే
 పేదరికు రాజ్యం రావాలంటూ
 కన్నీరొలికే అన్నార్తుకై
 పోరాడే ధీరుల దీవించగ

॥శాంతి॥

సూత్రధారి

అయ్యో! తమరి రాకడ మాకు ఎంతో శ్రేయస్సుగా భావిస్తున్నాం ... వేంచేస్తున్న
 తమ వివరాలు తెలుసుకోవాలని ఆశిస్తున్నాం.

హనుమయ్య ప్రవేశం - పాట

హనుమయ్య యని నాదు నామము - నేను
 తలచెద నందరి క్షేమము
 భూమిని నమ్మిన రై తబిద్దను నేను
 భూమాతనే కన్నతల్లిగ కొలుతును

॥హను॥

కులసతి పేరన్నపూర్ణమ్మ - పేద
 సాదరిందరికిని ప్రేమమ్మ
 అనుదినము ననుగాచె అర్ధాంగి వినరయ్య
 కనుపాపగా చూచె కారుణ్యగుణధన్య

॥హను॥

ఇద్దరన్నల వెనుక పుట్టిన - ప్రగతి
 ముద్దులకూతురు ఒక్కతి
 చేతికందిన సుతులు నాగయ్య భీమయ్య
 చదువులు నేర్పేటి చిన్నోడు కృష్ణయ్య

॥హను॥

మునిగిన తేలిన తప్పడు - శిస్తు
 మునిగిపోనూ జనులకెప్పుడు
 కాదన్న లేదన్న కాసంత అగన్న
 వేధించి వేటాడు కంసుడై దొరగాడు ||హను||

మంజరి

రామాపురము మాది మేము కొపులము
 ఏమి చెప్పుదునేను రామిరెడ్వొకడె
 అరువదూర్లకు పెద్ద దొరనటు వాడు
 పరమ పాపాత్ముడై పురము లేలంగ
 నడుము గట్టెను నాడు కొడుకు నాగయ్య
 షాతుర్యమున ప్రజాసంఘాలు పెట్టె
 జనమెల్ల సంఘాన జైకొట్టి పలికె
 హనుమంతు పాటలు అనుదినమ్మింట
 పాడుచుందురు పేదబ్రతుకులు దిద్ద
 పాడుచుందురు దీనహృదయాల మవ్య

సూత్రధారి

అవునూ ! ఆ నాగయ్యను చూడాలని చాలా కోరికగా వుందయ్యో !

హనుమయ్య

విందుకంత తొందర నీకు ? అదిగో ! వస్తున్నారు ముగ్ధులన్నదమ్ములు

తెరలో ఉన్న నాగయ్య, భీమయ్య, కృష్ణయ్యల పరిచయం

పాట - సూత్రధారి

తెరలోకి వేంచేసిరి - నిరుపేదల

చెరలన్ని ఖండించిరి

ఊరూర హనుమయ్య - పేరెంతో పెంపొంద

అరువదూరులయందు - అరుదైన సోదరులు ||తెర||

బీదవారి హింసించు దేశముల్
బాధలు పోవగ వోధ చేయుదును ||పేద||

భీమయ్య

అన్న ఆజ్ఞలో నిలిచెద
వ్యవసాయములోని
అన్ని పనులందు భీముడ
చెడబలిసిన దేవుడి పోతులతో
గడియలోన బీకుల దున్నించెద ||అన్న||

కృష్ణయ్య

బియ్యే విద్యార్థి యువకుడ
కృష్ణయ్యను నేను
న్యాయం ముందరనే తలవంచెద
జాగీర్దారుల పోషించే నై
జాము విధానము ఖండించెదను ||బియ్యే||

నాగయ్య

రాత్రి విద్యాలయమును స్థాపించి
అధ్యాపకుండనై
రై తులందరికి చదువు నేర్పి
దొంగలెక్కల కరణము కోమాటి
దొంగల లంగల లొంగదీయుటకు ||రాత్రి||

భీమయ్య

శ్రమలన్ దోచేటి దొంగలాను
చేపలుగా తలచి
ప్రజలన్ పొడిచేటి కొంగలాను
సంఘబలము సిద్ధంగజేసి ఒ
ర్లంగ దొరోడిని తంగమొనర్తుము ||శ్రమ||

కృష్ణయ్య

సాటి గ్రామస్థులకు వివర్ణు
మా సోదరప్రేమ

నేటి కలికాలానికి అవుదూకు

ఆత్మ పొంగి సుద్దాని ప్రజాపతి

హనుమదాయులే మెచ్చిన బంధము

॥సాటి॥

నాగయ్య

భీమా ! పొలాలు బాగున్నాయా ? వరి పచ్చబడిందా ?

భీమయ్య

పచ్చగనే ఆయిందన్నా ! మన యెద్దుకే కొంచెం గలి అయి కుంటుతుంది.

నాగయ్య

నాయనకు చెప్పలేదా ?

భీమయ్య

ఏదో పసరు పోయించిండు గొల్లొల్ల తాతతోని. అవునూ ! క్రిష్ణ పరీక్షలయి నాయా ?

కృష్ణయ్య

అవునన్నా రెండో సంవత్సరం అయినట్లే. పెద్దన్నయ్యా ! మీ రాత్రి బడి బాగా సాగుతుందా ? సంఘాలు అన్ని ఊళ్లలో నిల్చినట్టేనా ?

నాగయ్య

ఇంకా పూర్తిగా జనంలో తెగింపు రావటం లేదుగా ! సరే వద చెల్లి పొలంకాడి నుంచి రావచ్చు.

(నిష్క్రమిస్తారు)

తెరలో ఉన్న ప్రగతి పరిచయం

పాట - సూత్రధారి

ప్రగతి వచ్చేను - కరణా

సుగతి వచ్చేను

వచ్చెనమ్మా ! తెర లోపలికి

అచ్చమో రతనాల కలికి

సిరులు చిలికే చిరుసగవులతో

మరులు గొలిపే నయగారముతో

॥ప్రగతి॥

మృదుల రాగాలు - పలికే

మధుర వచనాలు

ఊరు వూరు సోపరీయని

కోరి కోరి పలుకగానూ

ఎల్లరి కుశలాలు తలచే

ఎల్లరి యెదలందు నిలిచే

॥ప్రగతి॥

తెల్లవలువలనే - ఎప్పడూ

తెల్లకలువలనే

చుట్టుకొనుచు స్వాతంత్ర్యముకై

కట్టుకొనెను కంకణమును

పిడికిలెత్తి కొడవలెత్తి

నడవమని హనుమంతు పాడగ

॥ప్రగతి॥

సూత్రధారి

అమ్మా ! మీ తీరు చూస్తే ఇందాక నాగన్న చెప్పిన ప్రగతి మీరేననిపిస్తుంది.
తమరేనా నాగన్నచెల్లి?

ప్రగతి

అవునయ్యా ! నా పేరే ప్రగతి.

సూత్రాచారి

సంతోషం తల్లి ! త్వరగా చేంచేయండి

ప్రగతి ప్రదేశం - పాట

శ్రీ సోదరీ : అమ్మ కూడదే వి
జ్ఞానహీనగా జారి - జన్మంత సం
తాన యంత్రముగ మారి - వంటింటిలోన
వెంట బానిసగ మారి
పొగజారి - సగమారి
దిగజారి - ఓనారి :

॥శ్రీ॥

వినలేదా చెరకాసుకుని చెం
దెను పత్మదాని - శ్రతుల దుని
మెను దుద్రుమాని - మహిషుని మద
మణచె చండికొంబ
వినలేదా ? కనలేదా ?
మన గాథ - తెలియదా ?

॥శ్రీ॥

అతిభీరునై మతిహీననై జీ
వించే దీనకాలత - అటుమాడు విసు
నూరు రాక్షసునితో - పోరాడె అయి
లమ్మ ధీరవనిత
బెదురేల - పదనేల
ఈనేల - దొరదేల ?

॥శ్రీ॥

మన వూరిలో దొర రాక్షసుండొన
రించే పిశాచి చేతల్ - ఎన్నేళ్లు గడుపు
దాము వెట్టి బతుకుల్ - వినలేద సు
ద్దాల హన్మంతు పాటల్ ?
మనముందు - దొరయెందు
రాడందు - పదముందు

॥శ్రీ॥

సూత్రధారి

అమ్మాయి ! ప్రగతి ! నీ ఆశయాలు, బోధనలు చాలా చక్కగా ఉన్నాయమ్మా

ప్రగతి

అవునయ్యా ! ఈ ఆశయాలనే మా పెద్దన్న నాగయ్య ఉగ్గుపాలతో నేర్పించాడయ్యా. నేటి శ్రీలంత ఆనాటి వీరపనితలైన రుద్రమ్మను, నాగమ్మను, మొన్న మొన్నటి రూన్సి లక్ష్మిబాయిని మరచిపోయారు. దేశ స్వాతంత్ర్యం కోసం, దుర్మార్గులైన దొరల పెత్తనం కూలదోయడం కోసం శ్రీలు కూడా తమ వంతు కర్తవ్యం నెరవేర్చాలి అందుకే మా నాగన్న సాయంతో మహిళా సంఘాలు ఏర్పాటు చేస్తున్నాను.

సూత్రధారి

సెభాన్ ప్రగతి ! నీ ఆశయానికి జైజేలు. శ్రీ కేవలం వంటింటి బానిస అనుకునేవారికి నీ పాట గొడ్డంపెట్టు. మీ పోరాటం సఫలం కావాలని ఆశిస్తా.

ప్రగతి

ధన్యరానిని. వస్తా మరి. మా అన్నలు, అందరు నాకోసం ఎదురుచూస్తారు.

(నిష్క్రమిస్తుంది)

సూత్రధారి

అదిగో ఎవరో యిటే వస్తున్నారు. వేషం చూస్తే శేత్ సింది లాగుంది. రానీ తనే తన భాగోతం తెలుపుతాడు కదా !

శేత్ సింది సరాసరి జనంబోడి వేదిక మీదికి వస్తాడు

శీతయ్య శేత్ సింది - పాట

శేతుసిందునూ జాగీర్ దొరిలి

చేతుకిందివాడను బాచెన్

సీతడనుచు నను ప్రీతిగ పిలుతురు

తాతలనాటి తాబెదారి యిది

॥శేతు॥

మూడే రూపాల్ నెల ఒక్కంటికి
యాదాదెల్లిన దొరుకది జీతం
మడి చూపిరి మాన్యంబవి పండవి
మడికై అడుగడుగున బెదిరి తురు ||శేతు||

కూడుచుండి గుర్రాల మరిపెదరు
దొరలు గుఱుస్తలు ఈ దొరసాన్లు
తీరికలేదు పగలురేయి దొర
గారి యాజ్ఞలను మీరరాదు మరి ||శేతు||

వట్టి మాటలకు ప్రజలను మాచే
తిట్టేయితురు లాలబాసకు
కట్టికొట్టి దండుగ జాచీంతురు
బుట్టి నోటికి పెట్టి గట్టిగా ||శేతు||

సూక్తి ధాన

అయ్యయ్యో! శీతయ్యా! నీ విషయం చాలా బాధగా ఉందయ్యా. మరి నీవీ
కొలుపులో ఎందుకు చేరావు ఏంటా కథ చెప్పు.

శీత య్య

ఏంజెప్పాల బాంచెన్ మా కష్టాలు. ఇనండి లోతుకాన్నుంచి చెప్పుకొస్తా.

మంజరి

వినరయ్య మము గూర్చి వివరింతు నిపుడు
ముదిరాజులముమేము పూర్వమునుంచి
సాముచేయుట యందు శౌర్యమునందు
మల్లయుద్ధము నందు ఎల్లరన్ మించ
దేశము ఖుర్షురి దేశసాండియాలు
జాతి విదోహులౌ జాగీరుదార్లు

తమ రక్షణకుగాను మము చేరదీసి
 ఈపెరి బాతుల నెన్నెన్నో యిచ్చి
 బండిపోట్ల విధాన పల్లెల దోచి
 ముదిరాజులను పేరు ముంచేసి మమ్ము
 బట్లు బంట్లంచు పిల్వగ సాగినాడు
 కోటలు ఋదుజులు కొనురొప్ప గట్టి
 పాపాత్ములై మమ్ము కాపలాబెట్టి
 కాలమ్ము హాయిగా గడుపుచున్నారు
 తరతరాలుగ వారి తాబెదార్లగుచు
 చెప్పిన పనులన్ని చేయంగవలయు
 మంచి చెడ్డల విచారించనే లేదు
 ధరణిలో మముగాచె దక్షలేలేడు.

గౌర లేచే యాల్లయింది. మౌనంగా పోవాలి పోయి వస్తా బాచెన్.

తెరలో స్వామిరావు

ఎవరూ తెరముందు?

సూత్రధారి

అయ్యా! నేను సూత్రధారిని

స్వామిరావు

అచ్చా! మేం వస్తున్నామని జనానికి చెప్పావా?

సూత్రధారి

చెప్పానండీ!

స్వామిరావు

తీక్ హే

తెరవో ఉన్న స్వామిరావు పరిచయం
పాట - సూత్రధారి

పంతులయ్య వచ్చెను - నతకూ కరణం
పంతులయ్య వచ్చెను
పంతులయ్య నకల పాపాల బైరవుడు
పంతులయ్య ప్రజల పాలిటి యముడనగ||పంతు||

సంతతము జాగీరుదాహన
కంతరంగుండగుచు పొగరున
వింతగా అచేత పేదల
గొంతులెన్నో కోసినట్టి ||పంతు||

పొగనామూర్ బెట్టియు - బారాబండి
అంగరాఖా తొడిగియు
రంగారు జలతారు పాగా నెత్తికి జుట్టి
హంగు మీరంగ గోరంచు దోవతి గట్టి
చింగులు ఒకనైపు ప్రవేశా
తంగ వంకర మాపుతోటి
నంగనాచి విధంగ బిరదిర
జంగలేయుచు పగటిదొంగై ||పంతు||

ఖండితంబుగ పలుకుచు - మామూళ్లకై
దుండగీదుల నంపుచు
దండుగలెన్నో విధంబుల జాడించు
కొందె కాడై జనుల కొంపలాల్పుచు నుండు
పండినను ఎండినను పన్నలు
బండలెత్తి వసూలు చేయును
నిండుగా రశీదు లడుగుతె
మండిపోయే ముండుకొడుకు ||పంతు||

ఇల నున్న కారడవులు - నరికి సాగు
 దలకు తెచ్చిన రైతులు
 బలమైన బిరిగారు పంటలు పండించి
 పలికము పొందంగ చూడనోర్వగలేక
 పలు విధంబుల కుట్రరెన్నో
 పన్నివారల నోళ్లు గొట్టి
 కొలుదారుల జేసి రైతుల
 పొలిములను దొర కంటగట్టిన ||పంతు||

జాతి మకముల నెంచుచు - అన్యుల యెడల
 బూతులే కల్పించుచు
 సేతువారి చొరస్థ పహణి ఇర్పల్నామ
 బస్త్ర మోయుచు ఒకడు పయనింప హార్కారు
 బెత్త మొకటి చేతబట్టి
 కొత్త బూట్లను తొడిగి దొరకు
 తొత్తుగాడై ప్రజలమీద
 కత్తులను తెగ నూడుకుంట ||పంతు||

సూత్రధారి

ఆహా ! పటువారిగారూ ! మీ జన్మయే జన్మ. రండి త్వరగా స్వామీ !

స్వామిరావు ప్రవేశం - పాట

పటువారిని నాపటిమ తెలియజేడి
 జటిలదైర్య సాహసుడనురా
 తటపటలాడవ ప్రజలను, ప్రభులను
 చిటికెలోన వంచించె ప్రజ్ఞుగల ||పటు||

వాటముగా దొరగారు చెప్పిన
మాట నెపుడు జవదాటనురా
రాటు పడుదురెవరై న నాడు వా
గ్ధాటికెదురు నిల్వలేదురా
ధాటిగా నాకు గణితశాస్త్రమున
సాటి లేరెవరు మేటి కరణమును ||పటు||

విన్నావా సూత్రధారి

సూత్రధారి

ఆఁ విన్నానండీ ! ఆహా ! ఎంత గొప్పవారు స్వామీ ! దొరలకింద దొరలు
మీరు. సరే వెళ్లి రండి

(స్వామీరావు నిష్క్రమిస్తాడు)

సూత్రధారి

చూశారా ప్రజలారా ! నైజాం ప్రభుత్వంలోని పటువారీల ప్రతాపం, ఎంత
అంధకారమయం ! ఎంత భయంకరం ప్రజాశీవిత వ్యవస్థ ! ఇంక ఆ దొరగారి
రాకడ గాకపాయె. అదిగో ! సీతయ్య వస్తున్నాడు

శీతయ్య

ఇగో ! యెవల్లయ్యా ? దొరగారొచ్చే చైమైంది. అందరు హుష్షారు గుండాల.
అగ్గో సప్పుడయితుంది. దొర కచ్చరం గజ్జెల సప్పుడు ! గజ్జెల సప్పుడు !

తెరలో రామిరెడ్డి

ఎవర్రా అక్కడ ? శేత్ సింది శీతిగాన్ని పిలుపురా !

శీతయ్య

శీతిగాడు హాజర్ భాంచెన్. గులాబోన్ని. ఈన్నేపున్న.

రామిరెడ్డి

ఒరే ! శీతిగా కరణం సామిరావు దగ్గరికి పోయి జల్లి తోలుకరా !

శీతయ్య

అట్లనే బాంచెన్

(నిష్క్రమిస్తాడు)

రామిరెడ్డి

ఎవర్రా అక్కడ ?

సూత్రధారి

ఎవరండి ? మీ కంఠం వింటే గంభీరంగా ఉంది. మహాప్రభువుల్లా గున్నారు. ఎవరో సెలవిస్తారా ? ఓహో ! అర్థమైంది. రామాపురం జమీందారు రామిరెడ్డి గారు కదూ,

తైరలో ఉన్న రామిరెడ్డి పరిచయం

పాట - సూత్రధారి

తామాపుర తొర వచ్చెను - రయమున వీరి

గ్రామమంతట హెచ్చెను

దూముతామున మంచి

దుస్తులు ధరియించి

తామసంబున గొప్ప

తనము చూపించుచు

॥రామా॥

చుడిదారు పైజామయూ - నైను సిరికు

సొగసైన షహార్మానియూ

మెరియు కుచ్చుతోపి

శిరమున ధరియించి

కడువేడ్క గొలుపేటి

కండ్లద్దముల తోచి

॥రామా॥

ఎడమ చేతికి గడియారం - కాళ్లకు బూట్లు
 జోడు నడువగ వయ్యారం
 పొడవైన జరిసెల్ల
 మెడ నుంచి జీరాడ
 తడిచేత బెత్తమును
 జడిపించుచును వేగ

॥రామా॥

వెనుక ముందర హరిజనులన్ - ఉరికించుచు
 తాను కచ్చర మెక్కియున్
 ఘనమైన జతమూగల్
 మల్లుమల్లున మ్రోగ
 ధనదర్పమున ఎడ్ల
 తరుముచు గెరుముచు

॥రామా॥

ఓరచూపులి మీటుచు - కొనగోట్టితో
 కోరమీసము తీడుచు
 దారి పొడుగున ప్రజలు
 దంతఁబు లనుచుండ
 కారా పోరా యెచు
 రాజసమ్మన వేగ

॥రామా॥

సిరిమంతుడై గొప్పగా - కప్పంబులు
 కరుణ రేకను గుంజును
 జనుల పాటలు రానే
 హనుమంతు గారిని
 జైలుకు పట్టించే
 బలిమున్న దొరనెచు

॥రామా॥

రామిరెడ్డి

తెలిసింది కదా నా రీతి?

సూత్రధారి

ఓహోహో ! మహానుభావులు. మీ తీవ్రకేమయ్యా మహాప్రభువులు. మిమ్మల్ని చూస్తుంటే సాక్షాత్తు విసునూరి రామచంద్రారెడ్డిగారే గుర్తుకు వస్తున్నారు.

రామిరెడ్డి

హ హ్ హ్ హ్ హ్ ! ఒరే ! విసునూరి రామచంద్రారెడ్డి, చెల్లపల్లి రాజు, సంస్థానం లింగాపురం దొరవారు, సూర్యపేట లక్ష్మీకాంతరావు వీళ్ళంతా మా దగ్గరి స్నేహితులు.

సూత్రధారి

అట్లాగా మహాప్రభూ ! అందుకనే మీకంతంలోనే ఆ దొరతనం వినబడుతుంది.

రామిరెడ్డి

మరి నా దర్శనమిచ్చి ప్రతాపం చూపించుముంటావా ?

రామిరెడ్డి ప్రవేశం - పాట

స్వామివి - ఏతెంచితిని భూ

స్వామివి

స్వామినిరా బహుగ్రామము అందున

భూములు చాలా పొందినవాడను ||స్వామిని||

ఆర్యుడ - ననాతనధర్మా

చార్యుడ

ఆర్యుడ నే పరిపాలన ధుర్యుడ

కార్యశూరుడను కలిమి బలిమిగల ||ఆర్యుడ||

దాతను - అరువదూర్ల ప్రాణ

దాతను

దాతను నేతను నైజాం రాజును

ప్రీతిగ గొలిచే జాగీర్దారును

||దాతను||

మంజరి

భాసిల్లు దక్షిణ భారతమందు
రాజీండు చున్నట్టి రామాపురమ్ము
వాసమయ్యెను మోదు వంశమ్ముకెల్లి
ఆదిలో మా తాత అతిథ్యంకరుడు
చదువు శాస్త్రములందు చతురధీయుతుడు
నైజాము పరిపాలనకు తోడుగాగ
మాతాత తిరిగిన మరియుద వలన
ఆర్జించె నర్రాజు నందర్వదూర్లు
జాగీరు స్థిరమాయె చక్కగా మాకు
వారసత్వపు హక్కు వరుసతో దొరికె
అరువది గ్రామాల కధిపతి నైతి
ఫసలు శిస్తుకు పది వంతులు బెంచి
కౌలుకు భూమిచ్చి ఘనవస్తు కనక
ధనధాన్య సంపదల్ దండిగా గూర్చి
కడుపు లోపలి చల్లి కదలి కుండగను
హాయిగా జీవించు అడ్డు లేకుండ
రామిరెడ్డని నాదు నామమ్ము వినర
రైతుకూలీలకు రాజును కనర.

సూత్రధారి

అహహా! ఎంత గొప్ప చతురులండి మీరు, మీ తాత. ఇదన్నమాట మీ జాగీరు దార్ల ఆసలు రహస్యం.

రామిరెడ్డి

మరేమనుకున్నావురా? ఆయన మా ముత్తాత. ఇక మా తాత బందిపోటు ముఠా నాయకుడై లక్షల సొమ్మును ఆర్జించాడు. మమ్ములను మరెవ్వరు దోపిడి చేయ కుండ పకడ్బందీగా బ్రహ్మాండమైన బురుజు కట్టించాడు.

సూత్రధారి

ఓహో ! అదా దొరా ! బురుజుల కట్టడాలకు ఆసలు కారణం ! చాలా బాగుంది !
ఇంకా చెప్పండయ్యా ! మీ ప్రతిభా ప్రాభవాలు.

రామిరెడ్డి

ఇంకా చెప్పమంటావా ? అచ్చా ! భేష్ !

పాట

నేనే జాగీర్దారుండరా - రామాపురమందున
నేనే జాగీర్దారుండరా
నేనే దేశముఖ్ నేనే దొరను మరి
నేనే మత్తిదార్ నే భూస్వామిని ||నేనే||

దినము పన్నెండు జాతుల - వారలు నాయింట
పనులు వెట్టికి చేయగా
వెనుక ముందు చేసిన ఎదురాదిన
జనుల తోలు వెంటనె ఒలిపించెద ||నేనే||

సర్కారు నౌకరుల దిట్టి - నాచేతి కీల్చొ
మ్మలుగా చేసితి చెరబట్టి
కందు ధనము రొడిల బలగము
కందు నాకు పోలీసుల బలము ||నేనే||

భట్టు బ్రాహ్మణులు పొగడగా - మేలైన భోగం
జట్టు ముంగిటిలో ఆడగా
పట్టబడ్డలు వ్రభుత్వ నేతలు
పడియుండెద రెప్పుడు నాముందు ||నేనే||

దుడుకు సుద్దాల హనుమని - గౌరవించనెపుడు
చెడిన కవి వాడు మునుగని
కడువడి భూముల కొలుచట్టమున
సుడివడ రైతుల త్రోసినాడను ||నేనే||

సూత్రధారి

సెహబాన్ ! మీ పరాక్రమధాటి హిమాలయ పర్వతాలదాక వ్యాపించిందనుకోండి.
సరే ! దొరవారూ ! కూర్చోండి. చెప్పండి. ఎవరికోసమో ఎదురుచూస్తున్నట్టు
న్నారు.

రామిరెడ్డి

అవునురా ! కరణంగారి కోసం శేత్ సిండిగాన్ని పంపిన. ఇంకా రాకపోయెనని....

శీతయ్య ప్రవేశించి

దండం బాంచెన్ !

రామిరెడ్డి

వీడిరా కరణం ?

శీతయ్య

కచ్చరం విగిండు దొర ! పెద్దర్వాజులకు రావొచ్చు కాలోక్కే.

రామిరెడ్డి

సరే ! నీవెలా

స్వామిరావు ప్రవేశించి

దండం దొరవారు !

కందం

దండము జాగీర్దారుడ !

దండము భూస్వామిలోక ధనపతిరూపా !

దండము నను బిలిపించిన
మెండగు పనియేదో తెల్పు మెప్పుగజేతున్

అయ్యా ! కరణం బ్రతుకు దొరకే అంకితం గదా ! చెప్పండి ప్రభూ ! మీరు
అరిజెంటుగ రమన్నరని శీతిగాడు చెప్పినపుడు ప్రక్క వూళ్లో ఉన్న అందుకే
కొంత ఆనందమయింది. అయినా....

సంవాదం - పాట

తరుముకొని వస్తీరి - కచ్చరమును
దొరలు పిలిపించారవి
బరువైన పని యేదో
జరిపించగా నెంచి
కరుణించి కరణమును
త్వరగా పిలిచెదరంటూ ||తరు||

అయ్యా ! ఎంతో ముఖ్య విషయంగా అనుకొనే తిని మూతి తుడ్చుకుంటనే
వచ్చిన

రామిరెడ్డి

శిభాష్ కరణం ! ఏంటేడు సర్కారు ఒక ఫర్మానా పంపిందయ్యా

స్వామిరావు

ఫర్మానా ? ఏమనో ?

రామిరెడ్డి

చెబుతా

ఇంగిలీషువానితో - జర్మనువాడు
జంగు చేస్తున్నాడుగా
ఖరసొచ్చి సరుకారు
ఫరుమాన పంపింది
లేవి యివ్వాలంటు
ఇవ్వాల చాటింపు ||ఇంగి||

స్వామిరావు

అసలుకే లేదంటే పెసర్పప్పు కావాలన్నట్టుంది. మన భూమిశిస్తు వసూలుకే ఈసారి తిప్పలంటే తిప్పలైతుంది.

రామిరెడ్డి

తిప్పలా? మేలుకుండే మాట్లాడుతున్నావా?

స్వామిరావు

ఇగో గిచ్చుకుంటున్న నొస్తుంది.

రామిరెడ్డి

హాస్యం చాలు. ఏం తిప్పలు?

స్వామిరావు

నాగడు అనువాదితో - తలనొప్పిచే

ఆగమై పోతుంటిని

ఉన్న పన్నులె వాడు

ఊడ గొడుతున్నాడు

లేవి గల్లను గూడ

ఏ రీతి గుంజెదము

॥నాగ॥

రామిరెడ్డి

హా, హా, హా, పండ్లా?

స్వామిరావు

మూతిపండ్లు కాదు భూమి పన్నులు

రామిరెడ్డి

నాగడు! ఆ! హనుమని కొడుకు పోరడు! ఆ చోటా బచ్చాగాడు!

నిన్న మొన్నటి పోరడు - నాగడు నేడు
 వన్ను గానకున్నడు
 మన్ను గడిపించాని
 వున్న జనులందరిని
 పన్నులతో లేవని
 తన్ని జాడించాని

॥నిన్న॥

సమజయిందా ? పంతులూ !

స్వామిరావు

దొరవారు !

పోరడనుకుండలా - నాగడు చేసే
 నేరములు పొందులా
 దొరలెక్కె లేడంచు
 ఊదూర మొడుగును
 మన వెట్టి బంజేయు
 మని చెప్పుతున్నాడు

॥పోర॥

రామిరెడ్డి

అఁ. ఎంత పొగరు !

దొడ్డు బలిశాసని - పిల్లను నేడు
 గుడ్డొచ్చి బెదిరించునా ?
 గడ్డి పోచే వాడు
 గుడ్డి గవ్వకు లేడు
 వాని సంగతి వదలి
 కానివ్వు పని మొదలు

॥దొడ్డు॥

గుడ్డి కన్ను మూస్తే ఎంత ? తెరుస్తే ఎంతగాని మీరు వసూలు మొదలుపెట్టండి.

(నిష్క్రమిస్తారు)

పెళ్ళికి వెళ్ళి

అన్నపూర్ణ

నాగీ ! వందైందిరా ! అన్నానికి రంజయ్యా. అప్పుడే తొమ్మిది గంటలు కొడు
తున్నట్టుంది. చిన్నా ! టైమెంతైందిరా ?

కృష్ణయ్య

పావుదక్కువ తొమ్మిదమ్మా !

అన్నపూర్ణ

అమ్మో ! బాగానే అయింది. మీ నామనదో తిక్క. తినమంటే అందరితోని
తిండినంటడు. కొడుకులకు, బిడ్డకు సింగ్గా పెట్టిననుకుంటాడో ? మరెందో ?

హనుమయ్య

హే ! పిచ్చిదానా ! నేను అట్లైందు కనుకుంటనే, అందరితోని తింటే ఆదో తృప్తి
నీకూ ఒక్కసారే పనితీర్తది కదా !

అన్నపూర్ణ

ఇంతన్నా ఒక్కడన్నా కదులుతుందా ? అన్నా చెల్లెలు ఆలోచనలకిక అంతేలేదు.
చిన్నోనికి రాసుకునుడంటే బంగారం, పాళం బువ్వే. భీమన్న చేసి చేసి వచ్చే
కొడుకు. వానికి ఆకలైతుందో ఏమో !

భీమయ్య

ఏం కావటం లేదమ్మా ! అన్న చెల్లెండ్ర పని అయిపోనీ తిందాంగానీ

అన్నపూర్ణ

కన్నా ! నాగీ ! రా కొడుకా ! ఇయ్యాల అసలు ఒక్కసారి కూడా తినకపోతివి
కదరా !

సంవాదం - పాఞ్చ

కన్నా ! తీరని పను లా పెయ్ రా - నా తండ్రి నాగీ !
 అన్నం దిని వెల్లువుగానీ రారా
 దున్ని దున్ని భీమన్న వచ్చె మీ
 నాన్న వచ్చె తొమ్మిది గావచ్చె
 చిన్నవాని ఆ రాత తీరది
 అన్న చెల్లెలి యోచన తేలది ||కన్నా||

అన్నం సహాయించదేమిర నీకు - నాగన్న ! నిన్ను
 ఎన్నిసార్లు పిలువాలి నేను
 పొద్దున నువు చావొట్టు తాగవు
 చద్ది తిన్నవు నా నుద్దిని వినవు
 మధ్యాహ్నం కూడా తినవైతివి
 పొద్దుగూకె నిద్రించె గ్రామము ||అన్నం||

పిల్లలందరు ఇంట్లో ఉంటే - మీనాన్న ఒంటిగ
 ఒల్లనంటాడుర తినమంటె
 అందరు కలిసిన సందడిలో ఆ
 నందంగా భోంచేయా లంటె
 పొంగి పోవు మీ నాన్న మనసనే
 సంగతి నీకూ తెలియును గదరా ||పిల్ల||

నాగీ ! రాండయ్యా. రాత్రి బడికొచ్చేటోట్లు వస్తరు. జల్ది తింటే వాల్లకు నడువు
 చెప్పి ఎప్పుడన్న పండుకోవచ్చు.

నాగయ్య

అమ్మా ! వచ్చేస్తున్న వడ్డించు - నాదీ పొరపాటే
 నమ్మా ! ఆలస్యానికి మన్నించు
 అన్నార్తు కన్నీటి బ్రతుకులిం

కెన్నాళ్లో యని తలచిన కొలది

ఉన్న ఆకలి కరవై తున్నది

కన్నులలో కునుకే రాకున్నది

॥అమ్మా॥

ఆలస్యం చేయాలని కాదమ్మా ! అసలీ బీదల కష్టాలు ఎప్పుడు విముక్తి అవుతాయా ? అనే ఆలోచనేనమ్మా - రేపు ఐదారూర్లు ప్రగతి నేను తిరిగేదూది. ఆ విషయమే మాట్లాడుతున్నాం.

హనుమయ్య

అయితే నానా ! మరి వీళ్లంతా ఏకమైతారంటావా ? లేక నీ కష్టం బూడిదలో బోసిన పన్నీరేనా ?

నానా ! పలియించేనా నీ త్యాగం - నిరుపేదలందు కలి

గేనా ఒక బాటను నడచే యోగం ?

గులాబోన్ని నీ బాంచెనై త నీ

కాళ్ళమొక్క అని లొంగే జనులు

బలహీనులు కదలే పీనుగలు

బలవంతుల చేతుల గానుగలు

॥నానా॥

ప్రగతి

నాన్నా ! తప్పక మా ప్రయత్నానికి ఫలితం ఉంటుంది. జనులెంత బలహీనులైనా వాళ్లను ఒక్కటిగా చేస్తే చాలు ! “అనామలంతా అశాంతులంతా దీర్ఘ శ్రుతిలో తీవ్రధ్వనితో విప్లవశంఖం వినిపిస్తారోయ్.” అని శ్రీశ్రీ అన్నట్లే జరుగుతుంది. ఇంతెందుకూ ?

చీమల్ చూస్తేను చిన్నవి కదనే - కాపేసే నాగు

పామున్ నిమిషంలో చంపును గదనే

రావలె ఒక్కటె చైతన్యము మరి

పోవలె ఒకటే పరికితనమ్ము

అన్నా నేను చేసే పని యదె

ఎన్నటికైనా విజయం మనదే

॥చీమల్॥

భీమ మ్యు

సరేనమ్మా ! కాని ఒక చిన్న అనుమానం. 'జయం మనదే జయం మనదే' అని అంటున్నావుగానీ ...

చెల్లీ ! నీ జోస్యం ఫలియిస్తుందా - ఈ ప్రపంచమ్మలో

తల్లీ ! నువ్వు చెప్పినట్లు జరిగిందా ?

చీమలవలె జను లేకమయిందా ?

పాము వంటి దొరలంతమయ్యిందా ?

రాజులు కుక్కల చావు జచ్చిందా ?

ప్రజలే ప్రజలను పాలించాడా ?

॥చెల్లీ॥

ప్రగతి

ఓహో! మంచి సందేహమే యిది

అన్నా ! వినివే ఒక వాక్యమ్ము - ఉదాహరణకు

ఉన్నాది రష్యా అహ దేశమ్ము

క్రూరులైన జాతుల పరిపాలన

దూరము చేసిన పొరుగుదేశము

సమసమాజమును స్థాపించారు

సమాన హక్కులు సాధించారు

॥అన్నా॥

నాగయ్య

ఏది యేమైనా కోడిగుడ్డులో పిల్ల యెంత కాలముంటుంది భీమన్నా. సమయం రాగానే పగులగొట్టుకొని వస్తుంది. పాపం నాని రాలిపోయేది భాయం. ఒక సంఘర్షణలోంచి కొత్త వ్యవస్థ తప్పక వస్తుంది. మనకు స్వాతంత్ర్యం వస్తుంది.

ఏది ఏమైనా ఒకటే సత్యం - ఎందరు బలియైన

పేద వర్గాల గెలుపే తథ్యం

ఉభయవర్గ సమైక్య బలం ఉద
యించ గలదు ఒక నవీన శకము
చరిత్ర గతి యదే చాటుతున్నది
గరిబోల్ల గతి మారనున్నది   "నీది"

అన్నపూర్ణ

అబ్బ ! అందరు ఒక్కాకుల్నే సదువుకున్నారా మీరు

అందరందారు ఒక్కచేరా - నే మొత్తుకున్న
తొందరే మాత్రం లేదు లేరా
సూర్యమండ్ర ఒకసారి దేవుని
సుద్ది యెవ్వడు తయ్యదుగాని
రాజకీయములె అన్నం మీకు
తోజనాలు శల్లార వచ్చెను   "అంద"

రైతులు ప్రవేశిస్తారు

రైతు

దండాలు నాగన్నా !

నాగయ్య

నమస్తే ! నమస్తే ! కూర్చోండి.

అన్నపూర్ణ

నే నప్పటి నుంచి అంటనే పున్న సరే ! మీరు చాపలమీద కూచోండి. నాగన్న
తిని వస్తాడు గని

రైతు

సరే సరే ! ఇంతల మేం నిన్నటియి రాసుకుంటాం

(నాగయ్య కుటుంబంతో నిష్క్రమిస్తాడు)

నాగయ్య, ప్రగతి ప్రజ్ఞాస్థారు

ఆఁ వాళారా !

రై తు

రాసినమండి ! ఏదో ముసలితనానికి కుసుమగుడా లన్నట్టు నదువు రాకుం
టేంది నాగన్నా ?

నాగయ్య

అక్షరాలు నేర్చుకోవటం, అచ్చు పుస్తకం చదవటమే చదువుకాదు. చదువు
అంటే సంస్కారం, తెలివి, విజ్ఞానం పెంచుకోవటం. అప్పుడు దేశమంతా
స్వాతంత్ర్యం లేక ఎంత తల్లీల్లుతుందో తెలుస్తుంది.

ప్రగతి

అంతే కాదు స్వాతంత్ర్యం రావాలంటే మనం ఏం చేయాలో కూడా తెలుస్తుంది.
అందరం కలిసికట్టుగ వుంటే ఎంత లాభమో తెలుస్తుంది.

నాగయ్య

అందులో 'విద్యరానివాడు వింత పశువు' అంటారు,

పాట

విద్యరాని వారని మనల

వింత పశువు అందురు

చదువు నేర్చి దోపిడి దొరకు

ఎదురు తిరుగా అందరు

॥విద్య॥

రై తు

ఎదురు తిరుగుతం సత్యమే. కని దొరను ఓడిస్తామా ? అని

నాగయ్య

దొర మనలెక్క మనిషే. మనమే భయపడుతున్నాం. అందరం సమానమే.

రై తు

ఎంతైనా శ్రేతికి అన్నియేళ్లు ఒక తీరుగ వున్నాయా ?

ప్రగతి

ఐదువేళ్లలో ఒక్క వేలును
కాదని పని చేయలేం
వేలు వేలు వేరుగ పున్నా
కలుపుకుంటేనే బలం

॥ఐదు॥

నాగయ్య

మనకసలు జగదాలే రావద్దు. వస్తే అవి దొరదాక పోవద్దు.

పగలు మనలో రగిలించేటి
జగడములు పోవాలె
ప్రజలే పంచాయతులను స్థా
పనము చేసుకోవాలె

॥పగ॥

ప్రగతి

మనలో జాతి మతకుల భేదా లుండరాదు,

మనుషులందు రెండే జాతులు
ధనికు లంటూ బీదలంటూ
పేద హిందువు పేద ముస్లిము
పేద క్రైస్తవు లొక్కటే

॥మను॥

నాగయ్య

మనదొర రెడ్డి అనీ, నైజాం రాజు తురక అనీ మీకందరికీ తెలుసు కానీ....,

రామిరెడ్డి రాక్షసుడై న
రెడ్డికులము శత్రువుకాదు
తురక రాజు శత్రువే ఐన
తురకపేదలు శత్రువుకారు

॥రామి॥

ప్రగతి

అంతదాక ఎందుకూ?

ముస్లిమైనా మన కవి మగ్ధుం
మొహియొద్దీన్ నాయకుడే కద
మగ్ధము విప్లవ కవితలకు
ముగ్ధుడై పోవడె సుద్ధాల ? ||ముస్లి||

రైతు

మరీ కులభేదాలు అసలుకే లేవంటే ఎట్లబ్బ! ఎనకటి నుంచి పున్నవాయె. అవి
మనం పెట్టుకున్నవా ఏంది?

నాగయ్య

అందుకనే సుద్ధాల కవి ఒక గేయం వ్రాశాడు.

క్షగతి

అవునవును, వినుఘ్నించ ధామన్నయ్యా

నాగయ్య

పాట

కులము కులమంటూ - మనము
కొలుచు కోరాదు
వేదకాలము లోన చూడు
రేదు కులముల తగవునాడు
మనము ఏ పని చేసినామొ
ఆ పనియే కులమయ్యెను నేడు||కులము||

ప్రగతి

మతము మతమంటూ - మనకు
మతులు చెడరాదు

మతము లన్ని చదివి చూడు
మమత కలదు కలిసి పాడు
జాతిజాతికి వేరులేదు
ఈతిబాధల యెడలగోడు ||మతము||

నాగయ్య

మనుషు లందరిలో - ఒకటే
మనోవేదనలు
ఈ కలియుగ మందు చూడ
అకలీ కన్నీరు లేదా ?
ఏ కులానికి ఏ మతానికి
వ్యాకులములో లేదు తేడ ||మనుషు||

ప్రగతి

తలలు తెగి రారే - ద్వేష
జ్వాలలే మిగిలే
మతపు లోతులు తెలియలేక
మతులు చెడెను గతులు చెడెను
నాది నాదని నీది కాదని
వాదులాయె బాధలాయె ||తలలు||

నాగయ్య

మతము లన్నియునూ - తెలిపే
మమత ఒకటేను
శాంతి కోరెను గాంధితాత
శాంతి కోరెను గదనే మహామదు
శాంతిదూత మేరితనయుడు
శాంతినేత బుద్ధదేవుడు ||మతము||

ప్రగతి

ప్రజలకవి తెలిపే - పాట
ప్రజలలో విలిపే
ఒకే వింగి ఒకే నేల
ఒకే నీరు ఒకే గాలి
అందరి కన్నీరు ఒకటే
అందుకే మనమంతా ఒకటే ||ప్రజ||

రైతు

నిజం మాచేనమ్మ ! మీరు చెప్పింది. సరే ! పొద్దుపోయింది. పోయి వస్తా
మరి.

(అందరు నిష్క్రమిస్తారు)

మరునాడు ప్రజలనుద్దేశించి నాగయ్య. ప్రగతి

సోదరి సోదరులారా ! మనం ఎంతో కాలంగా దుర్మార్గులైన దొరలకు వెట్టి చేస్తున్నాం. ఇక ఈ తెల్లివిఘాలిన పని మానెయ్యాలి.

నాగయ్య

అవును శ్రమకు విలువ తీసుకోవాలి.

పాట

చిల్లిగవ్వ యివ్వని దొరలకు
చెల్లిపోయిరి తండ్రులు తాతలు
పగలు రేయి చాకిరిచేసి
పసుల కన్నా హీనమైతిమి
ఎంతకాలం చేసేదారయ్యా - నాయన్నలార !
కొంత ఆలోచించందోరయ్యా ||నాయ||

ప్రగతి

కరుణలేని కరణం సామికి
దొరను నేనను నరకాసురునికి
రోగమొచ్చి పడిపోయిననూ
జాగుపేరుగ రాదు పనికి
ఎన్నో ఓర్చి పనులు చేసినను - నాయన్నలార
తన్నులు తప్పినవా యెప్పుడును ||నాయ||

నాగయ్య

అన్న ! నిన్నగాక మొన్న
మొన్న కచ్చరాము ముందు
ఉరుకలేక పడిపోతేను
ఉరుకు మని యెద్దను గెదిమిరి
నెత్తురు గక్కి విడిచే ప్రాణాలు - నీ కన్నకొడుకు
ఇత్త మింకా యెన్ని ప్రాణాలు ||నాయ||

ప్రగతి

కన్ను తెరవని నెత్తురు గుడ్డును
కన్న తల్లిని కరణించయ్యా
పచ్చి బాలెంతను నే మీకు
పనులు చెయ్య రాలేనంటే
దొప్పలో పాల్వొండి రమ్మవిరి - మన యక్కలాను
తిప్ప లింకా యెన్ని పడుదాము ||నాయ||

నాగయ్య

దున్నువానికే భూముండాలి
పన్ను లెందుకు దొరకివ్వాలి ?
మనుషులంతా ఒకటైనపుడు
మనము వెట్టెందుకు చెయ్యాలి

ధనికవర్గం పుట్టించిందయ్యా - ఈ వెట్టిచాకిరి
కనుక కన్నులు తెరవందోరయ్యా ||నాయ||

ప్రగతి

దొరల రాజుల అన్యాయాల
దోపిడీ నిర్మూలన కోసం
బరువు బతుకుల బాగుకోసం
తిరుగుబాటు పోరు కోసం
పిలిచె కవి సుద్దాల రారండి - నాయన్నలార
తెలివితో సంఘంలో చేరండి ||నాయ||

నాగయ్య

నీనాదాలు చేయండి. రైతు సంఘాలు !

ప్రజలు

వర్ధిల్లాలి !

ప్రగతి

కూలి సంఘాలు !

ప్రజలు

వర్ధిల్లాలి !

పాట - నాగయ్య

రైతు సంఘము - ప్రవ
ర్ధిల్లాలి కూలి సంఘము ||రైతు||
నిరుపేదల నొకటిగా
విలిపేదే సంఘము
తప్ప దింక తరతరాల
దోపిళ్లకు భంగము ||రైతు||

ప్రగతి

వెట్టిచాకిరి - జా

గిర్దారులు పెట్టిన ఉరి

॥వెట్టి॥

కామా మనుషులము ?

కొరారు బానిసలము

కట్టుగట్టి వెట్టివాళ్లు

కదలినచో విజయం మరి

॥వెట్టి॥

నాగయ్య

రౌడీబలము - ఇం

కేడ నిలుచు కలకాలము

॥రౌడీ॥

పశుబలమ్ము తోటి యెప్పుడు

పాలించగ లేరెవ్వరు

అణగి వున్న మనము లేచి

దును మాడిన ఎదురురారు

॥రౌడీ॥

ప్రగతి

అందరు సంఘంలో....

ప్రజలు

చేరాలి !

నాగయ్య

స్వాతంత్ర్యం !

ప్రజలు

మా జన్మహక్కు !

ప్రగతి

అన్నయ్యా ! దూరంగా కచ్చీరు ముందు ఏదో గుంపు కూడింది.

నాగయ్య

అవును పద. లేవీ కోసం, పన్నుకోసం పటువారి ఏంచేస్తుండో ఏమో !

(నిష్క్రమిస్తారు)

పటువారి స్వామిరావు, సేత్ సింది శీతయ్య వస్తారు

స్వామిరావు

ఒరే శీతిగా! ఆ ముత్తిగాణ్ణిటు గుంజుకరా! పన్నుగట్టుమంటె నకరాలు జేస్తున్నారు ఆ నాగడు ఒద్దన్నడట. పీళ్లు ఇయ్యరట. తంతే లంజాకొడుకులు రక్తం గక్కుతరు. ఒక్కన్ని ముందు మక్కెలిరుగ దంతె అందరికి బుద్ధొస్తుంది.

శీతయ్య

పోత చిన్నదొర !

లోనికి వెళ్లి రైతు ముత్తయను తీసుకవచ్చి

ఇగో చిన్నదొరా !

స్వామిరావు

అరే వాన్ని ఒంగబెట్టి రాయివెట్టు

రైతు

ఒద్దు దొరా బాంచెన్ !

స్వామిరావు

మీరు బాంచెలా? అమ్మా! మీకు బాగ గర్ర పెరుగుతుందిరా బంచోట్ ! కట్టు పన్ను. అప్పు మొత్తం గట్టు.

రైతు

నోట్ల పోసుకుందామంటె గంజిబొట్టు లేదొరా ! ఇంక పైసలా? అవ్వతోడు దొరా !

సంవాదం - పాట

ఒక్క పైసలేడు బాచెను
ఒక్క కాపోణ్ణి ఓ దొర ! ||ఒక్క||

దొక్క నిండా తిందే దొరుకవి
దిక్కులేని ముఠా కొడుకుని
గుక్కెడంతా గంజే లేక
ఒక్క కొడుకు ఒరిగిపోయె ||ఒక్క||

శీతయ్య రైతును వంగబెట్టి వీపున రాయిపెడతాడు

స్వామిరావు

భాగోతుల ఏడ్పు నాకు
బాగ తెలుసురా ఒరే ! ||భాగో||

వగల నాటకాలు మాని
వేగ భూమిశిస్తు గట్టు
లేవి పన్ను వచ్చెను మరి
లేవి శిస్తుతోని గట్టు
పన్ను గట్టెదాక
ఎన్ను మీది రాయి
మన్ను బుక్కినగాని
ఎన్నడు దింపను ||భాగో||

రైతు

ఉన్న గుంపెడు పొలమునంత
దున్ని వండించ ఓ దొర ! ||ఉన్న||

అన్ని ఒడ్లు బాకీ కింద
తన్ని గుంజుకుంటిరయ్య

ఎన్నిసార్లో కొలిసినగాని
ఎన్నటికి మీ మిత్తి తీరదు ||ఉర్బ||

స్వామిరావు

అరే ! అంటే ఎన్నిసార్లొచ్చినా అప్పు ఇవ్వనట్టు దొంగలెక్క చేస్తమంటావురా?
దొంగముండా కొడుక ! తన్నినామ ! తన్నరుంటే మీరు ఆజ్ఞల వుంటార ?

రెట్ట లిరిసి తన్నకుంటే
వెట్టి చేస్తరా ఒరే ! ||రెట్ట||

కట్టి తోలు తియ్యకుంటే
ఇట్టి భయము లుంటారా ?
పట్టపగలె తలలె తి
చెట్టులోలె నిలుచోడు ?
కొట్ట కుంటా మీకు
బొట్ట పెట్టేందుకు
పుట్టినారా మాకు
తట్ట కొడుకుల్లారా ! ||రెట్ట||

నాగయ్య ప్రగతి వచ్చి

నాగయ్య

ఆగండి కరణంగారూ ! ఏంటి దుర్మార్గం ?

స్వామిరావు

దుర్మార్గం లేకుంటే పన్ను వసూలయితాదీ ?

నాగయ్య

పన్ను గట్టాలా ? మరి మీరు కట్టారా ? పన్ను ? ఎనభై వేల యెకరాల మీ దొర,
ముప్పైవేల యెకరాల నువ్వు. కట్టారా పన్ను ?

స్వామిరావు

మమ్మల్ని పన్ను గట్టుమంటావా సుప్రభా?

నాగయ్య

ముందు ఇతన్ని వదలండి. చెప్పుకోండి మీ దొరకు.

తాతా దీనిదేస్తాడు

స్వామిరావు

అరే! నాగయ్యా! దీని ఫలితం అనుభవిస్తావు.

నాగయ్య

అరే తోరె అంటున్నావు. మర్యాద లప్పితే పరిస్థితే తారుమారవుతుంది.

సంవాదం - పాట

సార తాగి స్వామిరావు

మీరుచుంటిరి - మరీ

॥సార॥

క్లిరు చెప్పుతలెనె తెగ

ఒరుచుంటి రేల మీరు

త్వరగ ఇంటి చిడుపకున్న

విరిగిపోవు కాళ్లు కీళ్లు

మీరి వాగారంబె

పారి పోరిత జనులు

చర్మకొల బట్టి

చర్మాలు దీస్తాడు

॥సార॥

స్వామిరావు

జనమంతా నీ చేతిలో ఉన్నట్లే పోజుగొడుతున్నావే అయినా ఈ జనమంతా?
ఇంట్లో చెప్పు విసిరేస్తే కుండకు తాళదు గని. పెద్దపెద్ద బడాయికోరు మాటలు.

వచ్చినాడు చూడండి
సచ్చమంతుడు - అరే

॥వచ్చి॥

తుచ్చమైన వెధవలతో
పిచ్చకుట్ల సంఘమట
చచ్చ మూఁటిలోడు వీడు
అచ్చమైన నాయకుడట
వచ్చిండంటె దొర
రెచ్చిపోతా డింక
లచ్చనంగ తల
పుచ్చెగిరి పోతుంది

॥వచ్చి॥

నాగయ్య

స్వామీ ! ఓ పిచ్చిస్వామీ !

తుచ్చ మైనవారు కారు
విచ్చ కత్తులు - జనులు

॥తుచ్చ॥

స్వచ్చ మైన మనసులున్న
మచ్చలేని చండ్రులు
రెచ్చ గొట్టితే మరి కా
వచ్చ విష్ణుచక్రాలు
కొడవళ్లు చే బూని
కడలి వోరె పొంగి
చీరి వేనే రోజు
దూరమెంతో లేదు

॥తుచ్చ॥

పిచ్చి పిచ్చి వేషాలు వేయకండి. లేవీ గీవీ ఏవీ అడుగొద్దనీ ఇంతదాక దోచింది
బోతెడంత అయిందని చెప్పండి మీ దొరగారికి.

ప్రగతి

శిష్యామంగా వడ్డీలకు వడ్డీలు పెంచిన అప్పులమీద కూడ ఆశ వధలుకొండి.

(కరణం, సేత్ సింది నిష్క్రమిస్తారు)

రైతు

భాబూ ! మూల్గే నక్కమీద తాటిపండు పడ్డట్టు ఈ లేవీ ఏందయ్యా?

సంవాదం - పాట

ఈ వూరి పీడ ఇం

కెన్నాళ్లు బాక్షందో

చావైన రాకున్నది - ఓ నాగన్నా ||చావై||

కావగా రాలేడు కండ్లు

చెవులు లేని రాతిదేవుడు

చావటానికి వినములేదు

లేని గల్గెలు కొలువవలెను ||ఈవూ||

నాగయ్య

జర్మను వానికి

ఇంగ్లీషు వానికి

జరిగేను పోరాటము - ఓ అన్నయ్యా ||జరి||

ఇంగి లీషువాని కెపుడు

లొంగి తిరిగే నిజామోడు

వంగబెట్టి దోచి యివ్వగ

దొంగ లేవీ మనకు వేసె ||జర్మ||

రైతు

వాగుందయ్యో ముచ్చట

కొకులను గొట్టును
గద్దలకు పెట్టును
కాకి శోకమె మిగులునా - ఓ నాగన్నా ||కాకి||

నూకలే పండించలేవి
మాకు యుద్ధపు సంగతెందుకు ?
ఎక్కడేదో జరుగుతుంటే
ఇక్కడ దిగ్గొయగుదెందుకు ||కాకు||

నాగయ్య

కాకి శోకమ్మేల ?
ఏకమ్ము కాలేర ?
ఒకసారి మీరండరు - ఓ అన్నయ్యా ||ఒక||

ఒక్క కట్టుగ మీరు వుంటే
ఒక్కడు లేవీకి రాదు
ఒక్కవారని బెదరవద్దని
నొక్కి యనె సుద్ధాల సుకవి ||కాకి||

నాగయ్య

కాబట్టి అన్నలారా ! సంఘం జెండా క్రింద మనమందరం ఏకమైతే ఎవ్వరూ
ఏంచెయ్యలేరు.

ప్రగతి

ప్రజాసంఘాలు ?

ప్రజలు

వర్ధిల్లాలి !

(అందరూ నిష్క్రమిస్తారు)

ఛారిరో సేత్ సింది శీతయ్య, కరణం

శీతయ్య

విందారా ! ఒక ముచ్చట. నేను సిన్నప్పటినుంచి మీ దొర బోగం సూసినోన్ని
కాని ఇప్పుడు ఈ నాగన్న పెరిగినకాన్నుంచి సూడబోతే.....,

సంవాదం - పాట

చిన్నదారా ! మీ యధికారముపై
మన్ను బోనె దిన మొచ్చెనుగా
అన్నగాను పేరొందిన నాగయ
కున్న జనలము పెరిగెనుగా ||చిన్న||

స్వామిరావు

దున్నపోతలా అరవబోకు మా
కున్న బలము నీకేమెరుక ?
నిన్న మొన్నటి పోరడు నాగడు
దన్ని వేనెదము తడదక ||దున్న||

శీతయ్య

విన్నాను ఇటువంటి యేతులిం
కెన్నెన్నో మరి మీ నోట
కన్నులు తెరిపించెను ప్రజలందరి
మన్ననతో నాగన్న యట ||విన్నా||

స్వామిరావు

చాన్నాళ్లుగ ఓపిక పడితిని యిది
చిన్నమొక్క యని అనుకుంట
అన్నము వానికి కరువు చేయుటకు
కన్నురెప్పపాటుర కుఱరా ! ||చాన్నా||

శీతయ్య

విన్నవింతు ఏమనకుంటే ఒక
ఉన్నమాట నేనీ దినము
చిన్నగ మార్పులు తెచ్చే ఆ నా
గన్న వెనుక వున్నది జనము ||విన్న||

స్వామిరావు

తన్నించెదరా ఆమీనుతో నా
గన్న వింక నే నొదలనురా
తన్నినంక వినకున్న వాడికి
ఉన్నది నరకమొకచేరా ||తన్ని||

(నిష్క్రమిస్తారు)

రామిరెడ్డి గతి

రామిరెడ్డి

ఒరే శీతిగా !.... ఒరే శీతా ! ఓహో మరచిన. నాగన్నను తోలుకరమ్మన్న
గదూ ! ఇంతసేపాయె రాకపోయె

శీతయ్య ప్రవేశించి

దండం బాంచెన్ ! నాగన్న వత్తుండు

రామిరెడ్డి

అచ్చా ! నువ్వెల్లి పాటక్కడ వుండు

నాగయ్య ప్రవేశం

రామిరెడ్డి

స్వాగతం ! ప్రజలకోసం పాటుబడే మహానాయకా ! సుస్వాగతం ! కూర్చోండి.

సంవాదం - పాట

స్వాగతం - నిరుపేద నాయకుడా ! సు
స్వాగతం
స్వాగతం ఈ జగతిలోని దు
రాగతాలను రూపుమాపే
ప్రగతినేతగ అవతరించిన
యుగ పురుషుడు కాపునాగయ్య ||స్వాగ||

నాగయ్య

శ్రీ వ్యంగ్యం అర్థమైంది గని సంగతి వివరించండి.

రామిరెడ్డి

కు సంగతి వివరించాలా మహానుభావా !

నాగయ్య

అవు. అప్పుండి మీ కుటిల వినయాలు

ఎందుకూ - ఈ వంగనాచి నక్క-వినయా
లెందుకూ
ఎందుకూ ఈ పొగరు మాటల
చిందు లాటలతోని యురిలా
ముందు కురికే ప్రజాసేనకు
ముందు నిలిచి భంగమొందకు ||ఎందు||

రామిరెడ్డి

౩౮. పిట్ట కొంచెం కూత ఘనం

విన్నాను - నువ్వూర వూరకూసె కూతల్లు
విన్నాను

మన్ను మిన్ను గానలేక
 కన్నులకు పొగరెక్కి జనులకు
 పన్నులను ఎగవేయుడంచు
 ఎన్నో నేరుపుతున్న పని నే ||విన్నా||

నాగయ్య

ఇవ్వమూ - ఈ నిలువుదోపిడి పన్నులివ్వ
 నివ్వమూ
 ఇవ్వమంటే కాదు చెయ్య
 నివ్వమింకా వెట్టివాకిరి
 బువ్వలేని బతుకులను కొని
 కొవ్వు బలిసి కాలుదువ్వకు ||ఇవ్వ||

రామిరెడ్డి

ఆంధ్ర తొండ ముదిరి ఊసరవెల్లి అయిందే. ఒరే పిచ్చుకా !

పిచ్చుకా - పులినే బెదిరించెదవా
 పిచ్చుకా !
 పిచ్చుకలు మీ వ్రజలు మొత్తము
 మెచ్చుకోకు నీకు నువ్వే
 మచ్చుకొక్కడు మిగలకుండా
 ఉచ్చుపెచ్చెద రెచ్చగొట్టకు ||పిచ్చు||

నాగయ్య

మీరింకా తాతల కాలంలోనే ఉన్నారు. రోజులు మారాయి అయినా ...,

మారదూ - మీ తరతరాల దొరలబుద్ధి
 మారదూ
 మారదీంకా నరనరమ్ముల
 పాడుతున్న క్రూరవైఖరి

నేరమని మీరెరుగు కాలము
దూర మెంతోలేదు ఖర్మ ||మూర్||

రామిరెడ్డి

ఎవరిదో- ఖర్మము కాలికూలేది
యెవరిదో
ఎవరిదో పోరాటమందున
చివరి విజయము లేక మరణము
తీవరమ్మగు నీదు పోకిరి
కావరమ్మణచేటి మగసిరి ||ఎవ||

నాగయ్య

బెదరనూ- తుదకు ప్రాణము పోతెపోనీ
బెదరనూ
నిదురబోయే ప్రజాశక్తిని
తుదిపి లేపకమానను నా
కెదురులేదని యెగిరిపడు నీ
కెదురు సంఘము నిలువగ నే ||బెద||

రామిరెడ్డి

ఆఁ. అంతదాకా వచ్చావురా? అట్లైతే,

తప్పదూ- ఎప్పటికినీ నాచేత చావు
తప్పదు
తప్పుకొన లేవింక నీవు
తప్పదీంకా నీకు చావు
ఉప్పునకు గతిలేని నీవు
గొప్ప నేతగ చెప్పుకున్న ||తప్ప||

నాగయ్య

‘ఒక వీరుడు మరణిస్తే వేలకొలది ప్రభవించురు’—గనుక

చచ్చినా- అగదుగా నా తిరుగుబాటు

చచ్చినా

చచ్చు పుచ్చుది కాదు సంఘము

చిచ్చువలె చెలరేగు నిత్యము

విచ్చుకత్తిగ నీదు గుండెల

చొచ్చుకొని పొయ్యేది సత్యము ॥చచ్చి॥

రామిరెడ్డి

అట్లనా ! సరే చూస్తారో,

(నిష్క్రమిస్తారు)

నాగయ్య ఇల్లు

అన్నపూర్ణ

వీమయ్య ! నేనొక ముచ్చటంట. ఏమీ అనుకోరుగదా.

హనుమయ్య

నువ్వు కొంగుతోని చెయ్యి తూడుసుకుంట దగ్గరికొస్తుంటేనే అనుకున్న నీవేదో ముఖ్య విషయం చెబుతావని

అన్నపూర్ణ

‘ఊరికి చేసిన సేవ పీనుగకు చేసిన శృంగారం’ ఒకటే అంటారు. మన నాగనికి వ్యవసాయం చేయటం ఇష్టం లేకుంటే ఏదో తమ్మునితోని చేయించుకుంటే సరిపాయె.

హనుమయ్య

అసలు సంగతేంది ?

సంవాదం - పాట

అన్నపూర్ణ

దొరల గొడవెందుకు - వారలపైన
దురుసు తనమెందుకు
అరువది వూరుల
దొర పెత్తనముపైన
శిరమెత్తి ఎదురించె
చొరవేమి నాగనికి ||దొర||

హనుమయ్య

భ్రమలో అనుచుంటివో - నాగయ్యను
ఏమి యనుకుంటివో
యముని రాజ్యమున ని
త్యము దుఃఖపడుతున్న
నిరుపేదలకు వాడు
చిరుదీప మైనాడు ||భ్రమ||

అన్నపూర్ణ

ఏమి దీపమ్ములో - నాకే మెరుక
రామా పుర మందులో
పాములను మించిన
రామీరెడ్డి దొర
బుసకొట్టి నాగనిపై
కసి పెంచు కొనునేమి ||ఏమి||

హనుమయ్య

అన్నపూర్ణా ! స్వాతంత్ర్యం కోసం పోరాడం చేసేవాడికి పాములు ఎదురుకాకపోతే
ఛావురాలు ఎదురౌతాయా? అయినా విషసర్పాలకు జడిసి ఆశయాలను చంపు

కునేవాడు కాదు మన నాగయ్య. దొరకు భయపడే పిరికివాడు అంతకన్నా కాదు.

అన్నపూర్ణ

నాకు తెలువక అడుగుత. మనమేమన్న గాంధీలమా ఏంది?

పేదప్రజ లెందుకు - నా నాగన్న

బాధ పడుటెందుకు

భూదేవి దయమీద

ఏదో భుక్తిని పొంది

మన యింట్ల మనముంటే

కనుల పండుగ నాకు

॥ పేద ॥

హనుమయ్య

బోలా తనమరిదున - నిన్నీవేళ

బేల వని యందున ?

బలమున్న దొర నంచు

బరిపెట్టే గ్రామాల

ముక్తిసంఘపు జీవ

శక్తి మన నాగయ్య

॥ బోలా ॥

అన్నపూర్ణ

కన్న కడువన్నది - మీతో నిపుడు

ఇన్ని అంటున్నది

చిన్నోడా దొరగాడు ?

ఎన్నో పాపాలోడు

నాకన్న కొడుకునకు

ఇక ఎన్నికష్టాలో

॥ కన్న ॥

హనుమయ్య

ధరణీ తలమందున - తలినందుల

గౌరవము నిల్పిన

వీరుడై విప్లవపు

దారిలో నాగయ్య

తెలుగమ్మ కన్నీరు

తొలగించే యోధుండు

॥ధర॥

అన్నపూర్ణ

ందో పోనియ్యండి. నేనొక పిచ్చిదాన్ని. మరీ పెండ్లన్న చేస్తా లేదా
గనిక?

హనుమయ్య

న్ని రెండేండ్ల కిందనే అడిగిన. ఇప్పుడే ఎందుకు అంటే ఊకుంటిమి. వాని
శ్యామం చేయాలని నాకు మాత్రం ఉండదా ఏంది?

అన్నపూర్ణ

రొక్కసారన్న వాన్ని అడుగొడ్డా?

హనుమయ్య

గో వాడొస్తున్నట్టున్నడు అడిగిసూడు.

(నాగయ్య ప్రవేశిస్తాడు)

అన్నపూర్ణ

గీ! వచ్చినావా తండ్రీ!

సంవాదం - పాట

కన్నా రారా - ఒకమాట నా
 గన్నా రారా
 ఎన్నో రోజుల నుంచి
 ఉన్న కోరిక వినగ ||కన్నా||

నాగయ్య

ఏమిటమ్మా - మీ కోర్కె ఆ
 దేమిటమ్మా ?
 మీ మాట తెలుపంగ
 మోమాట పడనేల ? ||ఏమి||

హనుమయ్య

తల్లి ఆశ - తెలియును గద నీ
 పెళ్లి ధ్యాన
 ఇల్లాలితో నీవు
 చల్ల గుండాలనే ||తల్లి||

అన్నపూర్ణ

పల్లకిలో - నీను చూడగ ఈ
 తల్లి కళ్లు
 అలలు అలలుగ ఎన్నో
 కలలు గంటున్నాయి ||పల్లి||

నాగయ్య

అమ్మా ! మీరు బాధపడతారనీ ఇంతదాక చెప్పలేదుగానీ....,

వలదోయమ్మా - తనయుని మీద

కలలో యమ్మా!

పెళ్లి తలపే తప్పు

నే వెళ్లు దారిలో

॥వల॥

అన్నపూర్ణ

సరి హరి!

చింత కలిగే - నీ మాటలో

శాంతి తొలిగే

అతులేని బాధ

అలా చీకటి చేసె

॥చింత॥

హనుమయ్య

ఏల బాపూ - ఇంతటి కఠిన

మేల తెలుపు ?

ఇంకో మానవసేవ

కుల పెళ్లి కాలేద ?

॥ఏల॥

నాగయ్య

సాన్నా ! మానవసేవ చేసే సాత్త్వికమర్గం కాదుగా నాది....

సంఘంలోన- నిల్చితిని రణ

రంగం లోన

సంగరమ్మున క్షణ

భంగురము మా బ్రతుకు

॥సంఘ॥

అన్నపూర్ణ

సరిహరి ! పెళ్లి పద్దెతె పద్దాయె గనీ అట్లనకు నాయినా

రామరామ - యెంతటి మాట

క్రిష్ట క్రిష్ట

వినలేను నాగయ్య

విని బతుకలేనయ్య

॥రామ॥

హనుమయ్య

నాయనా ! బ్రటిషు ప్రభుత్వంతో స్వాతంత్ర్యానికై పోరాటం సాగిస్తున్న మహా
త్ముడు

ముందు నేతై - నడిచే నదిగో

గాది తాతై

వందనీయుడు తాళి

బంధమ్మ వదిలేన ?

॥ముందు॥

నాగయ్య

నాన్నా ! ఆయన దారి వేరు. నా దారి వేరు.

ఇదహింసతోవ - కాదే పరమ

హింస సేవ

నాది మన ఆల్లూరి

రుధిర తర్పణ సేవ

॥ఇదే॥

(నిష్క్రమిస్తారు)

నేతేసింది ముందు నడవగా, రామిరెడ్డి కొబ్బరి తోటకు
వెళ్ళుతుంటాడు

రామిరెడ్డి దూరం నుండి వస్తున్న ప్రగతిని చూసి

ఒరే సేతేసింది !

శీతయ్య

చెప్పండి పోర. కల్మోక్ష.

రామిరెడ్డి

మా కొబ్బరితోట్ల నుంచి ఎవ్వరిరా? జింకపిల్లలెక్క గంతువేసుకుంటుంది.

శీతయ్య

? ఆ మలుపుకాడి నుంచి కదా బాంచెన్ ! శేతుల పెద్దగా కొళ్ళగా కొడువది కాలుమొక్క.

రామిరెడ్డి

ప్పు గాడిదకొడుక ! దాని సిగలో తెల్లపూలు, తెల్లచీర, తెల్లజాకెట్, సన్నటి గుర్రము, బరువైన పరువాలు కనపడలేవారా !

శీతయ్య

శానయ్యా ! నా కండ్లంత దూరం సూరయిగని బాంచెన్ ! ఆ సల్లటి కొడువలి కత్తొలే కనపడుతుంది. అయినా యితే వస్తుంది గదా తెల్తుంది కాల్మొక్క. ఆ సవలి యెట్లుటందో !

రామిరెడ్డి

మ్మయ్. దాని అందం చూడరా అంటే కొడువలి కొడవలి అదేమాట గుడ్డి చూడకొడుక !

శీతయ్య

ప్పే దొరా ! అగో దగ్గిరికి వస్తుంది. కత్తే. కాదుకాదు కొడువలే దొరా !

రామిరెడ్డి

అతే బొక్కలిరుగాలి. గాడిదకొడుక ! మళ్ళీ కొడువలి ముచ్చటేందిరా ?

(శీతయ్య నిష్క్రమిస్తాడు)

ప్రగతి ప్రవేశం

రామిరెడ్డి

ఏయ్ పిల్లా! ఎవతివే నువ్వు. ఈ రామిరెడ్డి దొర అందమైన కళ్ళకు కనబడని నీ కందురిగ నడుము చూస్తుంటే మతిపోతుంది. ఏ వూరే నీది?

ప్రగతి

ఏయ్ రామిరెడ్డి! మర్యాద....

రామిరెడ్డి

ఆహా. నన్ను పేరుపెట్టి పిలిచిన మొట్టమొదటి నెరజాణా! ఎంతో మంది కన్నె పిల్లల్ని పక్కలో కరిగించి, పంపించిన నాకు నిన్ను చూస్తే పరమనెంటుగ పెళ్ళి చేసుకోవాలని అనిపిస్తుంది. ముసల్తైన దొరసాన్ని మూలకుంచుతానే నువ్వు సై అంటే. మొత్తానికి నువ్వు నచ్చావే నా పాలిటి రంభా! అవునూ ఇంతకూ.....,

సంవాదం - పాట

ఇంతి! యే యింటికొంటే - ముద్దుల పూ

బంతి! యే వీధికొంటే

తీరు- చేమంతి పువ్వుల తేరు

నీ సాటి కన్నెలిల తేరు

దివికాంత లైన సరిరారు

నినుచూడ కోరికల పోరు

చెలరేగె గుండె దడహారు

శోభాంగి తెలుపు నీపేరు

నిను గన్నొళ్ళకు జోహారు

పలుకవేలనే పల్లె రంభ నీ

ఒళ్లు చూసి నా కళ్లు తిరిగనే ||ఇంతి||

ప్రగతి

ఓ రామిరెడ్డి ! కళ్ళకు పొరలెక్కితే ప్రతి అడది రంభలాగే కనబడుతుంది. నన్ను
పులకనగా అనుకుంటే తలకిందులవుతావు జాగ్రత్త !

దారికెదురుగు విలువబోతు - నాతోడ నీవు
కాదు కూతలు కూయబోతు
మీరి - జంతువు తీరుగ ఇటు దూరి
చెడు నుడుగులతో నను చేరి
అపదలను పొందకు కోరి
సుకుమారిగ తలచకు రోరి
కనిపించును నాలో మారి
చూపింతును నరకపు దారి
మర్యాదగ వెళ్ళుము రోరి
చాలు చాలు నీ పలువ కూతలిక
జోలి వదలుకొని యిల్లు చేరుకో ॥దారి॥

రామిరెడ్డి

చెల్లు నీవెన్ని యన్నగాని - ఓ సుందరీ ! విరి
జల్లులో తడిసినే యీ ప్రాణి
కళ్ళు- రసవిపాసులకు సంకెళ్ళు
రతిసదనానికి వాకిళ్ళు
ఆ స్వర్గమునే నీకిల్లు
చేయింతు విప్పు నీ ముళ్ళు
పోదాం పదవే పొదరిల్లు
వెనకాడక విడు సిగ్గులు
సర్వాస్తి న్రాసిక విల్లు
సొంతము చేతున పంపిచూపి నా
చెంది జేరు కానంత ఓడయక ॥చెల్లు॥

ప్రగతి

పిచ్చివాడా ! నన్నెవరనుకున్నావు ?

ధనముకై లొంగేవాడు కాదు - హనుమయ్య బిడ్డలు
జనముకై ప్రాణాలిచ్చేవాడు
నేను - ఒక వేళకాంతను కాను
'తుచ్చాస్తి' వాఁచలో లేను
పేరున్న యింట పట్టాను
నాగన్న చేత పెరిగాను
'రై తూద్యమాన' దుమికాను
నీ దొరతన ముడిగిస్తాను
అని ప్రతి న యెప్పుడో చేశాను
తిమ్మిరి మొత్తము చిమ్ముకోకు సరి
కొమ్మలతో నీ దుమ్ముడిలింతును ||ధన||

రామిరెడ్డి

ఓహో ! నాగని చెల్లివా?

ప్రగతి

నేనే ప్రగతిని.

రామిరెడ్డి

చ ! నోర్మయ్

శత్రుని యింటి పడుచు నాన - తెగనీల్గకే నా
చేత చిక్కావే అడదాన !
మొల్ల - నన్నూరించే రసగుల్ల
నీ ప్రతి నలు తీడులు కల్ల
నీ అన్నగాడు ఒక దొల్ల

చెహె ! తెల్లవారిసరికల్ల
మటుమాయం జేతునె మల్ల
మీ సంఘాలను ఒక పుల్ల
తీరుగ విరివేతునె పిల్ల !
చెల్లబోదు నీ సొల్లు వాగుడిక
నల్లు లోలె మిము నలిపివేసెడను॥శత్రు॥

ప్రగతి

చ్చ రెడ్డి ! నోరు బలమే కాని బుద్ధిబలం లేదు నీకు. ధనం సంపాదించావుగాని
జ్ఞానం సున్న. చరిత్ర చదివావా? ఒట్టాగే ప్రజల్ని ఎంత అన్నవాళ్లు
పయ్యారు? ప్రజాసేనముందు నిలువలేక నశించిపోయారు. నీవెంత?

హిట్లర్ ముస్కోలివి రషా జారు- నీకంటె ఘనరై
జిత్తే పొగరెక్కి కూలినారు
ఎంత- వారెడమ కాలి చెప్పంత
కాబోదుర నీ బతుకంత
లొందర పడకుర నీ వింత
కను దెరుస్తుంది జనమంత
నీకే దుంచరు వినరంత
విను పూడ్చిపెట్టేది వింత
అనుకోక తెలుసుకో కొంత
రొదమూర్తి సుద్దా సాక్షి నీ
అంతము కొరకే నిలిచామంత

॥హిట్లర్॥

కుక నాపై చేయి ఎత్తావంటే పంగసాణాలు లాగేస్తాను. జాగ్రత్త !

(నిష్క్రమిస్తుంది)

రామిరెడ్డి

అబ్బా ! కాళి ! భద్రకాళి ! నిన్నుకాను. మంచు నీళ్ళన్న సంగతి తేల్చు
కోవాలి. ఇప్పటికే సంఘాల గాలి అన్ని పూజలు నిలిచిపోయింది.

(నిష్క్రమించి మళ్ళీ ప్రవేశించి)

అరే శీతిగా !

శీతయ్య

వచ్చిన బాంచెన్ !

రామిరెడ్డి

కరణాన్ని కలిసి అమీన్ సాబును జల్లిన పిలిపించి ఆ నాగని తోలు ఒలిపించు
మను. రేపటి వరకు అమీన్ రూప పుండారి.

శీతయ్య

మంచిది కాల్మోక్త. ఇదే ముచ్చట మొన్న పట్నాదిగూడ అంటుండె బాంచెన్

రామిరెడ్డి

అట్లనా ? అయితే సరెగనీ జల్లిన పో !

(నిష్క్రమిస్తారు)

తెరలో ఉన్న అమీనుసాబు శరీరచయం

పాట - సూర్యధారి

గడ్డాము అమీను వచ్చేనయ్య - అమ్మో

గడ్డాన్ని దువ్వుకుంట వచ్చేనయ్య

తుపాకి చేతబట్టి పాపొనులనుగట్టి

ఎర్రాటి గుర్ర - గుర్రుగ్రతు మనుకుంట ॥ గడ్డా ॥

ఊరోల్ల గుండెలన్ని వణికినయ్యా- అబ్బ
దొరోల్ల బంగులాల పండుగేనయ్య
కోవటోని నేతిబొట్టు ఘుమ్ముఘుమ్ము సారబొట్టు
గుడ్డు పెట్టె పెట్టలాకు దుడ్డుపట్టె నేత్సింది॥గడ్డ॥

సంగపోల్ల నందరిని దొంగ లంటడు- వాడు
సందు జూసి పట్టుకోని కొల్చుతుంటడు
సంగపోల్ల పాట వింటె చెంగుచెంగు నెగురుతాడు
సుద్దాల పాటలంటె ముద్దెరేస్త నంటాడు ॥గడ్డ॥

అమీన్

అరే ఎవర్రా ! సబ్లోగ్ హాజర్ హై

సూత్రధారి

సబ్లోగ్ హాజర్ హై. మీరు జరా జల్మి రాంధి మారాజ్

అమీన్

అచ్చీబాత్ ! సబ్ కే సబ్ బంద్ బస్తు హై

సూత్రధారి

అచ్చాహై మారాజ్

అమీన్ ప్రవేశం - పాట

గడ్డమమీను సాబును నేను
దొడ్డదొరల మేనల్లుడరా
దొర బురుజుల నొక చీమ కుట్టినను
దొరుకబట్టుకొని తోలొలిపించెద ॥గడ్డ॥

రణాకార్య నాయకుండు కాశీం
రక్షీసాహెబ్ దోస్తునురా
నిజాంషాహీకి వీలాపుగాను
నిలిచిన సంఘ దుష్మనురా ||గద్ద||

తెల్లదొరలు స్వాతంత్ర్యమిచ్చినా
తెలంగాణమును వదలమురా
కాబోయే ఆజాదు నిజాముల
బబ్బాద్ : నే యముందరా ||గద్ద||

పెటపెట లాడే పడుచు పిట్టలను
చిరకలోన వేటాడెదరా
బట్టలు దీసి భర్తల ముందట
బతుకమ్మల నాడించెదరా ||గద్ద||

రామాపురి ఆల్కా నేనంటే
తాత్తి కూడ నిదురించదురా
కామిరెడ్డి జాగీరుదారుల
రాజసమును కాపాడెదరా ||గద్ద||

దొరతనమొద్దని పాటలు రానే
తిరుగురాటు నేనోర్వనురా
ధరణిలోన సుద్దాల హనుమదు
దొరికినచో నే విడువనురా ||గద్ద||

సూత్రధారి

అబ్బో! అబ్బో! గొప్ప తెలివిమంతులండి మీరు.

అమీన్

మరేమనుకున్నావ్ గాని జూరే సేత్ సిందిని పిలుస్తావ్ ?

సూత్రదాసీ

అచ్చాపై మారాజ్

(నిష్క్రమిస్తాడు)

శీతయ్య ప్రవేశిస్తాడు

కాల్మోత్త. మీరు దొరకాడికే పోతుండ్రా

అమీన్

అవును బే దొర రమ్మన్నదని కరణం ఉత్తరం రాసిండు.

శీతయ్య

పటువారి దొరగూడ గడించే ఉన్నరు ఆడికే పొండ్రి బాంచెన్ !

రామిరెడ్డి గడి

సంవాదం - పాట

అమీన్

రాజాసాహెబ్ నన్ను

రమ్మన్న కారణబేమి - తెలుపు స్వామి !

స్వామిరావు

దొరవేగ ఎన్నెన్నో

వసులుండి పిలిపించినాడు - విన్ననేడు

అమీన్

ధరలోన దొరగారి

నని చేయుటకె మే మున్నం - బతుకుతున్నం

స్వామిరావు

నై జాము రాజుకు

కుడి భుజము వోలె వున్నాడు - దొర యీనాడు

అమీన్

అందుకే పటువారి :

అప్త అప్తకు మేము చేస్తాం - దొరతో నేస్తం

రామిరెడ్డి ప్రవేశిస్తాడు

రామిరెడ్డి

ఓహోహో ఏంప్రేమ ఈ దొరమీద

రామిరెడ్డి దొరకు

గడ్డ ముషీనుకు దోస్తీ - లాభం నాస్తి

అమీన్

అల్లా మీద ఒట్టు

అంతటి మాట అనవద్దు - కోపమొద్దు

రామిరెడ్డి

నై జాము రాజు మీ

తెందుకు కొలువిచ్చినాడు - వంపినాడు

అమీన్

దొరల జాగీర్దార్ల

దర్బారు కాపాడుమాని - భక్తితోని

రామిరెడ్డి

దొరల సేవలు మాని
దొమ్మరి గుడిసెల్లో మీరు - గడిపేదారు

అమీన్

తోబ తోబ ! మేము
పనివల్ల తమ దర్శనాము - మర్సినాము

రామిరెడ్డి

గడ్డ బలిసినంక
గడి యాదికొస్తుంద మీకు - చెప్పు నాకు

అమీన్

పర్కానులో మేము
మిమ్ముల చూడ రారేదు - అలుగరాదు

రామిరెడ్డి

ఏమిటా పర్కాను
ఇప్పుడె జర్దిః చెప్పు - గుట్టు విప్పు

అమీన్

నై జాము రాజుకు
ఖిరాపుగా తిరిగేటోల్లన్ - ఎత్తుతున్నన్

రామిరెడ్డి

పోలీసు గుర్రాలు
రెడీం బలగాలు లేవా - పట్టలేవా ?

అమీన్

ఎక్కడున్నా పట్టి
పొక్కల్లో పెద్దాము మేము - బెదరిబోము

రామిరెడ్డి

నరె గావి నా కొక్క-
భీలాపుగాడు ఈనాడు - పుట్టినాడు

అమీన్

ఎవడయ్య దొరగారు !
మీకు ఎమరు నిలశినోడు - గెలిశెటోడు

స్వామిరావు

నాగన్న అనెటోడు
సఁఘమొకటి పెట్టినాడు - గట్టివాడు

అమీన్

అయ్ సంగం ! మాదర్చోదో కోన్ పై ?

ఇక్కడ్కి పిలిపించి
మక్కెల్లిర్గదంత చూడు - నేనునేడు

స్వామిరావు

ఇక్కడ తన్నొడ్డు
కచ్చిర్ల తంతేనె వాడు - బెదరుతాడు

అమీన్

దొంగ కేసుల్ బెట్టి
వంగబెట్టి తంతచూడు - లొంగుతాడు

రామిరెడ్డి

నాగన్ని తన్నిన

తర్వాతే నన్నొచ్చి కలుపు - ఇంక శెలవు

అమీన్

అచ్చా హై మహారాజ

మెత్తంగ తన్నొస్త నేడు - దయజూడు

(అందరు నిష్క్రమిస్తారు)

అమీన్

అరే సేత్సింది !

శీతయ్య

అయ్యా ! వస్తాని బాంచెన్

అమీన్

ఎదిరా నాగడు ?

శీతయ్య

బొచ్చిన దొర ! వస్తుండొచ్చు.

నాగయ్య

మిటి అమీన్ సాబ్ పిలిచారట ?

అమీన్

కీ గడ్డ బల్బిందని తెల్పింది. ఏమో సరిగాలు గింగాలు పెద్దున్నవట. ఏం
ంగతి? ఏమన్న గావల్పబే?

నాగయ్య

మర్యాదగా మాట్లాడటం నేర్చుకో.

అమీన్

నాకి మర్యాద నేర్పుతున్నవ్లే

సంవాదం - పాట

అమీన్

ఎవ్వడవుర నువ్వు
గవ్వకు కొరగావు
దొంగలతో చేరి నీవు
సంగమొకటి బెట్టినావు
సంఘముకు నిమిషం
అంగర్ లగాదూంగ
జంగు చేసే కాల్చి
జంగల్ మే ఫేక్చూంగ

॥ఎవ్వ॥

నాగయ్య

నేనే నాగయ్యన్
నేనే నాయకుడన్
మద గజషటు వంటి దొరకు
పదునో అంకుశమున్
అమీన్ సా హేబ్ కాదు
విజాం షాహి కూడ
సంఘముకు మాకు ఎదు
రుంగ విల్వరేడు

॥నేనే॥

అమీన్

శౌంగతనాల కెగబడి సంగం అంటావ్లే

తూర్పు గడిలో నువ్వు
గరిసె దోయించావట
దొరగారిని నిజపున
నరుకుత నన్నావట
మంది సొమ్ముల్ దోచె
బందీ పోతైనావ
బందర్ సాలె తుయ్యెకో
అందర్ కర్ దేవుంగ

॥తూర్పు॥

నాగయ్య

ఏందీ? మేము దొంగలమా?

కరణం ఒక లంగ మీ
దొరే వగటి దొంగ
దొంగల ముంగల లొంగిన
దొంగ కేది దొంగ
కీళ్లగంజి దాగి
కీళ్లదున్న సాగి
ఒళ్లు వంచి ఎత్త
నోళ్లు దొంగలు కారు

॥కర॥

అమీన్

మృత్యు దొంగలందరినీ

లాల్ భాను కడితే
తోర్ తిరుగల దీనే
జూలు బట్టి కూలబట్టి
కీళ్లను విరిచేస్తే
చెళ్లు చెళ్లున కొరడ
ఒళ్లు పూగం జేస్తే

కళ్ళ తిరిగి నెత్తు
 కళ్ళన గక్కాల

॥లాల్॥

నాగయ్య

రోజులు మారాయి
 ఫోజు లావోయి
 రాజుల ఫర్మానాలు
 బూజు పట్టెనోయి
 కుక్క మొరగుల్లకు
 నక్క అరవల్లకు
 చెక్కు చెదలబోని
 ఉక్కు గుండెలు మావి

॥రోజు॥

అమీన్

తెరి ఖూన్ పీలుంగ
 తెరి జాన్ లేలుంగ
 నెత్తుర్ నీది దొరకు
 అత్తర్ దాయంగ
 రక్కసోన్ని నేను
 దొక్కల పేగుల్ దీసి
 ముక్కల్ ముక్కల్ జేసి
 తుక్కల నక్కలకేస్త

॥తెరి॥

నాగయ్య

కత్తులు ఎదురై న
 నెత్తురు వరదై న
 కొత్త జగతికోసం
 ఎత్తిన జండాను

ఎన్నడు దింపను
కన్నీరు వింపను
పన్నుగ సుద్దాల
వెన్నుడొచ్చినగావి

॥కత్తు॥

అమీన్

ఆఁ ఖనరు బాగానే ఉందే. అరె! యెవర్రా? వీన్ని తోపలేసి మన బలం కొంచెం చూపించుదాం.

నాగయ్యను చిత్రహింస చేస్తారు. నిశ్శబ్దంగా భరిస్తాడు.
కొట్టి కొట్టి అమీన్ అలసిపోతాడు అదిచూసి

నాగయ్య పాట

అయ్యయో! పోలీసువారు
అలసి సొలసి పోతుంటిరా
చిమ్ముతున్న నెత్తుకుచూసి
దమ్ము నాపుకొంటిరా

॥అయ్య॥

గోళ్లలో సూతులను దించి
కళ్లు మిటకరింతురే
చెక్కుచెవరని నన్నూ చూసి
దిక్కులొంక చూతురే

॥అయ్య॥

ఇనుప కాళ్లతోని తొక్కిన
ఇనుమదించును పౌరుషం
చిత్రహింసలకు బెడదెదు ప
విత్రమైనది ఆశయం

॥అయ్య॥

పిడికిలెత్తి పేదల జిండా
నీడకెన్నడు వస్తినో

అన్నదే యీ హింసలన్నీ
ఉన్నయనెరా కవి సుద్దాల   ॥అయ్య॥

నాగయ్య మూర్ఛపోతాడు

అమీన్

అరే ! వీన్ని తీసుకెళ్లి అవుతల పడెయ్యిండ్రి

నాగయ్యను మోసుకువెల్తారు

రాజాసాబ్ ను కలవాలి. కట్టుకుశీ, పిల్లకుశీ లేక మస్తు రోజులాయె.

(సేత్ సిందితో నిష్క్రమిస్తాడు)

తాగిన నిషాలో రామిరెడ్డి, అమీను ఉంటారు

అమీన్

రాజసాబ్ దావత్ అయింది గని ఒక మాంచి వడుచు పిల్లతోని కుశీ చేయించి
పున్నెం కట్టుకోండి.

రామిరెడ్డి

గదేం భాగ్యం. అరే ఎవరా? చాకలిదాన్ని అరుసుకొని నిన్ననో ఇయ్యల్లనో
సముత్త అయిందాన్ని జల్దిన తోలుకరాండి

అమీన్

అబ్బ ! అబ్బ ! శుకురియా ! నయా చోకో రీసే కుషామత్. బహుత్ శుకురియా

రామిరెడ్డి

నాగన్ని తెవ్వకుంట చేసిండు గదా ! మీకేదంటే అదే మంజూర్

(నిష్క్రమిస్తారు)

తెరలో ఉన్న రాధమ్మ పరిచయం

పాట - సూత్రధారి

కదలెను తెరలోన- రాధా

కద చిత్రము చాన

ఏ కాముకుని మోసపు ఫలితమొ

ఏ కన్నియ తొలి మోహపు ఫలితమొ

అకాశానికి తెలియును సత్యం

ఈ లోకానికి తెలియని చిత్రం ||కద||

పాపరూపమైన- వెన్నెల

దీపకాంతిమేన

అమె వదనము రాగబంధురం

అమె హృదయము దైవమందిరం

ప్రగణిని కోరే వనితాశయ

జగతిని దొరకని ఉదాత్తశీల ||కద||

అమ్మా ! రాధమ్మా ! నీ చరిత్ర ఎంత దయనీయం తల్లీ. నిన్ను గన్న ఈ పల్లె పవిత్రమైంది. నీకోసం మేమంతా వేయిశ్లతో ఎదురుచూస్తున్నాము తొందరగా రా తల్లీ !

రాధమ్మ ప్రవేశం - పాట

రాధమ్మ యని నాదు పేరమ్మ - శ్రీ

నాదు దొక్కడె నాకతొడమ్మా

తల్లిదండ్రులు లేని దీనసు నేనమ్మ

ఊళ్లోని వాళ్లంత అమ్మ నాన్నలునాకు ||రాధ||

ఏనం ది బిడ్డనో తెలియదు - నన్ను

ఏ తల్లి కన్నదో తెలియదు

తల్లు తెలిచింది నే నీ పల్లెలోనమ్మా

తల్లియై పెంచింది యీ పల్లెయేమ్మా ||రాధ||

ఏ యింట పెళ్లైన నేనుండు - కోరి
 ఆ యింటి పనియంత నాదందు
 ఏకంట తడివున్న భరియించలేనమ్మ
 ఏ చంటిపాపైన లాలింతునోయమ్మ ||రాధ||

ప్రగతమ్మ మాటంటే వేదము - నాకు
 ప్రగతి మార్గమ్మంటే మోదము
 పాటల కోకిల యందుకు చెలలంత
 పాటలు విని మెచ్చె సుద్ధాల హనుమతు ||రాధ||

సూత్రధారి

అమ్మాయి రాధమ్మా ! ఎటు వెళ్తున్నావమ్మా ?

రాధమ్మ

మా ప్రగతమ్మ వాళ్ల నాగన్నను అమీన్ సాబ్ బాగ కొట్టిందట చూడబోతున్న

సూత్రధారి

అవునట గదా. అయ్యో ! పాపం ! వెళ్లు తొందరగ.

(నిష్క్రమిస్తారు)

రామిరెడ్డి. అమీన్ పిల్లకోసం ఎదురుచూస్తుంటారు

అరే ! ఏమాయరా ? ఇంకా రాలేదురా బట్టు శీలిగా.

శీతయ్య

అగో ! అదేంది వత్తుండు బాంచెన్

అమీన్

పని అమలయినాదిర ?

రామిరెడ్డి

రాజా రామిరెడ్డి దొర పని అమలు కాదులే !

రాధను బంట్లు నెట్టివేస్తే దొరకాళ్ళపై పడుతుంది

రాధమ్మ

దొరా ! మీ కాల్లుమొక్కుత. నన్ను విడిచి పెట్టుండి దొరా!

అమీన్

వహా క్యా మన్ హై సాలీ అందాజా నహీ, కర్ సక్తే మహరాజ్ ! కిత్నీ
మషాలాహై ఇన్ కీ నజరోమే, మజా ఆయెగీ....

రామిరెడ్డి

ఏందే ! మా కాద పంట ఇన్నటైతాచే ? పిచ్చిముండ !

రాధమ్మ

దొరా ! మీ నెల్లె తెక్కనుకోండి దొరా !

అమీన్

ఇంక నయం. తల్లి తెక్కనుకోండి అంటలేవ్. పట్టు. పట్టే....

రామిరెడ్డి

ఏదవద్దే పిచ్చిదానా ! నవ్వాలె ఇసువంటప్పుడు....

పాట

రామిరెడ్డి

నవ్వితె రాలు

రవ్వలు వేలు

ఎవ్వరిరా ఈ పోరి - దీరి

యవ్వ యెంత సుకుమారి

॥ఎవ్వ॥

అమీన్

సెహభాస్ !

చిందు వెయ్యవే
చాందుకి తుతుడా
అందగాడను గానా - శర్
మింద యేల చినవానా ? ||అంద||

రామిరెడ్డి

విరులు ముడువని
కురులు చెదరినను
సిరులు పొంగు ముఖబింబం - బల్
మరులు గొలుపు దీ నందం ||సిరు||

అమీన్

పూలశలాక !
మేలిమి తునక !
దిల్ మే ఆగ్లగాయా - ఏల్
పల్ మే ఖాన్ జలాయా ||దిల్||

రామిరెడ్డి

వహ్వా ! పసంద్ కీ బాత్ !

తీరిక దొరకక
కోరిక తీరక
ఊరికె సాగెన్ రోజుల్ - ఈ
సారికి తీరును మోజుల్ ||ఊర||

అమీన్

పందెపు గుర్రపు
టందము దీనిది
తొందరేల మనకింక - ఇగొ
ముందు మీరు నే వెనుక ||తొంద||

రామిరెడ్డి

చేతికి అందని

చాతి సంపదని

ప్రీతితోని అందించు- నవ

నీతమాలె కరిగించు

॥ప్రీతి॥

అమీన్

పహలే ఆప్

రామిరెడ్డి

శీక్ హై ! బాద్ మె ఏక్ తమాషా దిఖావుంగా

అమీన్

సమర్థిగయా మహరాష్ట్ర. బట్టలు దీసెయ్యాల, బతుకమ్మ ఆడించాల,

తెర దించి ఎత్తిన తర్వాత

రాధ - పాట

ఈదేశమేనా - ఋషులను గన్న

దీరాజ్యమేనా ?

దరతాంబను బట్టి చెరలోబెట్టిన తెల్ల

దొరల దిన మికనై నపోదా ?

తెల్లదొరల తొత్తు నై జాము సర్కారు

చెల్లిపోయే గడియరాదా ?

పోలీసు రాజ్యాన దొరల అన్యాయాలు

కాలిపోయే రాత లేదా ?

పడుచు బిడ్డలనెల్ల పాపాత్ములు గూడి

చెడగొడుతె ఎంతటి బాధ :

॥ ఈదే ॥

వీడమ్మ తల్లి - భారత శౌర్య
 మెటుదోయె తల్లి ?
 మట్టిబొమ్మల్లాంటి మగవారి ముందు నను
 పట్టి బందించారోయమ్మా !
 దీరులను గన్నట్టి నీ కడుపులో ఏల
 బీరువులు జన్మించి రమ్మా ?
 పరశురాముని లోని పౌరుషమ్మీనాడు
 పిరికిబావిల పడినదమ్మా
 మానాలు కాపాడు కన్నయ్య లీనాడు
 లేక ఎంతటి పావమమ్మా

॥ ఈదే ॥

తెలుగమ్మ చూడే - నా బతుకింక
 తెలివారె నేడే
 తల్లిదండ్రులు లేని అన్నదమ్ములు లేని
 చెల్లెనని తిథిమాలుకుంటి
 మీ తల్లులు లేతా ? మీ చెల్లెలు లేదా
 నీ తల్లి యిది మెచ్చదంటి
 అన్నన్న ! యిది యెంతో అన్యాయమని నేను
 కన్నీళ్లతో మొక్కుకుంటి
 చీరెలు దీయించి బతుకమ్మ లాడించి
 శీలమ్మ దోచవద్దంటి

॥ తెలు ॥

(నిష్క్రమిస్తుంది)

నాగయ్య ఇల్లు

నాగయ్య గాయాల నుంచి కోలుకుంటాడు.

పరామర్శించడానికి జనం వస్తారు.

రైతు

ఎంత గోరం జరిగింది నాగన్నా ! అబ్బో ! సచ్చిపోతుంటివి గదా !

నాగయ్య

దెబ్బలకు లొంగి హింసలకు కుంగి బెదరిపోయేవాడు నాయకుడు కాదు. మామా పోరాట మంటె కత్తిమీది నడక. అందుకే కవి సుద్ధాల ఒక పాట రాసినట్టు జ్ఞాపకం.

రైతు

ఇనిపించుండి బాబు

నాగయ్య

ప్రగతి ! దాని పల్లవి ఏమో వుండెనమ్మ ?

ప్రగతి

ఆ! ఆ! ఆ! "కట్టుగానుగలోరె"

నాగయ్య - పాట

కట్టు గానుగలోరె పుట్టుదావినలోరె
గతిరేక మతిరేక బతికే పీనుగలోరె
మనలేదు పోరాడే దీక్షలు - వాడు
బలియైన తిరిగొచ్చే సూరీడు

॥మన॥

శల్లిదండ్రుల కన్న అన్నదమ్ములకన్న
ఎదలోని ఎదవోరె ఒదిగేటి చెలికన్న
అత్యుత్తమము నీదు దేశం - బతుకు
విత్యమ్ము దానికై అంకితం

॥అత్యు॥

ఏ నేల పుట్టితిమొ ఏ గలి పీల్చితిమొ
 ఏ జగముతో మనము ఇన్నేళ్లు బతికితిమొ
 అందుకై రక్తాన్ని చిందించు- నువ్వు
 మందే నెత్తుటి దివ్వె యనిపించు ||అందు||

అడుగడుగునా ఎన్ని పిడిబాకు లున్నను
 కుడి యెడుమ నిను ముంచె సుడిగుండాలున్నను
 కళ్ళలో నీళ్ళింకి పోవాల - మనది
 తల్లడిల్లని గుండె కావాల ||కళ్ళ||

రైతు

మంచి మాట చెప్పినపు నాగన్నా! అప్పునుగని ప్రగతమ్మా! గీ గోరం
 లున్నావా?

ప్రగతి

వీంటిది మామా?

రైతు

పౌషం రాదమ్మను దొర, అమీన్ గాడు కరాణు జేసిండ్డట!

ప్రగతి

భీభీ! మన మగవాళ్ళంతా చచ్చారా? అయ్యయ్యో!

రైతు

మరోళ్ళంతా మీటింగుకు పోయిండ్డు. ఉన్న ముండకొడుకులు గాజులు తొడు
 క్కున్నారు.

భీమయ్య ప్రవేశించి

ప్రగతి! ఇదిగో రాధమ్మ బాయిల బడ్డది జెర్రల ప్రాణం పోతుండె. నేను
 దేవుడు తోలేసినట్టు గప్పుడే అట్ట వస్తున్న

రాధ

అక్కా !

ప్రగతిపైబడి ఏడుస్తుంది

ప్రగతి

రాధా ! ఎంత ఘోరం జరిగింది తల్లీ !

రాధ

ఇగ నేనెట్ట బతుకొక్క. నా బతుకే నాశనమైంది.

సంవాదం - పాట

మనవి వినవమ్మ - నను మన్నించమ్మ
నే బతుకనమ్మ ॥నను॥
వనితకు ప్రాణముకన్న మానమే
ఘనమవి వచియింతురుగదనమ్మ

ప్రగతి

చెలియ ! వినవమ్మ - శీలం చెడదమ్మ
బలి కావద్దమ్మ ॥శీల॥
బలిమిని ని తనువును చెరచిన ఫలి
తమ్ముగ నువు మరినవు గావమ్మ

రాధ

వేగించలేను - ఈ బతుకు నింక
సాగించలేను ॥ ఈబ॥
ఏ గతి లేనటువంటి నేను ఒక
మూగ జీవికము గదపడ మెందుడు ?

రామిరెడ్డి

అంతేదు. మనసు బాగ లేదంతే

స్వామిరావు

దే ! ఎందుకా అని..... మీరిలా వుంటే నేను చూడగలనా దొరవారు ?

సంవాదం - పాట

స్వామిరావు

వెన్నెల దొర మీరు - చిన్నబోయినారు
ఎన్నడు ఊహించలేదు - మున్నెన్నడు చూడలేదు
తళతళ మెరిసే మోము - మలమల మాడినదేమి ?
గలగల నవ్వే కళ్ళు - వెలవెల బోయినవేమి ? ||వెన్నె||

రామిరెడ్డి

కరణం ఇక నేను - మరుగుపరచలేను
కలిగె చింత ఒకటి అది - కలవరపరచే చీకటి
గంటల లోపల దీన్ని - మంటల గలాపకపోతే
తంటే ముద్దబోదు - పంటే కునుకురాదు ||కర||

స్వామిరావు

భూస్వాముల బాధ - ఈ స్వామిది కాదా ?
రేపటి లోపలను - రూపు మావగలను
బెట్టు చెయ్యక మీరు - గుట్టు విప్పుండయ్య
ఎట్టి అవదై న - మట్టుబెట్టించెద ||భూస్వా||

రామిరెడ్డి

తరతరాలుగానూ - దొరబోగంలొనూ
అనవాయితీగా - అనుభవించుమమ్ము

సాగవివ్వనంటూ - రేగి పోతున్నాడు

నాగడు నాపాలి - నాగువామయ్యాడు

॥తర॥

స్వామి రావు

ఓహో! వాడేనా? అయ్యా! వాడి చిట్టా ఎప్పుడో రాసిపెట్టా. మీరు అనే దాక
ఓపికపట్టా ఆఁ. మన మాడిగవాడలో ఈ నాగన్ని గుటుక్కు మనిపించేవాడు
ఒకడున్నాడు మాశారా?

రామిరెడ్డి

వివడయ్యా అంతటి ఘనుడు?

స్వామిరావు

కలడు నారిగాడు - ఖలాడు మహాబలాడు

కల్లుముంత చూసి - ఒళ్లు మరవగలడు

చిత్తుగ తాగించి - మత్తులోన ముంచి

మేత్త పరచామంటే - కత్తి గుచ్చివచ్చు

॥కర॥

రామిరెడ్డి

అబ్బ! ఎంత చల్లని మాట చెప్పావయ్యా!

స్వామిరావు

అయ్యా! నేను మీ కరణాన్ని. అంతో యంతో దొరకింద దొరను. ఇలాంటివి
ఎన్ని చేయించలేదు? మనదేదైనా సామ దాన భేద.... చూసి దండమే కదా
ఉపయోగిస్తాం.

రామిరెడ్డి

శభాష్!

సంతోషము కలిగె - సంతోషము తొలగె

స్నేహితుడవు నువ్వు - నా హితుడవు నువ్వు

విడిపోను నీతోడు - ఎడబాయనీ జోడు
పుడమిలో సుద్దాల - గుడిగోపురము తోడు ||సంతో||

(నిష్క్రమిస్తారు)

సూత్రధారి

సిగో ! ఎవరో యిటే వస్తున్నారు. ఓహో హరిశ్చంద్ర జంట ఉన్నట్టుంది. ఆరే!
అతే ! నారిగాడు వాని పెళ్లం.... పేరేందో ? సరే రానీ వాళ్ళే తమ బాగోత
ంతా బట్టబయలు చేస్తారులే.

నారిగాడు లచ్చి సరాసరి జనంలోంచి వేదిక మీదికి వస్తారు
(సూత్రధారి నిష్క్రమిస్తాడు)

పాట

నారిగాడు

నారిగాన్నయ్యా
ఈ పూరికి తూర్పున బతికే మాదిగ ||నారి||
తరువల పల్లెల మురికివాడల
బరువల బతుకుల పూరిగుడెసల
గరీబోల్లమను గరీబోల్లమను
పిరికి జాతిలో పుట్టితి నయ్యా ||నారి||

లచ్చి

లచ్చి నాపేరు
నే మెచ్చబోను మా మనుషులతీరు ||లచ్చి||
సచ్చజెప్పినా తాగుడు మానరు
మెచ్చకోలు పని ఒక్కటి చెయ్యరు
తచ్చ జాతి యను మాట విడువరు
రొచ్చుగుండలో మరుగుచుందురు ||లచ్చి||

నారిగాడు

కల్లు తాగద్దంటున్నావే లచ్చి ! నీయవ్వ !

కల్లు తాగేదీ

మా తండ్రుల తాళల నుంచి ఉన్నది ||కల్లు||

ఒళ్లు వంచి పని చేద్దుముగాని

ఒళ్లలోన ఒక యిత్తు ఉండది

పెళ్లాం పిల్లలు రద్ది చేసిన

తెల్లారదు మా చేసిన కష్టము ||కల్లు||

లచ్చి

ఎంత చెప్పినా అంతే

తరుగులేదయ్యా

నే నెరిగి పోసినా పెరిగే చెత్తకు ||తరు||

హరిజనులారా ! మారిపొందనీ

పురజనులంతా సమానమేనని

పరిశుభ్రతనూ పాటించాలని

అరచిన వినరే తాత చెప్పినా ||తరు||

నారిగాడు

ఈ లచ్చి పట్నంల పుట్టింది. ఊర్లల్ల కతలు ఏమెరుక చెప్పండి ?

ఎట్టి బతుకులు

మన పట్టనపోల్లు మస్తు జెప్పుతరు ||ఎట్టి||

ఎట్టికి మావితె దొరలు గొట్టుతరు

మొట్టమొదటికే తీరిక ఉండదు

పుటుకల నుంచే మట్టి బతుకులు

ఏటికి మాకు టీకుటాకులు ||ఎట్టి||

లచ్చి

ముందు చూడాలి

ఇంకెందుకు మనకు వెనుక సంగతులు ||ముందు||

సంగపోల్లు ఏమంట వున్నరు

సంగమయ్య బతుకొంటున్నరు

లంగ తిరుగుదులు మానుమన్నరు

లొంగి బతుకుడే సావంటున్నరు ||ముందు||

నారిగాడు

అతే నీ సోడి. ఎప్పుడున్నదే గని నువ్వియల్ల యాడికి పోతున్నవే

లచ్చి

గోల్ల పొలాలకు పోతున్న. మరి నువ్వు ?

నారిగాడు

ఎవారి పొలాల గొర్రుగొట్టాల.

లచ్చి

గని ! బాగా తాగి రాను. నీ పున్యం.

నారిగాడు

యవ్వ పొద్దాక చేసి తాగద్దంటావే

లచ్చి

కష్టమంతా చల్లుకే పోతే పిల్లలకు ఎట్లాని ?

నారిగాడు

చ్చది దొంది దానికే ఆయితుంది.

లచ్చి

ఇది కొత్తగానా? నువ్వు ఏంతజెప్పినా యింటవా? సరే ఎల్లీరా

(నిష్క్రమిస్తారు)

నారిగాడు తాగి వస్తాడు

నారిగాడు

లచ్చి! నా ముత్యాల పాడు! నా తెల్ల మల్లెపూల చెడు! పున్నావే

లచ్చి

ఏంది బావ? మల్లా బాగా వేసుకొనే వచ్చినవా? నా ఖర్మ.

నారిగాడు

నీ యవ్వ! నువ్వేమన్న అనుగని ముగ్గురు పుట్టినా నువ్వయితే నీయవ్వ! బెల్ల మ్మక్క తెక్క కమ్మగున్నవే.

లచ్చి

ఏహే! పూర్కో సిగ్గులేదు.

నారిగాడు

నీయవ్వ! సిగ్గెందుకే. నేను నీ మొగన్ని. నువ్వు.... నా సక్కదనాల సిలుకవి

లచ్చి

చాల్ తియ్

నారిగాడు

తియ్యమంటవు. నేనే మన్న పెట్టినానె.... చెయ్యి నీ మీద?

లచ్చి

అతే నువ్వేమంటవో నీకే తెలవదు.

నారిగాడు

గుడు తాగుడు. తాగితేందే? నీయవ్వ.

సంవాదం - పాట

లచ్చి

తాగరాదు - తాగుదులోన

బాగులేదు

తాగి విరుపేదలు - ఆగమైపోతుండు ||తాగ||

నారిగాడు

కల్లు సార - కడుపార తాగి

యిల్లు చేర

పిల్లా! నాకు సోర - పిల్లోలె గొడుతావె ||కల్లు||

లచ్చి

ట్టనె టందుకు సిగ్గన్న లేవాయె.

ఒకటే కోక - ఉన్నది నాకు

ఒకటే రైక

తాగిన విషలోన - వాగుచుంటివి నువ్వు ||ఒక||

నారిగాడు

ఎక్కతక్కనకు. నన్నే జెయ్యమంటవో? ఒక శీరుంటే. నాకేమన్నా వరకట్న మిచ్చిందా పీవోల్లు.

భూమిలేదు - మీ ఆయ్యచ్చిం

దేమీ లేదు

ఎంత పంజేసిన - ముంతకల్లురాదు ||భూమి||

లచ్చి

నువ్వు కల్లుకు చూడు. మర పిల్లలేమొ

అవ్వోయవ్వా - అని పిల్లలు

బువ్వకేడ్వ

కన్నశల్లిని నేను - ఎన్నని బొకను "అవ్వో"

నారిగాడు

కలుపు తీసి - తెచ్చినదేందా

తెలుపు లచ్చి!

నాకల్లు బంజేసి - నూకలు తేవల్ని ? "కలు"

లచ్చి

కలుపు కూలే - పిల్లల పానం

నిలిపే తల్లి

వీడు నీ పిల్లలకు - ఒకపూట గంజైన "కలు"

నారిగాడు

ఎన్నన్నగాని లచ్చి! నాకెక్కువ తెలువది గని

మానలేను - అపైన రిచ్చే

వాన్ని గాను

తాగకుండా నేను - గడియ బతుకలేను "మాన"

లచ్చి

నరేలే! బావా! నా మాట ఎప్పటికైనా గుర్తుంటదిలే ఎందుకు తాగద్దంటున్నానో

ఎన్నదైనా - తెలియునులే నే

నున్నా పొయినా

చేతులు కాలాక - అకులు బట్టాకు "ఎన్న"

నారిగాడు

అయితాయెగాని లచ్చి ! ఏం కూరనే ?

లచ్చి

గా నర్సి పచ్చి చాపలు పెట్టింది. చింతపండు పులుసు తేసిన

నారిగాడు

ఓర్షీయవ్య ! నువ్వెంతయినా తల్లసుంటిదానివే.... నా బంగారు లచ్చి !

తెరలో నుంచి శీతయ్య

అరే ! నారిగా ! ఉన్నాపుర యింట్ల ?

నారిగాడు

ఆఁ. వున్న. యెవల్లు ? నువ్వా శీతన్నా ! రా !

శీతయ్య

ఁ ! నారిగా ! దొర నిన్ను రేపు గడీలకు రమ్మన్నరా

నారిగాడు

మంచిది. ఏమ్మచ్చటో జెర్రంత శెపునెయ్యక పోతివి

శీతయ్య

ఏమోరా ! పెద్దోల్లు అవన్ని చెప్పారా ? తప్పక రారో

నారిగాడు

అమ్మో ! దొర చెప్పి పంపినంక రాక బత్తాను వస్తా.

(నిష్క్రమిస్తారు)

దొర గడి

రామిరెడ్డి

ఎవరా అక్కడ?

శీతయ్య

దండం దొర !

రామిరెడ్డి

నారిగాన్ని రమ్మన్నని చెప్పినావురా ?

శీతయ్య

నిన్నునే చెప్పిన బాంబెన్. అగో ! వస్తరే వున్నాడు.

(నిష్క్రమిస్తాడు)

నారిగాడు

దండాలు దొర !

రామిరెడ్డి

ఆ నారిగా ! వస్త్రీవా. అట్ట కూచోబిడ్డ. ఈ మచ్చన పూర్తిగా నల్లపూస బతి వేందిరా ?

నారిగాడు

ఊల్లెనే వుంటున్న దొరా ! సంగతేందో చెప్పుండీ కాలాత్త !

సంవాదం - పాట

నారిగాడు

తెలుపుడీ ! నను బిలిచిన పనియేమొ
తెలుపుడీ

కలల నై తము మీదు ఆజ్ఞల
మొగువాడను ఎప్పటికి నా
వలన అయ్యే పని యదేమో
నెల నొసంగిన చేతు విప్పుడె ||తెలు||

రామిరెడ్డి

నారిగా - వినరా నాడు మాట
నారిగా !
ఓరి నీతో పెద్ద పనిబడి
దారి గాచుక నుంటి విప్పుడు
రార! నీవా పని యొనర్చిన
కోరినంత ధనం బొసంగెద ||నారి||

నారిగాడు

దొరగారూ - నమ్ముడి నాడుమాట
దొరగాడు !
మరుగు పరచగనేల సంగతి
త్వరగ తెలుపుడి సంతయించక
దరణిలో నిరుపేదనయ్యి
దొరల పని చేయుటకె పుట్టితి ||దొర||

రామిరెడ్డి

వినుమిక - తెలిపెద నది కాదనక
వినుమిక
కనుల గానక నన్నెడిర్చగ
బూనె నొక మనుజాధముడు వా
విని వధించగ వలయు అన్యుల
కనుల కగువడకుండ నీవే ||విను||

నారిగాడు

ఎవడయ్యా - అంతటి దుర్మార్గుడు వా
 దేవధయ్యా ?
 ఎవడు వాడే కులమువాడు ?
 ఏమి యపచారం బొనర్చెను ?
 వాని జంపు మనంగనే అను
 మానమయ్యెను నాడు మదికి ||ఎవ||

రామిరెడ్డి

ఎరుగవా - నాగయ్య రైతు నాయకుని నీ
 వెరుగవా ?
 దొరల జాగీర్దా ర్విధానము
 రద్దురద్దవి తిరిగి మొరుగుచు
 పురజనమ్మల గూడి నాపై
 తిరుగు బాటొనరించు వానివి ||ఎరు||

నారిగాడు

హరి హరీ - ఎంతటి మాటాడితిరయ్య
 హరిహరీ !
 పరగ శ్రమజీవులకు తిండి
 బట్ట కల్పించేటి నాగయ
 నరయకనె వధియించుమన నో
 రాదె నెట్టుల మీకు శివ శివ ! ||హరి||

రామిరెడ్డి

పిచ్చోడా - ఎరుగవు నాగయ్యెట్టివాడో
 పిచ్చోడా !

తుచ్చుడని నాగయ్య నెంక
హెచ్చుగా పొగడెదవు నీవా
పిచ్చి వదలీ నేడె బాకుమ
కుచ్చిరారా మాన్యమిచ్చెద   ॥పిచ్చో॥

నారిగాడు

వద్దయ్యా - మీ మడులు మాన్యాలు నా
కొద్దయ్యా !
వద్దు వద్దొక న్యాయపరని వ
దించి మీకడ బహుమతులు గొని
వృద్ధి నొందుట కన్న మేలుగ
పొద్దు గడిపెన బిచ్చమెత్తి   ॥వద్ద॥

రామిరెడ్డి

తెలిసెరా - పంచముడా : నీ సంగతంత
తెలిసెరా
పలువ లందకు గూడి గవ్వకు
పనికి రానటువంటి సంఘము
నిలిపి ప్రజలకు నాయకుల మని
కులికె వారిలో నీ వొకడవని   ॥తెలి॥

ఏమిరా? నేను కన్ను తెరిస్తే ఎక్కడుంటారా మీరంత? మాదర్పోడ్ మసిమసి
చేస్తా. నాకే ఎదురు చెప్తావురా !

నారిగాడు

దొరా ! సచ్చేదాక మీ యింటి కుక్కోలె వుండమన్నా వుంట గని ఆ నాగయ్యను
మాత్రం.....

సంవాదం - పాట

పొడిచి చంపలేను బాంచెన్
 పుణ్యమూర్తిని ఓ దొర !
 పొడిచి చంపుమని ఎంత చెప్పినా
 పాడు పని తలపోయి పాపము ! ||పొడి||

రామిరెడ్డి

నారిగా ! ఎరుంగలేవు
 నాగయ పొగరు ఒరే !
 పొరులెదుట చిన్న పెద్ద
 పాటించక నన్ను వాడు
 దూరభారము లేక - తూలనాడినాడు
 ఏరితై నను వాని - గోరి గట్టించెద ||నారి||

నారిగాడు

కూరిరై తు దిద్దలాడు
 కూడు కలిగించగ ఓ దొర !
 చాల శ్రమపడి రై తు కూరి
 సంఘము విలబెట్టె నాతని ||పొడి||

రామిరెడ్డి

రై తులందరికి నేనే
 రాజును వినరా ఒరే !
 పాత గుడ్డి గవ్వకైన
 పనికిరారు నా యెదుట
 రై తు సఁఘం బెట్టి - రక్షించు మొనగాడ ?
 కూరి సఁఘం బెట్టి - కాపాడు నాయకుడ ? ||రై తు||

నారిగాడు

సొంతలాభం కోరని గుణ
వంతు డాతండు ఓ దొర !
పంతమూని అతనిని చంపుట
పాడి కాదయ మీకు నేడు

॥పొడి॥

రామిరెడ్డి

నాకు నీతి చెప్పెదవా ?
నారిగ నీవు ఓరే !
పోకిరి వెధవా ! నాగయ
పోకడలే మంచివనుచు
నాకడ చెప్పకు మింక - నాగవి హత్యకు ముందే
చీకటి గదిలోకిడ్చి - చీల్చి బొందబెడుత ॥నాకు॥

ఇంతలో స్వామిరావు ప్రవేశించి

గండి ఆగండి ఏమిటి ఆ తొందర ?

రామిరెడ్డి

కు జరగండి వీన్ని నరికివేస్తేగాని నా కసి తీరదు. గాడిదికొడుకు నా మాటకు
పరుజెప్తడా?

స్వామిరావు

రాగండి దొర ! ఓరే నారిగా ! మా యింటికొడ పంతులమ్మ కట్టెలు గావా
న్నది. మోపెడు గొట్టెయ్ జల్లి పో. నేను వస్తా. వచ్చేదాక వుండు.

నారిగాడు

చిది బాంచెన్.

(నిష్క్రమిస్తాడు)

రామిరెడ్డి

అసలు ఈ దర్జదపు ముండాకొడుకు లందరు ఆ నాగన్ని చూసుకునే స్థితి
తున్నారే. ఒక్కొక్కన్నీ.....

స్వామిరావు

ఏమిటా తొందర ? అయినా నేనున్నానా జరిపించేవాన్ని. అవునూ కొడితే తిడితే
పని అవుతుందా ? చెప్పండి ? మూడు రోజులాగండి. నారిగాన్ని సారాలో దించి
ఎన్ని తీర్ల చెయ్యాలో అన్ని తీర్లచేసి వానితోని ఎట్ల పని ఖతం చేపిస్తానో
చూడండి.

రామిరెడ్డి

నాగన్ని ఖతం జేపిస్తవా శెఫాన్ !

(నిష్క్రమిస్తారు)

కరణం ఇంట్లో మూడు రోజులుగా విపరీతంగా తాగి
మారిపోయిన నారిగాడు

నీ యవ్వ దొరల్ల తిరుగాల. దొరల్ల పండా. గీ సంగంల ఏముందిర ? మన్ను
దుబ్బు.....

పాట

అప్పజెప్పిండు దొర సారజాడి
సెప్పలేనింక మస్సాల కోడి
ఇంత యంతైన యిసికీలు బ్రాంది
తంతె సొరగంల పడినట్టుగుంది

॥అప్ప॥

దొర యాద నేనాద శిత్తురం
సార నాతోని తాగె రోకోత్తరం

కడిగె కరణామువింగిలి కంచం
అడుగ కేసిండు వరుపున్న మంచం ||దొర||

ఇచ్చె గుమగుమల సిగిరేటు నాకు
తెచ్చె దొరసాస్తు తిను తమలపాకు
నారి గాడని పిలికేది మునుపు
నారి గారంటు దొర పిలికె నునుపు ||ఇచ్చె||

దొర తోని వుండెడ్డి బోగం
పోరి వారేవ నాతోని ఘు, ఘు
దొరదోస్తె చెయ్యాలి రోరి
దొర కింద దొరలొదుము రోరి ||దొర||

దొరలు కరణాలు మనకు దేవుండ్లు
వరము లిచ్చిండ్లు దొరకు దేవుండ్లు
లేనివాళ్లంత దొరల నేవకులు
నేను శెబుతున్న దొరలె పాలకులు ||దొర||

లొంగి తిరుగాలె దొరకు ఇయ్యాల
లంగ సంగాలు మనకింక యేల ?
కాపు నాగన్ని నేను తెక్కించ
రేపు తెల్లారె వరకు వాన్నుంచ ||లొంగి||

వాడి నెత్తుర్రో దొరపాదములు
కడిగి గడియింతు పది యెకురములు
మారిపోతుంది నా జాతకమ్ము
దొరకు నాకింక తెగని బంధమ్ము ||వాడి||

రాత్రిపూట ఒంటరిగా వస్తున్న నాగయ్య దొక్కలో కత్తి దించి
 నారిగాయ పారిపోతాడు. 'అమ్మా' అన్న కేక విన్న జనం
 నాగయ్యను ఇల్లు చేరుస్తారు. తల్లిదండ్రులు తమ్ములు
 చెల్లెలు మీదపడి ఏడుస్తారు. మరణ సందేశమిస్తాడు
 నాగయ్య

పాట

కన్నీరు వలదు - అన్నే లేదని మీరు
 అగిపోవలదు

ఆశయాంకు ప్రాణ మాహుతి యగువేళ
 అరిపోరాదు మీ కర్తవ్య దీపాలు ||కన్నీ||

తలిదండ్రులారా - తనయుని కొరకు
 తల్లడిల్లేరా

ప్రజల కోసము నేను ప్రాణ మర్పించాను
 ప్రాణమ్ముగా మీలో పదిలంగ ఉంటాను ||తల్లి||

నా తమ్ములారా - నన్నుగని వగచేటి
 నా మిత్రులారా :

నా మీద విజమైన ప్రేమంటే మీరంత
 నాగన్నలై పోరు నడిపించ వలెనయ్య ||నాత||

నా చెల్లి ప్రగతి - ఇక అందరివలె నీవు
 పడరాదు భీతి

రుద్రమ్మువలె నిన్ను పెంచినానోయమ్ము
 భద్రమ్ము మన ఉద్యమమ్ము ఆపొద్దమ్ము ||నాచె||

నను జంపినోడు - నారిగాడనెవోడు
వాడు హరిజనుడు
నారయ్యను మీరు ఏమీ యనరాదయ్యో
దొరగారె అసలైన వర్గశత్రువు మనకు ||నను||

నెలవిందు నాకు - చెల్లీ ! ఇక తీయవె
దొక్కలో బాకు
ప్రాణాలు వదలెద చెల్లీ ! నీ ఒడిలోన
ధీరవై జీవించు దీవెన లివె నీకు ||నెల||

నాగయ్య కన్ను మూస్తాడు. తల్లిదండ్రులు చెల్లె తమ్ములు,
రైతులు దుఃఖిస్తారు

అన్నపూర్ణ - కందార్దం

నాగన్నా ! నాగన్నా !
నాగీ ! అమ్మా యటంచు నను పిలువమురా
మూగ వ్రతమేల తండ్రీ ?
ఈ గతి పగబూన విన్ను
ఏమనంటివిరా - ఆ కనులేల
మూసుకొంటివిరా - నీకు వేడి
అన్నం గావలెనా - నీకు మీగడ
పెరుగేయవలెనా - నీకు నేనే
కలిపింతు కొడుకా - నీకు నేనే
తినిపింతు కొడుకా !
అలిగి పంటివ కొడుక
అన్నము తినకుండ
నీవు తిన కుండిన
నే గూడ తిననయ్యో
ఏమనంటివిరా - ఆ కనులేల
మూసుకొంటివిరా ?

హనుమయ్య - కందార్థం

నా కొడుకా ! క్షణమింటను
 లేకున్న ప్రశాంతి నాకు లేకుండెనురా
 నా కన్నులలో వెలుగులు
 నీ కమ్మలి మాట వినక
 విలువవు కొడుకా - నువు లేనిట్లు
 నేనెట్లు బతుకా - నీతో మాకు
 వెలుగొచ్చెనయ్యా - నీతో ఎంతో
 పేరొచ్చెనయ్యా - ఒక రోజె నువు
 కనిపించకుంటే - నా కన్నులు
 దరువాజి దిక్కే
 మీ అమ్మ అది చూసి
 నను ద్రోణాచారంటు
 పరికేసు ప్రతిరోజు
 విలువవు ప్రాణాలు
 నువు లేక కొడుకా - నువు లేనిట్లు
 నేనెట్లు బతుకా ?

ప్రగతి - కందార్థం

అన్న ! కనుమూసితివ ? నా
 కన్నుల నొక నీటిచుక్క కారుటలేదే
 చిన్నారి చెట్లెరిని నా
 గన్నా ! దయలేని దనుచు
 అనగ బోకుమురా - నా మనపేల
 బండ బారెనురా - నాగన్నా ! నీ
 చెల్లిని కాదా ? నాలో కన్నీ
 రింకి పోయిందా ? అన్నా ! నేను

కట్టెనెత్తిరా - కన్నుల్లో ఈ
మంట లేమిటిరా
గుండె కగ్గి తగిలె నేమొ
కండ్లపాపలు కాలె నేమొ
శూన్యమే యిక ఆవరించె
మౌనఘోషనె దాపురించె
విన్ను బొచ్చిన ఫలితమేమని
అనగబోతుమురా - నా మనసేల
బండబారెనురా

రైతులు - కందార్థము

ఏ రోజును మము మరవని
కారుణ్యమ్మున్నవాడ కనుమూసితివా ?
ఈ రీతిగ నిను జేసిన
వారిని ఏ తీరుగైన
వధియింతుమయ్యా - ఇది అందరి
శపథమో యయ్యా - అదాక నువు
విదురించవయ్యా - ఆ దొరవెట్టి
చేయబోమయ్యా - ఆగది నేల
మట్టమ్ము జేస్తాం - ఆ దొరగావి
ప్రాణాలు దీస్తాం
కండ కండలు చేసి
కాతులకు వేస్తాము
నిను గన్న సుద్దాల
కనులెర్రబడి చెప్పె
వధియింతుమయ్యా - దొరను ఇదే
శపథమో యయ్యా :

ప్రగతి - కందార్థం

స్పందించిన నీ రక్తము
 చిందెనుగా యిదిగొ చీర జేగురువారన్
 చిందింతును దొర రక్తము
 అ.దా కను నేను అరుణ
 వస్త్రమై కడుదు - దొరలమీద
 పంథమ్ము గడుదు - మరిగే గుండె
 మాట తప్పదు - దొర బతుకొక్క
 యేడు తిరుగదు - అరుణోదయము
 కాక ఊకోదు - తిరుగబడితె
 ఎదురేది రాదు
 ఊరంతా ఒకటి చేసి
 దొర పెత్తనము త్రోసి
 దొర నెత్తురును పోసి
 నీ స్థూపమును గడుత
 అందాక నే నరుణ
 వస్త్రమై కడుదు - దొరలమీద
 పంథమ్ము గడుదు

(నిష్క్రమిస్తారు)

ప్రగతి నీరాళగా కూర్చొని ఉంటుంది
 తండ్రి హనుమయ్య వస్తాడు

హనుమయ్య

అమ్మా ప్రగతి! ఒంటరిగ కూసున్నవు తల్లి!

ప్రగతి

ఏం మిగిలింది నానా

హనుమయ్య

ఏండుకు తల్లి ?

ప్రగతి

అన్నతోనే అంతాపోయింది నాన !

హనుమయ్య

అమ్మా ! ఇదేనా నీకన్న నేర్పింది ?

ప్రగతి

ఏమో నాన్నా ! నాకెట్లు చూసినా శూన్యమే అనిపిస్తుంది.

హనుమయ్య

అమ్మా ! తప్పు తల్లి. అన్నను కదిలించింది, ఈ నాన్నకు బోధించింది నీవేనా తల్లి ? జనమే ప్రాణం అన్న నువ్వు కర్తవ్యం మరచిపోయి యిత పిరికి దానివై పోతావనుకోలేదమ్మా ! దుఃఖం శుభం. నీకు తర్వాత అన్న కావచ్చు గాని నాకు మొదలు కడుపున బుట్టిన కొడుకు కదా ! నాకు వాడు తలకొరవి పెట్టేది పోయి నేను వానికి తలకొరవి బెట్టవలసివచ్చింది. నేనెంత ఏడువాలి ? అన్న ఆత్మ శాంతించాలంటే ఆయన చేపట్టిన ఉద్యమాన్ని నడిపించాలి. వద్దు ఏడువద్దు.

ప్రగతి

ఎంత గొప్పవారు నాన్నా మీరు. కురుక్షేత్రం మధ్యలో పార్థునికి బోధించిన శ్రీ కృష్ణ హృదయం మీలో ఈనాడు చూశాను. చిన్నప్పటినుంచి చూసిన నాన్న కారు మీరు. ఇప్పుడు మీలో ఒక ఆరని విప్లవజ్యోతి వెలుగుతుంది. నిజమే ! అన్న ఉద్యమాన్ని తప్పుక సాగిస్తాను. వర్గశత్రువైన దొరకు దుర్గతిని ప్రారంభిస్తాను. జనమే ప్రాణం. ప్రాణమే జనం.

హనుమయ్య

శైవాన్ ప్రగతి ! ప్రగతి అని నీ అన్న పెట్టినపేరు ఈనాడు సార్థకమైంది. అన్న బతుకు బలియైనా ఇంకా కొన్ని ఒతుకులు ఏమైనా మనవేదం సమతావాదం, మన లక్ష్యం స్వాతంత్ర్యం ! విజయం తథ్యం !

(నిష్క్రమిస్తారు)

నాగయ్య ఇంటికి రైతులు ఆవేశపూరితులై వస్తారు
భీమయ్య, కృష్ణయ్య, ప్రగతి అక్కడ ఉంటారు.

భీమయ్య

మీ రెన్నన్న చెప్పండి. రక్తానికి రక్తం. ప్రాణానికి ప్రాణం గంటే, నారిగాన్ని ఖతం చెయ్యాలే గంటే,

రైతు

వాన్ని మొదలు అడ్డంగ నరికితేనే మనం మొగోల్లం

ప్రగతి

పిచ్చివాళ్లు, నారిగాడు అమాయకుడు

భీమయ్య

నువ్వు మస్తు చెప్పతవు గనీ !

సంవాదం - పాట

విడువనూ - ఆ నారిగాడిని నరుకక నే

విడువనూ

కడకు ఏమైపోయినా సరే

గడియలోపల అన్నకలెనే

వాడి పాడెను గట్టకుంటే

మేడి పట్టను నీళ్లు ముట్టను

॥విడు॥

ప్రగతి

వలదన్నా - నిర్దోషిని వదిలివేళ
వలదన్నా

కల్లు సారకు లొంగిపోయి

ఒళ్లు మరచిన దీనుడాతడు

కల్లకపటము తెలియనోడు

కుళ్లు కుట్రల నెరుగనోడు ||వల||

కృష్ణయ్య

దీనుడా ? - మన అన్నను బలిగొన్నవాడు
దీనుడా ?

కన్ను కదపను రెప్పవాలను

ఎన్ని చెప్పిన వినను వాడిని

మన్నులో కలిపేటి వరకు

అన్నమే విషమౌను నాకు ||దీను||

కృష్ణయ్య

కాడయ్యా - అసలైన హంతకుడు వాడు

కాడయ్యా

వాడు మాట్లాడేటి జంతువు

పొడిచి రమ్మన పొడిచి వచ్చెను

నీడ వలె ఎదురాడనోడు

నీడ లేని పేదవాడు ||కాడ||

ప్రగతి

అంతేకాదు భీమన్నా !

మరచావా - పెద్దన్న చెప్పిన చివరిమాట

మరచావా ?

నారిగా నేమనక మీరలు
 ఊరి ప్రజలను సిద్ధపరచి
 దొరల పాలన కూల్చుచున్నది
 తిరుగుబాటును లేపుచున్నది ||మర||

ప్రగతి

అయ్యా ! రైతు సోదరులంతా ఆవేశాలు మాని ఒక మాట వినండి. మన శత్రువు రామిరెడ్డి కాని, నారిగడు కాడు, నా మాటలు మీకు బాధగా కోపంగా అని పిస్తుండవచ్చు.

పాట

నారిగాడిని మీరు - తరిమి చంపెదరు
 తరిమి చంపెదరు మరి - యేమి పొందెదరు
 దొరల మోసము తెలియనోడిని
 నారిగాడిని నరికివేసిన
 అమరదగు మన అన్న యిప్పుడు
 తిరిగి కనబడ బోదుగా ఇక ||నారి||

అన్న మాటలు మీ - రన్నీ మరచినరు
 అన్నీ మరచినరు - సున్నజాట్టినరు
 కన్నుగానక తనను చంపిన
 వాన్ని మీరలు తిరిగి చంపగ
 ఎన్నడూ తలపెట్టి రాదని
 ఎన్నో చెప్పెను కనులు తడియగ ||అన్న||

ప్రగతి

ఒకదానికి సమాధానం చెప్పండి

రాయి తాకినచో ఆ - రాయిదా నేరం ?
 రాయిదా నేరం ఆ - రాయిదా మోరం ?

రాయి విసిరిన రొడి నొదలి
రాయినే కొట్టంగ తగునా ?
న్యాయముగ యోచించి దొరడ
న్యాయమని తెలియంగలేర ? ||రాయి||

కృష్ణయ్య

మన శత్రువు రామిరెడ్డి. పదండి అతని పైకి
రామిరెడ్డను ఈ - గ్రామ రాహువుచే
గ్రామ రాహువుచే - దూమకేతువుచే
శ్రమలు తొలగే దినము వచ్చెను
యముడ నడవది వూళ్లకని తెగ
బ్రతులు చెందే వాని బతుకును
వట్టిలో కలపాలి మనము ||రామి||

భీమయ్య

మరి ఆన్నను చంపినందుకు మనం 'బదులా' ఏం చెయ్యొద్దా ? గాజులు పెట్టుకుం
దామా ?

ప్రగతి

వద్దు. మీరు అంత పిరికివాళ్లు కావద్దు. పదండి. ఎందరెందరి రక్తంతోనో కట్టు
కున్న ఆ గడిని నేలమట్టం చేయండి. ఆ గడిలోఉన్న ప్రజల సొత్తంతా ప్రజలకు
పంచిపెట్టండి.

కృష్ణయ్య

నేటి నుంచి ఒక్కర్నిగూడ గడిలకు పనికి పోనివ్వకండి. గడి వాకిట్లో గడ్డి
మొలవాలి. ఇంటికి చెదలు పట్టాలి.

ప్రగతి

మన ప్రజల వేలిముద్రలు ఒత్తించుకొని ప్రాయించుకున్న వడ్డీ కాగితాల్ని, మన ఆస్తుల్ని కుదువ బెట్టుకున్న కాగితాల కట్టల్ని కాల్చి బూడిద చేయండి. మన భూముల్ని గుంజుకొని కులుకుతున్న ఆ దొర పట్టా భూముల్ని మొత్తం ఆక్రమించండి. ఏండ్లకొద్ది దున్నుకుంటున్న ఆ భూమి మనదే నని 'దున్నేవానిదే భూమి' అన్న సంఘం నినాదాన్ని నిజం చేయండి. పదండి దొర కరణం ఎవరైనా ప్రజాశక్తి ముందు కాగితం ముక్కల్లా, గడ్డిపోచల్లా కొట్టుక పోవాల్సిందే. పదండి

కృష్ణయ్య

ఒక్క పూరేకాదు అరువై పూర్ల ప్రజాశక్తిని ఒక తాటిమీద నడిపించండి. నేటి నుంచే అన్ని పూళ్లలో ఈ గడి నేలమట్టం చేసే కార్యక్రమాన్ని అందించండి.

(నిష్క్రమిస్తారు)

నారిగాని యిల్లు

లచ్చి

తాగుడు పాడుగాను. ఎంత పని తేస్తేవి బావా.

నారిగాడు

నా అటువంటోడు బూమ్మీద ఉండోడు లచ్చి

లచ్చి

నాగయ్య తండ్రీ! అయ్యో! ఎంత చల్లని మనసు నీది. అవుగని బావా!

సంవాదం - పాట

నీతిమంతుని చంప

చేతులెట్లాడెనో - బావ నీకు

ఆ తల్లి శోకమ్ము

ఏ తీరు తగులెనో - బావ నీకు

నారిగాడు

పిశాచి తలమీద
కూసున్నదో యేమో - లచ్చి నాకు
ఆ పుణ్యవంతుని
ఆవుసు మింగితి - లచ్చి నేను

లచ్చి

ఊరందరు తన
వారంటు తిరిగిండు - చల్లనయ్య
పేరుపేరున అంద
రిని గౌరవించిండు - చల్లనయ్య

నారిగాడు

పేదోళ్లకు తాను
పెద్ద దిక్కుగ నిల్చె - చక్కనయ్య
బాధలెవరికి ఉన్న
తరియించుకొన్నాడు - చక్కనయ్య

లచ్చి

అంటరాని తనము
మంటలో గలిపిండు - చల్లనయ్య
అంటు లేదని మన
ఇంటిలో కొచ్చిండు - చల్లనయ్య

నారిగాడు

చీమనై నా తాను
ఏమి యనని తండ్రి - చక్కనయ్య
ప్రేమ మీరగ నన్ను
తమ్మియని పిలిచేది - చక్కనయ్య

లచ్చి

నిన్ను చంపుత నవి
 బీమన్న అంటుంటే - ప్రగతమ్మ
 వాన్ని చంపితే మనకు
 అన్న రాడండట - ప్రగతమ్మ

నారిగాడు

అన్నను చంపినను
 నన్ను బతికించిందా - ప్రగతమ్మ
 ఎన్ని చేసినగావి
 నీ రుణము తీరేనా - ప్రగతమ్మా !

లచ్చి

అన్న పేరు జెప్పి
 నిన్ను కాపాడింది - ప్రగతమ్మ
 తోబుట్టువై నేడు
 నా బొట్టు విలిపింది - ప్రగతమ్మ

నారిగాడు

బీమన్న పగతోవి
 సంపినా బాగుండు - లచ్చి నన్ను
 హరి హరి యనుకంట
 నరకమ్మ పోదును - లచ్చి నేను

లచ్చి

పగ ఆయె ఊరంత
 ఇగ మనకు దిక్కేది? - బావ నేడు
 ప్రగతమ్మ పాదాల
 మొక్కుకుందామయ్య - బావ నేడు

లచ్చి బాగా కగ్గుతుంది

నారిగాడు

సాతాని పంతులు పసరు పోస్తుండా ? మరి యీ దగ్గు.....,

లచ్చి

ఈ దగ్గు....., పసర్లకు తక్కువకాదు బావా. ఇది పానం తీస్కొనే పోతడి.....,
ఆ సాతాని పంతులు నాతోని కాదన్నాడు

నారిగాడు

మరి పట్నం పోదామా ?

లచ్చి

ఇప్పటికి పిల్లలకు గంజిలేదు గని ఇంక పట్నం పోతాం. గీట్లనే కావలె. సస్తేనే
మంచిది.

నారిగాడు

గంత మాటెందు కంటవు. సస్తే నేను సావాలె. సరె గీట్ల పొయ్యెస్త.

(నిష్క్రమిస్తారు)

దొర గడి. రామిరెడ్డి కూచొని వుంటాడు. నారిగాడు వచ్చి
కాళ్ళు పట్టుకుంటాడు.

రామిరెడ్డి

ఏమిరా ? “నెల నుంచి తిరుగుతున్న దొర నెత్తైన కలువాలె” అన్నవంట. ఏం
సంగతిరా మాదర్ చోద్ ?

సంవాదం - పాట

నారిగాడు

దండమయ్యా ! పాదములకు
గండమొచ్చె నాకు - ఓ దొర !

ఊరు కూరు పగదలచెను ఇక
దొరా మీరే డిక్కు

॥దండ॥

రామిరెడ్డి

మనసు బాగలేదు - నన్ను
మంద లించవద్దు
సోది వినేందుకు ఓపిక లేదు
వది రోజుల వరకు

॥మన॥

నారిగాడు

నెల రోజుల నుంచీ తిరిగి
అలసి పోతినయ్యా - ఓ దొర !
పాడెకు సిద్ధం అయినదింటిది
పాడు రోగమయ్యా

॥నెల॥

రామిరెడ్డి

ఇంటిది చస్తేంది - ఇంటికి
ఇంకోతొస్తుంది
మంటల బోయే దాని కోసమై
తంటికి నీరేలా ?

॥ఇంటి॥

నారిగాడు

అటబొమ్మ కాదు తండ్రి
అదదంటే మాకు - ఓ దొర !
అట కాదది అమ్మ నాకు
జారి తలపవయ్యా

॥అట॥

రామిరెడ్డి

లేదుర నాయింట్ల - లేదు
రూపాయల చెట్టు
నీదు కేసులో మునిగినాయిరా
పది వేలిప్పటికే ||లేదు||

నారిగాడు

ఒక్క యాబై ఇయ్యండయ్య
దక్కునేమొ లచ్చి - ఓ దొర !
దిక్కు నాకు నీ వాదాలే
మొక్కుతాను తండ్రి ||ఒక్క||

రామిరెడ్డి

టోషిడికే ! నీకు - పైస
బాకి లేను పోరా
కసరు గక్కుతవు ఒక్క తన్నుకే
దాసి ముంద కొడుకా ! ||టోషి||

నారిగాడు

సాదినా సంపిన మీరే
నా దేవుని వయ్యా - ఓ దొర !
పిల్లల గోస సూడలేను
తల్లి సచ్చి పోతే ||సాది||

రామిరెడ్డి

తాగి వచ్చినావా - చెప్పితే
తలకు ఎక్కలేదా ?
మెదలు బట్టి గెంటించాలా మరి
మొద్దు లమ్మి కొడుకా ||తాగి||

లే ! ఎవరా అక్కడ ?

నారిగాడు

అయ్యా ! నా తోని పని వున్నప్పుడు గట్ట. పని అయినంక గిట్టనా దొరా !
అయ్యో ! మీ జాతి గిసొంటిదని నాగయ్య చెప్పింది నిజమే దొరా. నన్ను
మెడలు వట్టి గెంటించకుండి. నేనే పోత.

(నిష్క్రమిస్తాడు)

జనాన్ని సమీకరించి గడిని నేలకుట్టం చేయడానికి ప్రగతి
మొదలగువారు బయల్దేరుతారు. వీరిని చూసి
దొర, కరణు పట్టణానికి పారిపోతారు.

ప్రగతి - పాట

ఎలుగై త్తి పిలిచిందిరా - తెలుగమ్మ దో

సిరి యై త్తి అడిగిందిరా - భారతమ్మ

॥ఎలు॥

తెల్ల వానికి లొంగు - నల్ల నై జామోని

కాళ్ళ ప్రేళ్ళకు మొక్కి - వేల రొక్కముగట్టి

తెలుగు పల్లెలు పట్టిరి - జాగిరుదార్లు

తెలుగుదేశము దోచిరి - రక్కసి దొరలు

తెలుగు విద్వంశ చెరచిరి - జమీందార్లు

పలాహింస లొనరించిరి - ప్రజలవి ప్రాణ

ములు కావని తలచిరి - ఊళ్ళను కావ్య

ముల వోలె మండించిరి - ఎదురాడిన

ఫలమింతే యవి నవ్విరి - నెత్తుకు తాగే

కులమోలె చరియించు - ఖలుల బురుజులనెల్ల

కూలగొట్టక ఇంక - ఏల ఆగెదరంచు

॥ఎలు॥

కృష్ణయ్య

వేలి ముద్రలు పెట్టినం - చదువేమి రాక
 బోల శంకరులయ్యినం - మన కెరుకలేక ||వేలి||
 వేలిముద్రలు చూపి - వేల రూకల బాకి
 తేలుతున్నారంటు - తోలు తిరుగలదీసి
 కీలూ కీలొదిలింపిరి - ఇల్లమ్మి యిచ్చిన
 చాల లేదని తిట్టిరి - వడ్డీల కిందనె
 కలిసింది లెమ్మవిరి - భయపెట్టి మన భూ
 ములు మావె పొమ్మవిరి - ఒక పైస యివ్వని
 కూలోళ్ల గావించిరి - దొరనంచు కచ్చు
 రాల ముందురికించిరి - ఇక మనము ప్రళయ
 కాల రుద్రుల మాదిరి - కడులంగ దొరలు
 కలిసేరు గోదావరి - జాగు చేయక
 వ్రేలి ముద్రల కాగి - తాల దగ్ధముజేసి
 కాల రాయదము ఈ - వేళ శత్రులనెల్ల ||వేలి||

భీమ స్వ్య

ఎక్కడివి దొరగారికి - ఈ పొలములన్నీ
 ఎక్కడివి పటువారికి - ఈ పట్టలన్నీ ||ఎక్క||
 ఒక్కరోజు కూడా - ఒక్క నిమిషము నేపు
 దుక్కిదున్నబోవి - టక్కరి దొరలకు
 చుక్కలంటే మేడలెక్కడివి - మనవెట్టి లేక
 చెక్కుజెదరని బురుజు లెక్కడివి - మనయెడ్లు దున్నక
 లెక్కతెలియని గరిసె లెక్కడివి - మన కండ కరగక
 బొక్కమునిగే కండ లెక్కడివి - మన సెమట గారక
 చక్కని పన్నీరు లెక్కడివి - మన నాకమించక
 దిక్కు దెలియని భూము లెక్కడివి - మన పిరికిలేక

మొక్క వోని దర్ప మొక్కడిది - ఒక్క గుంపై
ఒక్క గొంతుగ దిక్కు - లన్నీ బెదరెబట్టు
ఎక్కడిది హక్కంటు - తొక్కి అడుగుండింక ||ఎక్క||

ప్రగతి

జై ఆంటూ రారండిర - సంఘమ్మన
నై అంటూ దూకండిర - సంగరమున ||జై||

దయ్యాల రాజ్యంల - అయ్యో ఇంకెన్నాళ్లు
మొయ్యలేని బతుకు - నుయ్యి వెతకుడాయె
నయమాయె పక్షలై న - సంకెళ్లులేవి
భై దీలమై పోతిమ - తెరవండి కళ్ళు
భయమేల ఎదలందున - వదలండి పిరికి
జయముంది మనముందున - రారండి ఉరికి
'ఇయ్యాల దినమందున' - గెలిచేము లేదా
వెయ్యేండ్లు బతుకొ ప్తిమా - ఏనాటికైనా
చెయి గలిపి సాధించమా - తెలగాజులోన
జయభేరి మ్రోగించమా - జనమూ కోరే
ప్రియమైన సుద్దాల - హనుమంతు కోపాగ్ని
గేయాలు వైష్ణవ్య - శంఖాలై గర్జించే ||జై||

(నిష్క్రమిస్తారు)

ప్రగతి యిట్లు

సంవాదం - పాట

శీతయ్య

దొరల కరణాల కా

కిరి చేయలేనమ్మ

కరుణించి కాపాడుమా - ఓ యమ్మా ||కరు||

ఊర వూర సంగమాయె
దొర గడీలకు ఒకడు రాదు
కోరి వచ్చితి సంగమందున
చేరి మీతో నుంట తల్లి !

॥దొర॥

ప్రగతి

శీతన్న యిక నుంచి
మాతోనె వుండువు
సంతాపమును మానుమా - ఓ యన్నా ॥సంతా॥

ఎంత జేసిన దొరల కొలువుల
నుంత యైనా లాభముండదు
కొంత వెనుకకు పోతె పనికి
చింత బరిగెల దెబ్బలే కద

॥శీత॥

శీతయ్య

రేపటి నుంచే నే
నాపనికి వెళ్ళను
ఉపవాసములు ఉన్నను - ఓ యమ్మా ॥ఉప॥

రేపు మాపనకుండ మేము
పూర్వకాలము నుండి చేస్తామి
పాప మనదా దొరల జాతి
కోపమొస్తే పసుల రీతి

॥రేప॥

ప్రగతి

శీతన్న కొన్నాళ్లు
ఏ తీరుగైనను
ఆ తలముననే వుండుమా - ఓ యన్నా ॥ఆత॥

పంతులయ్యది ప్లాను ఏమిటా ?
మంతనా లేమేమి జరుగునా
సుంత మాకు తెలుపుటకు నువు
కొంత కాలము గడిచి పిడువకు

॥శీత॥

నారిగాని ఇల్లు

లచ్చి

బావా ! శిన్నబోయినవేంది ?

నారిగాడు

ఏం లేదు ?

లచ్చి

దొర దగ్గరికి పోతే తన్నొచ్చిండట గదా

నారిగాడు

ఎటు గాకుంటయితి. ఎంత పాపం ఐపాయేనే నా బత్తు.

లచ్చి

చేసుకున్నోళ్ళకు చేసుకున్నంత. ఒక్క మాట చెప్పనా బావ ?

సంవాదం - పాట

చెడుపు కాలం దాపురించింది - నాగన్న తల్లి
కడుపు శోకం మనకు తగిలింది - నాయిన్నా మనకు
పాడు సారా కల్లుతోవి
రొడి దొరల మాటలు విని
ఇడుము లన్నీ తొలగించుటకు
నడుము గట్టిన నాయకుడిని
పొడిచి చంపిన పాపం తగిలింది - ఆ వుసురే యిప్పుడు
విడక నన్ను చంపుకపోతుంది - నాయిన్నా చూడు॥చెడు॥

నారిగాడు

ఎవరి కర్మ వారిని యఁటారే - నాలచ్చి ! నీవు
 ఎవరికేమి పాపం జేసితివే - నా లచ్చి ! నీవు
 రక్ష చేసే దేవుడైతే
 శిక్షలు వేయారి నాకు
 మోక్షమిచ్చే దేవతలంతా
 కక్ష నీపై తలచుచెందుకు ?
 దైవమే యిటు తప్పుచేసిందా - లేకుంటే నాదు
 జీవ మిచ్చి నిను దక్కించేసి - నా లచ్చి చూడు ||ఎవ||

లచ్చి

దైవ మెప్పుడు తప్పుల వడదయ్యా - నాయిన్నా చూడు
 బావు నాదీ ఏడుపు నీదయ్యా - నాయిన్నా చూడు
 నీవు నేనూ వేరు కాదు
 బావ మనము అలుమగలం
 సగము పాలుగ నీతో నేను
 సగము బతుకు గడిపినాను
 తప్పు నేను చేశానని కాదు - ఈ దైవ ఘటన
 తప్పు నీకు తెలియాలని యందు - నాయిన్నా నేను ||దైవ||

దేవుడు తప్పు చేయలేదు బావా ! బాగా ఆలోచన చేసే శిక్ష నాకు వేసిండు.
 నువ్వు సచ్చిపోతే ఈ పిల్లలతోని ఎంతో గోస అవుతుండే నాకు. ఆ శిక్ష నీకు
 కావాలనే నాకు సావు తొందరగా రాసిండు.

నారిగాడు

ఎంత జ్ఞానము తెలిపినావమ్మా - నిను చేసుకోని
 ఎంత పుణ్యం పొందినావమ్మా - నిను చేసుకోని
 తప్పు నాదై శిక్ష నీదై
 తప్పుకోని పోతున్నావు

అంత పనిని చేయించిన దొర
 ఇంటికెల్లితె ఈడ్చి తన్నె
 ఎందుగానీ వాడనై తినిగా - నువ్వు కూడా పోతే
 ఇందు నాకు దిక్కేలేదమ్మా - నువ్వు కూడా పోతే॥ఎంత॥

లచ్చి

దిక్కు లేదని దిగులు పడకయ్యా - మన పేదోల్లకు
 దిక్కు ఉన్నది తల్లి ప్రగతమ్మ - మన పేదోల్లకు
 అన్నను నువు సంపినప్పుడు
 అందరు విను చంపవస్తే
 వద్దు వద్దని అందరి నాపి
 నాదు తాళిబొట్టు నిలిపే
 విన్ను తప్పక మన్నించుతుంది - ఆ చల్లని తల్లి
 విన్ను తానే కాపాడుతుంది - ఆ చల్లని తల్లి ॥దిక్కు॥

నారిగాడు

వగలు బూని సంపించినగానీ - నా లచ్చి ! నేను
 ప్రగతినే యిక శరణంటానమ్మా - నాలచ్చి ! నేను
 నీదు సల్లవి మనసు మీద
 నేను ఒట్టుపెడుతున్నాను
 కల్లు సారా జోలికి పోను
 కుళ్లు దొరల కడుపనె తొక్కను
 సంగములనే పడి వుంటానమ్మా - నను నమ్మవమ్మ
 సంగమునకై ప్రాణా లిస్తాను - నను నమ్మవమ్మ ॥పగ॥

లచ్చి ! నీ మొకం మొత్తం నల్లగయింది గద.

లచ్చి

ఏం కాలేదు బావా ! సరెగని పనికి పోతున్నవ !

నారిగాడు

అవును పోయెస్త

లచ్చి

తొందరగ రా. కల్లుకు పోయేవు

నారిగాడు

పోనే లచ్చి ! చక్కగ ఇంటికే వస్త.

(నిష్క్రమిస్తారు)

లచ్చి పడుకొని ఉంటుంది నారిగాడు మళ్ళీ ప్రవేశించి

దీపంల నూనె పొయ్యలేదా ఏందే? మెతుకంత అయింది పన్నవా? నిదురంటు
కుందో యేమో పిల్లలేరే లచ్చి? గంజి తాగెటందుకన్న చాతనైందా? నేను
కాపిస్తగనిలే తాగి వచ్చిన అని అనుకుంటున్నావా ఏంది? ఆంధ్రుకనే మేల్చుకుండి
హడా మాట్లాడుతలేవు గద .... ఇగో.....

పాట

లేచి చూడమ్మా - తాగక

వచ్చి నానమ్మా

॥లేచి॥

వచ్చినానే తాగక నేను

మెచ్చుకొనవా లచ్చిమి నన్ను

ఖచ్చితంగా వచ్చిన పైసలు

తెచ్చినానే నీకిచ్చుటకు

॥లేచి॥

లచ్చి ! అమ్మా ! సల్లగయింది. లచ్చి ! లచ్చి ! పోయినవా? అన్నట్లే సెప్పి
ట్టే పోయినవా?

ఎల్లి పొయినవా? - నాకీ

పిల్లలను వదలి

॥ఎల్లి॥

మళ్ళీ నీవు రానేరావా ?
 తల్లివై మము చూడలేవా !
 ఎలుగునిచ్చే ఎన్నెల పిల్లా !
 ఎలుగులో ఎలుగై పోయినవా ? ||ఎల్లి||

కదలు తున్నాదే - కన్నుల
 మెదలు తున్నాదే ||కద||

వద్దు తాగే నారిగాడని
 రద్దిపెట్టిరి నీ తలిదండ్రులు
 పెద్దలను ఎదిరించి నీ వా
 పొద్దు నన్నే మనువాడితివి ||కద||

లచ్చీ ! లచ్చీ ! పోయినవ ? సెప్పినట్లే పోయినవా ?

(శవంతో నిష్క్రమిస్తాడు)

దీనంగా ఆలోచిస్తూ కూర్చొని ఉంటుంది రాధ

ప్రగతి స్వగతం

తన జీవితం అడవి గాచిన వెన్నెల అయిందనేమో ఎప్పుడు బాధతో ఉంటుంది
 రాధ పాపం! ఈ పిచ్చి రాధకు నా తమ్ముడు తనను ప్రేమిస్తున్నాడని తెలియదు
 సరే.... రాధా !

(రాధ ఉలిక్కిపడి)

ఆ! ఏంటక్కా ?

ప్రగతి

ఏం లేదు. ఎందుకలా దీనంగా కూర్చున్నావు ?

రాధ

ఏం లేదక్కా !

ప్రగతి

ఏం లేదా ? ఏంటేంది ముఖంలో ఆ బాధ, కళ్ళల్లో ఆ తడి ఎందుకు ? చూడు
వీడీ దాయక నాకు చెప్పు.....

సంవాదం - పాట

మోము వాదెను నీ
కేమి యోచనలే : ||మోము||

ఏమి యోచనలే నీ
కేమి చింతనలే
ఏమి చిత్ర మదేమి వింతయో
అవరించివ దేమిటో మరి
రాధ : నీవిటు బాధపడక
వేగ తెలువగ రాదె నాకు ||మోము||

రాధ

లేవు దుఃఖములు మరి
లేవు వేదనలు ||లేవు||
లేవు వేదనలు మరి
లేవు శోధనలు
లేవు తర్కీ : నాకు బాధలు
లేనె లేవే చింతనలు నీ
వేల నాకై వగచి వగచి
శోకమేమని వలుకరించువు ||లేవు||

ప్రగతి

మనసు రూపము నా
కమల గవ్వకు మా ||మన||

కనుల గప్పకుమా నా
 మనసు తిప్పకుమా
 మావినీ : నీ మనోవ్యధికి
 మందు తెలుసును నేను విన్నొక
 ఇంటిదావిని చేయు వరకు
 కంటికి విదురై న పోను   «మన»

రాధ

అమ్మ ! ఎంతమాట !.... పద్దమ్మ పద్దు.

మరిన పుష్పమును
 మాల చేయకుము   «మలి»
 మాల చేయకుము
 జాలి చూపకుము
 శీలహీనను తాళిబొట్టును
 కోడుకోలేనమ్మ తల్లీ
 బతుకనీ పోరాటమందున
 పోతినా నా కంటె చాలు   «మలి»

ప్రగతి

తప్పు రాధా ! ఈ అభిప్రాయమే తప్పు. జీవితం చాలా విలువైంది. ఇంత
 విరాళ పనికిరాదు. పోరాటంలో ప్రాణాలిచ్చినా నిరాశతో కాదు ఆశాహృద
 యంతో అర్పించాలి అయినా....

చేదు అనుభవము
 కాదు శాశ్వతము   «చేదు»
 కాదు శాశ్వతము
 బాధ క్షణికము
 హృదయమందున దాచి కొలిచే
 నాధు దొకడున్నాడు వాడు

మధురమోహన వంశియై నిను

కదలకుండా చేయు చూడు   #చేడు#

సరేనా.... ఇకనైనా నిరాశ విడిచిపెట్టు

రాధ

ఎంతోనమ్మా. ఎడారిలో పూలు పూయించాలను కుంటున్నవు.

ప్రగతి హాస్యంగా

నీ యెడారి గుండెలోకి వంపువెల్లువ పొంగించి ఆనంద పుష్పాలు పూయించేవాడు
తొందరలోనే వస్తాడులే

రాధ

పొండక్కా! మీదంతా.....

(ప్రగతి నిష్క్రమిస్తుంది)

కృష్ణయ్య ప్రవేశించి

రాధా ! నీతో ఒక ముఖ్య విషయం మాట్లాడాలి

రాధ

నాతో ముఖ్య విషయమా ?

కృష్ణయ్య

అవును. మన జీవితానికి సంబంధించింది.

రాధ

నాకేం తెలుస్తుంది

కృష్ణయ్య

సూటిగా ఒక టడుగుతాను. సమాధానం చెబుతావా ?

రాధ

అడగండి

కృష్ణయ్య

నామీద నీ అభిప్రాయం ఏంటి?

రాధ

మీ మీద మంచి.... మంచివారనే....,

కృష్ణయ్య

నమ్మదగ్గ వ్యక్తి నేనా నేను?

రాధ

ఎంతమాట నేను నమ్మక పోవడమేంటి?

కృష్ణయ్య

నిన్ను పెళ్లి చేసుకుందా మనుకుంటున్నాను ప్రగతక్క ఆశీర్వాదంతో

రాధ తడిసిన కళ్ళతో

ఏంటి? నన్ను మీరు పెళ్లి.... నిజంగా.... నిజంగా....,

సంవాదం - పాట

కృష్ణయ్య

కలికి : పలుకేల కరువాయె నీకు ?

నీలి కనులేల నీరాలు తొణకు

రాధ

గుండె తడి పొంగి కురిసింది మేఘం

నిండె కనులందు మీ జాలి రాగం

కృష్ణయ్య

జాలిపడి నిన్ను ప్రేమించలేదు

మాల వలె నిన్ను మెదవేసికొందు

రాధ

ఇసుకలో పడిన కుంకుమను నేను
పసుపు సూత్రాల నాశించలేను

కృష్ణయ్య

మంటిలో ఉన్న మజిదీప మీవు
ఇంటి దీపానివై వెలుగుతావు

రాధ

మరిగిపోనుంది ఈ దీన దీపం
కరచి నవ్వింది పాపాల సర్పం

కృష్ణయ్య

స్నేహ నుడలందు తేలితు నిన్ను
మోహి అనబోకు ఈవేళ నన్ను

రాధ

ఇంత తయ నేను భరియించగలనా
అంత అర్హతకు నే తగవి దాన

కృష్ణయ్య

భర్తగా వస్తు భరియించరాదా
అర్హతనుచుగ వర్ధిల్లురాధ

రాధ

ఏ దేవుడని నిన్ను నే కొలువ
ఏ దేవునికి లేదంత చలువ

కృష్ణయ్య

దేవుడని వేరు భావించబోకు
నీవు సగపాలువే యింక నాకు

రాధ

మరి మీ అక్కయ్యకు ...

కృష్ణయ్య

అక్క యిప్పటికే అర్థం చేసుకోవచ్చు. అయినా ఒక అభ్యుదయశీలగా మనల్ని ఆశీర్వాదిస్తుంది. నేను అడుగుతానుగా. బెనన్నా కాదన్నా నీవే నా భార్యవు సరేనా !

ప్రగతి కృష్ణయ్య మాట విని ప్రవేశించి

మీ ప్రేమనుచూసి సంతోషించే వాళ్లలో నేనే మొదటిదాన్ని. ప్రేమ మనసుకు సంబంధించింది. దానికి కులమతాలతోని, గతాలతోని పనిలేదు. మీ పెళ్లి తప్పక జరుగవలసిందే.

రాధ

మీ భీమన్న పెళ్లి కాకముందు ఎలా సాధ్యం?

ప్రగతి

ఔను ఈ విషయాన్ని గురించి విమర్శలు కూడా రావచ్చు. సమయోచితంగా కలిసి వచ్చిన కార్యాన్ని సంప్రదాయం పేరిట వాయిదా వేయడం నాకు ఇష్టం ఉండదు.

హనుమయ్య, అన్నపూర్ణలు తెచ్చిన పూలదండల మార్పిడితో

రాధ కృష్ణయ్యల వివాహం జరుగుతుంది. భీమయ్య కూడ

వాళ్లను ఆశీర్వాదిస్తాడు.

ప్రగతి యిల్లు

నారిగాడు ప్రవేశించి దుఃఖముతో

కందార్థం

నే చేసితి ఘోరమ్మును

నీచుడ నన్నుంచరాదు నిజముగ మీరే

నా చావును చేసిన సరే

నే చెడి యిటు వచ్చినాను
మిము వేడగను
మీ సంగము లోను
శిక్షించిన మీరే
రక్షించిన మీరే
నా పాపము ఫలితంగా
నా దీపము అరిపోయె
దిక్కులేని పక్షి వోలె
ఇక్కడకు వస్తినమ్మ

॥మిము॥

భీమయ్య

రె నారిగా ఎంత ధైర్యంరా నీకు? మా యింట్లోనే అడుగుబెట్టినవులే. నీ
గులు దీస్తా

ప్రగతి

ందర పడకన్నా. వీన్ని చంపినంత మాత్రాన చనిపోయిన మన నాగన్న
రిగి వస్తాడా!

భీమయ్య

అ.... వీన్ని చంపితే నాగన్న రాడు. దొరను చంపితే మాత్రం వస్తాడా?
నీ....,

కందార్థం

చంపించెను రెడ్డి దొరనె
చంపినదీ నారిగాడు చంపెద వీళ్లన్
చంపిన రాబో దన్నయ
చంపిన చల్లారును వగ
చంపక మాన - నేను
చచ్చి పోయినా - వీడు
సంఘములోనా - నేడు
చేర వచ్చెనా :

అన్నయ్యను చంపినోడు

ఉన్నవేళ సంఘ మింక

మన్నులోన కలిసిపోవు

ఉన్నదింక నిజము వీళ్ల

॥చంప॥

ప్రగతి

నారయ్య వేరు. రామిరెడ్డి వేరు. వీడు పావులా వాడబడినవాడు. పైగా తన తప్పు తెలుసుకొని మంచి ధారిలోకి వచ్చినవాడు అంతేకాక.....,

కందార్థం

తన లచ్చిమి కను మూసెను

తనయులతో చేరవచ్చె తప్పుల నెరిగెన్

మన మితవిది క్షమియింతము

గుణహీనుని రెడ్డిదొరను

మరుదగరాడు - నా

రయ్యను వీడు - మన

విని వినుచున్న - మ

న్నించవె అన్న

ఊరిని ఉరిపెట్టకుండ

ఊరి దొరను పట్టింతును

తీర్చుకొ నాగన్న పగను

మార్చెద ఎర్రని చీరెను

॥మరు॥

అమ్మా ! నువ్వు దేవతవు తరి ! నేను గూడా మీతోపాటే ఉంటానమ్మా ! లచ్చి సచ్చిపోంగ చెప్పింది కూడా గింతే ! రేపటినుంచే దొర సంగతులన్నీ బయి రంగం జేస్త.

(నిష్క్రమిస్తారు)

నారిగాడు ప్రవేశించి

పాట

దొరలే శనిభూతా లూ
రూరికి సోదరు లారా !
దొరలు ముందు గజదొంగలు
దొరికిన సొమ్మును ఎప్పుడు
తిరిగీ యెవ్వరు దోయని
తీరుగ బురుజులు గట్టిరి

॥దొర॥

భూమెవ్వని సొత్తు కాదు
భూమినెవరు పుట్టించరు
భూమిని దున్నే మనకు
ఏమాత్రము భూమిలేదు
ఏమీ గారడి దొరడి
భూమంతా పట్టాయె

॥భూమే॥

అధికార మ్మెవరికున్న
అదే పనిగ భజియింతురు
ఏదో జరిగి యీ నిజాము
అధికారము తొలిగినచో
ఖద్దరు బోపని బెట్టి
గాంధి శిష్యుల ముందురు

॥అధి॥

దొరలను గద్దెను దించే
ధీరుల సంగమునందున
మీరందరు చేరినచో
ఈ రణరంగము నందున
మనదే గెలుపని జనకవి
హనుమంతు నెరివిచ్చెను

॥దొర॥

(నిష్క్రమిస్తాడు)

ప్రజలు ధ్వంసం చేసిన గడిలోకి దొర, కరణం చేరిన తర్వాత

రామిరెడ్డి

కరణంగారు ! ఒక్కడు రావడం లేదండి పనిలోకి. శీతడు పిలువబోతే రానంటుండటం గద.

స్వామిరావు

ఆఁ వస్తరట గని. వాళ్ల సంఘముల నిర్ణయమైన కాడికి కూలిగట్టిస్తే వస్తరట. అది సరే గని వడ్డి కాగితాలన్నీ మునిగినట్టేనా ?

రామిరెడ్డి

ఒక్కటి లేకుండా గుమ్మెడు వడ్డి పత్రాలను కాలబెట్టిండు.

శీతయ్య

వడ్డు, పెసల్లు, కందులు అన్ని అర్రై ఊర్లోల్లకు పంచిండు

స్వామిరావు

అవిపోనిగనీ. మన భూములన్నీ వాళ్లవేనట. పండిన వరి అంతా దులుపుక పోయిండు గద

రామిరెడ్డి

నాగడు చచ్చినగనీ పాడు చెప్పిందే చెల్లింది కద

స్వామిరావు

అంతా ప్రగతి చెయ్యబట్టే దొరా !

రామిరెడ్డి

గడి కొంత కూలగొట్టినా సరే గని ఇంట్లో ఆడవాళ్లను ఏమనలేదు.

శీతయ్య

అమ్మా ! ప్రగతమ్మ అటువంటిది కాదు దొరుసాన్ని ఒక్కమాట అనలేదు. ఎవ్వల్లను ఏమననియ్యలేదు.

స్వామిరావు

3 గని గా నీళ్లు చేదే సాకలోడు కూడా రాకుంట అయిండు గద.

రామిరెడ్డి

మవంటి రోజులు పోయి ఎటువంటి రోజులు వచ్చే పటువారీ !

సంవాదం - పాట

రోజు లెటుల మారిపోయే

రాజుల భోగమెటు పోయే

కాలమెంత మారిపోయేను - పటువారీగారు

కలల గూడ నేననుకోలేదు

॥పటు॥

స్వామిరావు

విజము పలికినారు మీరు

ప్రజలు చాలా మారినారు

పనికి పైసలు ఇవ్వాలంటారు - అయ్యో దొరగారు !

మనకు వెట్టికి రామంటున్నారు

॥అయ్యో॥

రామిరెడ్డి

వాకిలాధ్నే దిక్కేలేదు

పక్క వేసే మాటలేదు

కాళ్లు పిసికే దాసిది కరువాయే - పటువారీగారు ?

నీళ్లు చేదే మనిషే లేదాయే

॥పటు॥

స్వామిరావు

రోజు రోజు కూలి ఇస్తే

రోజు పనికి వస్తా రంట

మనిషి విలువలు పెరిగినాయంట - అయ్యో దొరగారు

మనకు వారికి తేడా లేదంట

॥అయ్యో॥

రామిరెడ్డి

లొంగి పోయి బ్రతుకలేము
 దొంగ వెధవల పిలువలేము
 ఉన్న వూరు వదలిపోదాము - పటువారిగారు
 దున్నుకొని జీవించగా లేము ॥పటు॥

స్వామిరావు

రాను రాను ! యెంతటి మాట
 రామిరెడ్డిగారి నోట
 భయము లేదు బస్తీ వెళుతాను - రజకార్ల రజ్వీ
 భాయిసాబును కలిసి వస్తాను ॥రజ॥

రామిరెడ్డి

వాళ్ళ వల్ల ఉపయోగ ముంటుందంటారా ?

స్వామిరావు

ఇంక సందేహమా ? మొత్తం బూడిద కాదండీ

రామిరెడ్డి

సంఘముల చేరినోళ్ళను
 సంఘ పోల్లకున్న యిళ్ళను
 విస్ఫు పెట్టి బూడిద చేయించు - ఆ ప్రగతిముందను
 చెప్పుకింద నలిపి కనిపించు ॥ఆప్ర॥

ప్రగతి ఇల్లు

శీతయ్య ప్రవేశించి

అమ్మా ! గోరం జరుగబోతుంది. ఉష్షారు గుండాల

ప్రగతి

ది శీతన్నా ?

శీతయ్య

ది పగతోని రజాకార్లను పిలుపిస్తుండు. సంగపోల్ల యిండ్లను, కాలపెట్టిస్త
గిది చెప్పుదమని వచ్చిన

ప్రగతి

లో ! అలాగా ? పరవాలేదులే. మొత్తానికి ఈ విషయం చెప్పి సంఘానికి
చేశావు శీతన్నా. శెబాష్.

(శీతయ్య నిష్క్రమిస్తాడు)

భీమయ్య, కృష్ణయ్య, రాధ, నారిగాడు ఇంకా రైతులు

ప్రవేశిస్తారు

ప్రగతి ప్రజల్ని సమీకరించి

వరీ సోదరులారా ! మళ్ళీ మనమంతా ఒకచోట కూడి సైన్యంలా తయారు
అసిన అవసరం వచ్చింది.

కృష్ణయ్య

న నాయకులు నాకు భీమన్నకు నారయ్యకు గెరిల్లా శిక్షణ ఇచ్చినారు కదా,
ని అవసరమయ్యే సమయం ఆసన్నమైంది.

నారిగాడు

జాకార్లకు తోడు దొర రౌడీలు కూడా వస్తరు. మనం గొడ్డలి, కొడవలి, రోకలి,
త్రి, బల్లెం ఏదుంటే అది తీసుకొని తయారుగుండాల

ప్రగతి

డవాళ్లు కూడా నడుం గట్టండి. కత్తులు పట్టండి, కారం పొట్టాలు వెంట ఉంచు
ండి. కాళికల్లాగా తయారు కండి

రాధ

గుప్పెడు కారం కండ్లల్ల చల్లుండ్రు. గుండెల్లో కత్తులు దించుండ్రు

ప్రగతి

అందరూ సైక్యంలా మారి గుంపులు గుంపులుగా కాపలా కాయండి

నారిగాడు

ఆఁ! కండ్లల్ల నెత్తురు దెచ్చుకొని కాపలా కాయాలె

(నిష్క్రమిస్తారు)

కొన్ని రోజుల పిదప

ప్రగతికి హనుమయ్య ఎదురుగా వచ్చి

ప్రగతి! ఘోరం జరిగింది తల్లీ!

ప్రగతి

ఏమైంది నాన్నా?

హనుమయ్య

రాత్రి మనింటికి ఎవరో గొళ్లెంపెట్టి తగులబెట్టిండ్రు

ప్రగతి

అమ్మా! అమ్మకేం ప్రమాదం కాలేదు గద.

హనుమయ్య

కాలేదు గని నారయ్యనే బతికేటట్టులేదు.

ప్రగతి

ఏమైందతనికి?

హనుమయ్య

కాల్తున్న ఇంట్లోకి వచ్చి నన్ను బయట దించి అమ్మను కూడా తీసుకొస్తుండగా దూలం మీదపడింది. మనిషి పూర్తిగా కాలిపోయిండు. నీ కోసం కలువరిస్తుండు

ప్రగతి

పదండి నాన్నా చూద్దాం.

(నిష్క్రమిస్తారు)

నారిగాడు ప్రమాద స్థితిలో ఉంటాడు

ప్రగతి

సన్నా ! మేం ఎవరం ఊళ్ళో లేనప్పుడు ఎంత ఘోరం జరిగి పోయింది !

నారిగాడు

స్వలేడు తల్లీ ! మీరంతా మంచిగ ఉంటే నాకదే పదివేలు. నాగన్నను చంపి దుకు దేవుడు నాకు మంచి శిక్షనే ఇచ్చిండు.

ప్రగతి

ఐత మాటనకు నాగన్నా. పదండి పట్నం తీసుకెళ్లాం.

నారిగాడు

వ్హమ్మా ! నన్నెక్కడికి తీసుకపోయినా బత్తును. నా పిల్లలకు ఇక నువ్వే కుక్క తల్లీ ! వాళ్లకు తల్లివైనా తండ్రీవైనా నువ్వే. ఇగ లచ్చి, నాగన్న ఉన్న డికి నేను పోత. దండం తల్లీ.

(నాగడు మరణిస్తాడు)

నారిగాడు మరణించిన కొన్నాళ్లకు రామిరెడ్డి, కరణం పారిపో

తుండగా జనం బంధిస్తుంది. అరవైవూర్ల జనం ఏకమై

ప్రగతి నేతృత్వంలో రామాపురం లాల్ ఖానాకు

ఆ ఇద్దరిని కట్టివేస్తారు.

ప్రగతి

హా, హా, హా, రామిరెడ్డి ! నా ప్రతినలు తీరుట కల్ల మా సంఘాలను ఒక పుల్ల లాగా విరిచి వేస్తానన్నావు కదూ ? చూడు. ఆ అశేష జనాన్ని చూడు. నాగన్నను వెన్నుపోటు పొడిచి చంపించావు. నా అన్న, నా ప్రాణం, నార క్తం, అనుక్షణం గుండెల్ని మండిస్తున్నా నిన్నింతదాక చంపించలేదు. చేతగాక కాదు రామిరెడ్డి ! ఈ జనంలో విప్లవ చైతన్యం రావడం కోసం నా కోపాగ్నిని ఆలోచనగా మార్చు కున్నాను. చూడు అరవైవూర్లదారా ! ఒక్కసారి కన్నెత్తి ఆ జన సముద్రాన్ని

చూడు. అందులో నువ్వెంత? ఎంత? ఒక్కొక్కరికి నువ్వెంత వస్తావు? అదిగో ఆవైపు చూడు నీ దోపిడికి గురైన వెట్టివాళ్లు. నరసింహాల్లా నా ఆజ్ఞ కోసం పగ్గాలమీద వున్నారు. మా నాగన్న చెప్పినట్లు నీ చరిత్ర మాడింది. నేను నిన్నేమనను. నిన్నీజనానికే వదలివేస్తున్నా. నీవు పెట్టిన బాధలు అనుభవించిన వారికే నిన్ను శిక్షించే అధికారమిస్తున్నాను. ఏమిటి? వీళ్లు పుల్లలా? కాదు! కాదు! ప్రజలు పుల్లలెన్నడికి కారు.

పాట

పుల్లల మంటివి కదరా - ఇదిగో పులి

పిల్లలయి వచ్చామురా

॥ఇది॥

ఎల్లకాలము నీదే

చెల్లు తుండనుకోని

కల్లా కవటములేని

పల్లె జనులకు నువ్వు

బల్లెమోలే నిలిచినావురా - దినదినము మమ్ము

నల్లుకోలే నలిపినావురా - మా యాదవదుచుల

గొల్లు మనగా చెరిచినావురా - ఇల్లాల్లనే వెల

యాళ్లుగా నువు చేసినావురా - ఒక రక్కసివరె

తుల్లి తుల్లి నవ్వినవు గదరా

కళ్లలో కామమ్ముతో ప్రతి

పిల్ల పిల్లకు కన్నుగొట్టిన

కళ్లు రెండూ పెరికి ముప్పై

పళ్లు చెప్పున రాలిగొడుదుము

॥పుల్ల॥

కృష్ణయ్య

కొంపలు ముంచావురా - ఎన్నెన్నో పునైలు

తెంపి గర్వించావురా

॥ఎన్నె॥

పెంపు చేసి రొడి బలగము
 నింపితివి ఊరూర మొత్తము
 చంపుదామవి జనము నంత
 దింపినావు రజాకార్లను
 కుంపటై దహించినావురా - హృదయాలనెల్ల
 రంపమయ్యి కోసినావురా - నై జాము రాజుకు
 పెంపుడు కుక్కవై తివిరా - తెల్లొల్ల క్రింద
 ఉంపుడుగత్తె వై తివిరా - మా శ్రమలు దోచి
 తెంపరిదొర నంటివిరా
 కంప ముళ్లగు మిమ్ములను చే
 దింపగా చెయ్యెత్తి యిపుడే
 దింపుడు కల్లావి కంపగ
 గుంపు గూడి వచ్చినాము

॥కొంప॥

భీమయ్య

చిక్కిన విప్పటికిరా - విన్నింక వదలి
 చిక్కుల్లో పడటోనురా

॥నిన్నిం॥

చిక్కులేని పేదవారే
 చిక్కు తోచక తల్లడిల్లగ
 చిక్కు తానుగ నిలిచి నీకు
 ఉక్కు పిడుగై తోచినాడని
 ఒక్కడగు నాగన్నను - నువు దొంగరాత్రితొ
 బుక్క బెట్టించావురా - నిను తొక్కి పట్టి
 చెక్కిన కసి దీరదురా - ఎన్నొళ్లనుంచో
 చిక్కబట్టు కుంటినిరా - నీ తలకాయ
 పక్కున పగుల గొట్టెదరా
 ఇక్కడనే ఇప్పుడు నిన్ను

రక్కాసి రజాకారులు

పక్కరు నిజామోడు

ఒక్కడు కాఫాడలేడు

॥చిక్కి॥

వెట్టివాళ్ళు

ఎట్టి పనుల మంటివిరా - మమ్మందరిని

ఎట్టి బాధలు బెడితివిరా ?

॥మమ్మ॥

ఎట్టి శాకిరి నెయ్యలేకా

పుట్టినట్టి వూరు విడిసి

పట్టనాలకు పారిపోతే

పిట్టలోలె పట్టు కొచ్చి

కట్టినావు లాఠిఖానకురా - కారాలు జల్లి

కొట్టితే కొరడాలు తెగినయిరా - నాల్కెండిపోతే

పట్టి మూత్రం దాసినావురా - నీకంటె యముడిం

కెట్టి నరకములోను లేకురా - విసు కొట్టడానికి

కట్టెలు ఎన్నెన్నయినా సాలయిరా

విట్ట నిలువున నరికి నేడు

చుట్టపట్టు ఊళ్లలో నీ

పొట్టపేగుల బలిని చల్లే

ఎట్టి బిడ్డల మొచ్చినమురా

॥ఎట్టి॥

రెచ్చిన జనం రామిరెడ్డిని, స్వామిరావును హతమారుస్తారు

ఆ తర్వాత కొన్నాళ్లకు

రాధ

ఏంటి ఆనందంగా వున్నారు?

కృష్ణయ్య

ఎదంగా ఉండదా ఏం? దేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది. అంతేకాక నైజాము
- తొంగిపోయి చచ్చుకుంటూ తెలంగాణాన్ని వదిలేసినాడు. ప్రతికా
తంత్ర్యం, వాక్స్వాతంత్ర్యం పూర్తిగా లభించింది.

రాధ

ఎందరో మహానాయకులు బలి అయ్యారు.

కృష్ణయ్య

సంచంలో ఏ మార్పు వచ్చినా కొంత బలిదానం తప్పదు మరి.

రాధ

గో! ప్రగతి వదిన ఎర్రచీర మార్చి తెల్లచీరలో జనంతో వస్తుంది చూడు.

కృష్ణయ్య

ను ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకుంది గదా అందుకే తిరిగి ఇన్నాళ్లకు తెల్ల చీర ధరిం
ది.

తెరలో బోలో స్వతంత్ర భారత్ కీ - జై

పాట

ప్రగతి - ప్రజలు

జయగీతిక ఇక పాడరా చై

తన్య కాంతులెగయ - జగమంత మన

వీరచరిత తెలియ - ఆ నింగి నుండి

అరుణ కాంతి కురియ - చెంగల్వలన్ని

మరిసి మెరిసి విరియ

గొంతులను ఎత్తండి
చేతులను కలుపండి

॥జయ॥

తెల్లొడికి ఇక చెల్లెరా వం
దలేండ్ల అధికారం - దొరికింది మన
గాందివేవ ఫలితం - మన ఆల్లూరి చిం
దించె వేడి రక్తం - అజాదు భగ
త్సింగు ప్రాణత్యాగం
మన జె.డా ఎగిరింది
మన శల్లి మురిసింది

॥తెల్లొ॥

దొర చాకిరి యికలేదురా మన
కుంది కూలి హక్కు - కాదంటే ధి
క్కరించేటి హక్కు - మన భూమి మనమె
దున్నుకొనగ హక్కు - స్వాతంత్ర్యం మన
కున్న జన్మహక్కు
జెడురింకా వదలండి
ఈ దేశం మనదండి

॥దొర॥

తెలంగాణలో పోరాడుచూ బలి
యైన సోదరులకు - జోతలివె
దీర వనితలకును - జోహార్లు వీర
స్వర్గ వాసులకును - జేజేలు వీర
తెలంగాణమునకు
సుద్దాల కన్నీళ్లు
హారతుల నందించే

॥జయ॥